

**Полтавський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського**

***Методичні рекомендації
до нового 2018-2019
навчального року***

Полтава, 2018

Методичні рекомендації до нового 2018-2019 навчального року /
упор. Н. М. Жара. – Полтава, 2018. – 158 с.

Автори:

Бур'ян В.І.
Гелеверя Р.О.
Гобаньова С.В.
Деряга Л.М.
Коваленко О.П.
Козак І.О.
Корф І.В.
Крилевець М.П.
Кучеренко О.В.
Міщенко І.О.
Пасяда М.І
Романенко А.М.
Сич О.В.
Тимошенко Н.П.
Халецька Л.Л.
Чемшит В.Г.
Чирка В.В.
Шарій-Якубовська Є.І.
Шкоденко Л.А.
Шостя С.П.
Яловець Є.О.

Зміст

Дошкільна освіта (Пасяда М.І., Корф І.В.)	4
Початкова школа (Крилевець М.П.)	8
Фізика і астрономія (Кучеренко О.В.)	15
Математика (Яловець Є.О.)	26
Економіка (Шкоденко Л.А.)	32
Географія (Шкоденко Л.А.)	36
Біологія (Бур'ян В.І.)	42
Хімія (Бур'ян В.І.)	56
Природознавство (Бур'ян В.І.)	68
Основи здоров'я (Козак І.О.)	71
Трудове навчання (технології) та креслення (Чемшит В.Г.)	74
Інформатика (Шостя С.П.)	83
Українська мова та література (Коваленко О.П.)	94
Зарубіжна література (Чирка В.В.)	99
Російська мова (Гелеверя Р.О.)	102
Іноземні мови (Шарій-Якубовська Є.І.)	106
Предмети суспільно-гуманітарного спрямування (Історія. Правознавство. Громадянська освіта. «Людина і світ») (Міщенко І.О.)	111
Фізична культура (Сич О.В.)	117
«Захист Вітчизни» (Сич О.В.)	124
Предмети художньо-естетичного циклу (Халецька Л.Л.)	129
Предмети духовно-морального спрямування (Деряга Л.М.)	137
Виховна робота (Романенко А.М.)	146
Спеціальна освіта (Тимошенко Н.П.)	150
Інклюзивне навчання (Горбаньова С.В.)	154

Дошкільна освіта (Пасяда М.І., Корф І.В.)

Перетворення, що відбуваються і триватимуть у середній ланці освіти до 2029 року відповідно до Концепції нової української школи, не можуть не торкнутись і педагогів дошкільної ланки, адже саме вихователь є людиною, яка відкриває дитині світ і саму себе, допомагає адаптуватись до соціокультурного простору, формує необхідні навички спілкування з оточуючим середовищем, закладає стрижень ціннісних орієнтацій особистості.

Дошкільна ланка сьогодні – це вагома складова системи освіти України, де дитина не тільки проводить час, спілкуючись з однолітками й дорослими, а й набуває необхідних знань і вмінь, що є базовими для навчання в початковій школі, отримує соціокультурний досвід, важливий для самореалізації в суспільстві.

Розкрити індивідуальність дитини, забезпечити її розвиток – одне з найважливіших завдань дошкільної освіти, і вирішувати його сьогодні має педагог-майстер, педагог, для якого дитина є центром власної ціннісної системи професійної діяльності.

Процес реформування освіти вимагає від педагогів постійного професійного зростання, вдосконалення й розвитку вже набутих компетентностей – предметно-наукової, методичної, психолого-педагогічної, валеологічної, культурологічної та формування нових – інформаційно-комунікаційної, правової, методологічної, які є необхідними для вирішення сучасних професійних завдань. Швидкоплинний соціокультурний простір змушує всіх нас до неперервної освіти впродовж життя, до щоденної роботи

з набуття нових знань, їх аналізу, осмислення і впровадження в освітній процес, адже діти III тисячоліття значно відрізняються від своїх попередників, і вони прагнуть спілкування з таким педагогом, який є представником сучасної епохи, орієнтується в досягненнях інтернет-технологій, запроваджує їх у свою професійну діяльність, здатний до демократичних відносин, поважає права дитини, враховує її освітні потреби.

Сьогодні багато в чому від вас, шановні колеги, залежить, яким буде нове покоління нової України, адже саме ви маєте допомогти дітям зорієнтуватись у реаліях сучасного життя, навчити співчувати, міркувати, робити власний вибір на користь краси, добра й поваги до іншого. Вам належить сформувати в них уміння жити в колективі, брати на себе відповідальність, працювати в команді, доводити і відстоювати власну думку, слухати співрозмовника, зберігаючи при цьому власну індивідуальність. Саме ви маєте стати помічниками батьків у справі виховання особистості, для якої слова совість, людяність, справедливість будуть сповнені важливого змісту і слугуватимуть орієнтиром у відносинах з іншими людьми.

Пріоритетні напрями розвитку дошкільної освіти та діяльності педагогів закладів дошкільної освіти у 2018-2019 навчальному році

Протягом 2017/2018 навчального року Міністерство освіти і науки України підготувало ряд важливих документів, а саме:

- Наказ Міністерства освіти і науки України від 19 грудня 2017 року № 1633 «Примірний перелік ігрового та навчально-дидактичного обладнання»;
- «Методичні рекомендації щодо організації взаємодії закладів дошкільної освіти з батьками вихованців» (лист МОН України від 11.10.2017 № 1/9-546);
- «Інструктивно-методичні рекомендації щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти» (лист МОН України від 19.04.2018 № 1/9-249);

- «Інструктивно-методичний лист щодо відрахування вихованців закладів дошкільної освіти» (лист МОН України від 15.06.2018 № 1/9-392);
- «Інструктивно-методичні рекомендації щодо особливостей організації діяльності закладів дошкільної освіти в 2018/2019 навчальному році» (лист МОН України від 13.06.2018 № 1/9-386).

Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського рекомендує:

1. Організацію освітньої діяльності в закладах дошкільної освіти у 2018/2019 навчальному році здійснювати відповідно до Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Базового компонента дошкільної освіти, Положення про дошкільний навчальний заклад (затверджено постановою Кабінету міністрів України від 20.03.2003 № 305), Санітарного регламенту для дошкільних навчальних закладів (затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 24.03.2016 № 234), Гранично допустимого навантаження на дитину у дошкільних навчальних закладах різних типів та форм власності (затверджено наказом МОН України від 20.04.2015 № 446), інших нормативно-правових актів.

2. Зміст освітнього процесу в ЗДО у 2018-2019 навчальному році реалізується через чинні комплексні та парціальні програми розвитку, виховання і навчання дітей, а також за бажанням заклади мають право самостійно розробляти власні освітні програми. Основою для розроблення освітньої програми є Базовий компонент дошкільної освіти. Освітня програма має містити: вимоги до осіб, які можуть розпочати навчання за програмою; перелік освітніх компонентів та їх логічну послідовність; загальний обсяг навчального навантаження та очікувані результати навчання здобувачів освіти.

Педагогічний колектив закладу дошкільної освіти має право обирати чинні комплексну(і) (як основну) та додаткові парціальні програми для забезпечення ефективної реалізації інваріантного та варіативного змісту дошкільної освіти. У ЗДО можуть одночасно використовуватись кілька комплексних та парціальних програм (з певних напрямів освітньої роботи). При цьому важливо враховувати специфіку діяльності (тип) закладу, потреби і можливості, інтереси вихованців та їхніх родин. Вибір програм на навчальний рік схвалює і затверджує педагогічна рада закладу. Вона також оцінює: результативність виконання їх та Базового компонента дошкільної освіти; хід виконання програм розвитку, виховання і навчання дітей у кожній віковій групі (ч. 2 ст. 20 Закону України «Про дошкільну освіту»).

Орієнтовну кількість занять на тиждень за віковими групами визначають з урахуванням гранично допустимого навчального навантаження на дитину (наказ Міністерства освіти і науки України від 20.04.2015 № 446).

Необхідно враховувати, що значному скороченню організованих форм навчальної діяльності (занять) сприяє блочно-тематична організація освітнього процесу на засадах інтеграції, яка істотно знижує навчальне навантаження на дітей. При цьому тривалість інтегрованого заняття може дещо збільшуватись за рахунок постійної зміни різних видів дитячої діяльності (на 5, 10, 15 хвилин відповідно в молодшій, середній, старшій групах), проте інтегроване заняття може замінити всі інші, крім занять з фізичної культури й музичного виховання. Тобто щодня можна проводити одне інтегроване заняття, закріплюючи набуті дітьми знання і вміння в різних видах дитячої діяльності протягом дня. При цьому тривалість статичного навантаження у положенні сидючи на одне заняття не повинна перевищувати для

дітей молодших груп — 15 хвилин, середніх — 20 хвилин, старших — 25 хвилин. Не дозволено вимагати від дітей виконання домашніх завдань.

При доборі форм організації життєдіяльності дітей, їх змістового наповнення, методів, прийомів і засобів освітнього впливу необхідно взяти до уваги ймовірне утворення зведених різновікових груп, а відтак частіше необхідно передбачати роботу у підгрупах, диференціацію завдань і видів діяльності за домірними віку рівнями складності, тривалістю проведення, дозуваннями тощо.

3. Пріоритетні змістові напрями та завдання освітньої роботи на 2018–2019 навчальний рік визначаються самостійно кожним закладом дошкільної освіти на основі аналізу роботи за минулий рік із урахуванням виявлених проблем та потреб ЗДО, з огляду на проблеми та актуальні життєві питання регіону. Кількість ключових завдань, над якими працює колектив, визначається закладом і залежить від кількості груп, режиму роботи тощо. Їх кількість може бути три-чотири на рік (одне-два з них, передбачені попереднім планом роботи, конкретизуються, розширюються, інші два є новими). Для закладів із сезонним перебуванням дітей, одно-двогрупових, з групами короткотривалого перебування кількість завдань також може бути меншою — одне чи два завдання. Усі заплановані заходи плану роботи підпорядковуються визначеним завданням.

4. В умовах освітньої реформи «Нова українська школа», що здійснюється Міністерством освіти і науки України, важливим завданням є **забезпечення наступності між дошкільною та початковою ланками освіти.**

Саме тому сучасні тенденції розвитку двох ланок освіти мають багато спільного, зокрема передбачають орієнтацію на компетентнісний розвиток дитини, створення сприятливих умов для формування у неї належної спрямованості, самосвідомості, позитивної самооцінки, самоповаги та шанобливого ставлення до тих, хто її оточує, конструктивних мотивів поведінки.

Оновлена освітня програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» (за загальною науковою редакцією Т.О. Піроженко, рекомендована Міністерством освіти і науки України, лист МОН України від 01.08.2017р. № 1/11-7684) розроблена відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти та відповідає положенням концепції освітньої реформи «Нова українська школа».

Програма «Впевнений старт» має навчально-методичний комплект, який складається:

- Впевнений старт: книга вихователя (3 частини);
- Впевнений старт: книга дошкільника (3 частини);
- Впевнений старт: альбом з художньо-творчої діяльності (3 частини);
- Впевнений старт: книга батьків (3 частини).

Очікується на видання:

- Впевнений старт: хрестоматія літературно-художніх творів.

Мета програми: збагачення досвіду взаємодії дитини старшого дошкільного віку з соціальним та природним оточенням через організацію видів діяльності, які формують відповідні життєві компетентності та якості психологічної зрілості. Провідними для старшого дошкільного віку залишаються комунікативна, здоров'язбережувальна, пізнавально-дослідницька, мовленнєва, ігрова, художньо-естетична та господарсько-побутова діяльність.

Особистісно-зорієнтована взаємодія дорослих і дітей, раціональне співвідношення організованої, самостійної та вільної діяльності у повсякденному житті, врахування провідних видів діяльності забезпечують індивідуальний, диференційований підхід у освітній роботі з дітьми, інтеграцію змісту, форм, методів, засобів розвитку, виховання і навчання дошкільників. Батьки є активними учасниками розвитку дітей.

Програма передбачає два рівні впровадження для педагогів: репродуктивний (за принципом «роби як я») та творчий (самостійне формулювання змісту освітньої роботи). Відмінним принципом побудови програми є її зорієнтованість на освітній результат («Що я хочу, щоб засвоїли діти?», «Яким має бути кінцевий результат?»). У комплекті передбачено спрощений формат перспективного та календарного планування діяльності вихователів. Створено освітній інформаційний портал для педагогів та батьків: **vstart2017@gmail.com**

Реалізація програми передбачає діяльнісний підхід, організацію життєдіяльності дошкільників у специфічних видах діяльності: комунікативна, ігрова, здоров'язбережувальна, пізнавально-дослідницька, мовленнєва, художньо-естетична та господарсько-побутова. Пріоритетними формами спільної взаємодії педагога з дітьми є: заняття (інтегроване, комплексне, предметне); складання карти активностей; підгрупова робота; ситуації вибору; проблемні ситуації; активне спілкування; «коло друзів»; самопрезентації «Хочу сказати»; виставки-презентації дитиною своїх досягнень, тощо.

Це забезпечує формування психологічної зрілості дошкільника, готовності до систематичного навчання в умовах нової української школи.

5. Одним із пріоритетних напрямків роботи Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського є реалізація державної політики соціального захисту дітей-інвалідів та виконання основних завдань Концепції розвитку інклюзивного навчання України.

У закладах дошкільної освіти усіх типів і форм власності можуть створюватися інклюзивні групи. Перш ніж відкрити інклюзивну групу директор закладу має визначити освітні запити дітей, батьків; проаналізувати матеріально-технічну та методичну бази; фаховий рівень педагогів; відповідність приміщень закладу освіти санітарно-гігієнічним вимогам. Засновник (засновники) та відповідний орган управління освітою мають виділити кошти для забезпечення безперешкодного доступу до будівлі та приміщень закладу, створення відповідної матеріально-технічної та методичної баз. Необхідно забезпечити підвищення кваліфікації педагогічних працівників з питань надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами, а також забезпечити відповідними кадрами.

Програмно-методичний супровід змісту дошкільної освіти дітей з особливими освітніми потребами здійснюється за окремими програмами і методиками, рекомендованими МОН або схваленими відповідними предметними комісіями НМР з питань освіти МОН України. Інформація та програми розміщено на сайті МОН України за посиланням: (<http://mon.gov.ua/activity/education/doshkilna/diti-z-osoblivimi-potrebami>).

Початкова школа (Крилевець М.П.)

З минулого навчального року розпочато активне реформування загальної середньої освіти в Україні. З прийняттям нового Закону «Про освіту», реалізацією Концепції Нової української школи, яка затверджена у грудні 2016 року, освітяни, учні та їх батьки стоять на порозі важливих змін в системі освіти.

Тому на сьогодні конче важливо, щоб методичні служби, адміністрації закладів освіти, вчителі і батьки учнів відчували сутність і важливість змін у переході від освіти знання до освіти компетентностей, від авторитарної педагогіки до педагогіки партнерства, адже наступного 2018-2019 навчального року діти, які підуть до першого класу, підуть вже в Нову українську школу.

Під час засідання Кабміну **21 лютого уряд затвердив Державний стандарт початкової освіти, який набере чинності з 1 вересня 2018 року.**

Проект стандарту допомагали готувати вчителі-практики, науковці, громадські активісти, представники батьківських спільнот, іноземні консультанти. Було проаналізовано міжнародні практики та успішний досвід впровадження інновацій у початковій освіті в Україні, проведено 12 робочих зустрічей, 7 тижневих сесій, залучено понад 80 фахівців з різних регіонів України.

Стандарт затверджено. Розпочалася активна робота по підготовці до впровадження прийнятого стандарту.

Для забезпечення успішного старту і подальшого впровадження реформи з 8 по 10 лютого 2018 року в Полтавському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського відбувся тренінг з підготовки регіональних тренерів щодо впровадження Концепції «Нова українська школа» в закладах освіти області. **Підготовлено 37 тренерів-педагогів.**

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 15.01.2018 № 34 «Про деякі організаційні питання щодо підготовки педагогічних працівників для роботи в умовах Нової української школи» тренерами-педагогами проведено три очні сесії учителів, які навчатимуть учнів у перших класах в 2018-2019 н. р. **Охоплено навчанням 953 педагоги.**

Декілька слів про НОВИЙ Стандарт початкової освіти. Новий Державний стандарт початкової освіти, який набуває чинності 1 вересня 2018 року, покликаний змінити сутність української школи. А у вересні 2017 року в 100 попередньо відібраних Міністерством освіти і науки школах розпочалося його пілотне впровадження.

У Полтавській області за результатами конкурсного відбору учасниками впровадження пілотного проекту Державного стандарту початкової загальної освіти Нової української школи є:

- Спеціалізована загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №3 імені В.О. Нижниченка з поглибленим вивченням предметів суспільно-гуманітарного циклу Горішньоплавнівської міської ради Полтавської області;

- Кременчуцький НВК-ліцей інформаційних технологій №30 імені Н.М.Шевченко;

- Решетилівська загальноосвітня школа І ступеня Решетилівської районної ради Полтавської області;

- Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 37 Полтавської міської ради Полтавської області.

Для пілотних закладів створено всі умови для реалізації експерименту,

зокрема, забезпечено належну підготовку навчально-методичної та матеріально-технічної баз шкіл, проведено ремонти навчальних кабінетів, у яких навчаються учні перших класів тощо. В рамках проекту Полтавським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського забезпечується науково-методичний супровід педагогічних колективів закладів загальної середньої освіти, які беруть участь у всеукраїнському експерименті.

Про роботу в пілотних закладах Полтавської області писали на освітньому веб-ресурсі «Нова українська школа» і поширили на сторінці «МОН України» у Facebook <https://bit.ly/2LbcEZb>.

Учителі-пілотники провели сесію на регіональній (не)конференції, яка проходила в Решетилівці 10.03.2018 року на тему «Як експеримент працює на дітей або нескінченний потік можливостей» та на першій міській афілійованій /не/конференції міні-EdCamp Poltava-2018 «Нові формати освіти: навчаємо ефективно і з радістю».

Про роботу пілотних класів знімала сюжет телекомпанія «Лтава» для Полтавських телевізійних новин.

Аналізуючи перший рік роботи, з упевненістю можна сказати, що найголовніші зміни стосуються методів навчання: перехід від школи знань до школи компетентностей. Завдяки інтегративному підходу, який за новим освітнім стандартом лежить в основі навчання, зменшилася кількість предметів. Для забезпечення практичної спрямованості урізноманітнюються організаційні форми навчання.

Серед ключових змін, які закладені у Державний стандарт загальної початкової освіти, є зняття фіксованої кількості годин на вивчення кожної теми. Учителі визначатимуть їх самостійно, враховуючи рівень підготовки класу, наявність навчально-методичного забезпечення та регіональні особливості.

Так ми будемо працювати у 2018-19 навчальному році в Новій українській школі.

Організація освітньої діяльності у 1-4-х класах закладів загальної середньої освіти у 2018/2019 навчальному році буде здійснюватися відповідно до законів України [«Про освіту»](#), [«Про загальну середню освіту»](#), Указу Президента України від 13.10.2015 [№ 580/2015](#) «Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки», Концепції Нової української школи (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року»; <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>), Державного стандарту початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 87 від 21.02.2018 (у 1 класах), Державного стандарту загальної початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 462 від 20.04.2011 (у 2-4-х класах).

Звертаємо увагу на те, що Державний стандарт застосовується з 1 вересня 2018 р. для учнів, які навчаються за програмами дванадцятирічної повної загальної середньої освіти (для учнів 1-х класів). У 2-4-х класах реалізується Державний стандарт початкової загальної освіти (2011р.). Виконання вимог зазначених державних стандартів є обов'язковим для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування, типів і форми власності.

Державним стандартом початкової освіти (2018) визначено, що початкова освіта має **два цикли навчання** (1-2 і 3-4 класи), що враховують вікові особливості розвитку та потреби дітей і дають можливість забезпечити подолання розбіжностей у досягненнях, зумовлених готовністю до здобуття освіти. Зміст освіти у документі представлено у дев'яти освітніх галузях: *мовно-літературній, математичній, природничій, технологічній, інформатичній, соціальній і здоров'язбережувальній, фізкультурній, громадянській та історичній, мистецькій*. Кожна галузь описана через загальні результати навчання та обов'язкові результати навчання здобувачів освіти. Загальні результати навчання представлені описом складників ключових і предметних компетентностей, якими має володіти випускник закладів середньої освіти III ступеня, та окреслюють кінцевий результат для побудови освітньої траєкторії здобувачів загальної середньої освіти. Обов'язкові результати навчання показують, які складники ключових і предметних компетентностей мають бути сформованими у здобувачів освіти на кінець кожного циклу навчання.

Заклади освіти можуть використовувати типові або інші освітні програми.

З урахуванням поетапного переходу закладів освіти на здійснення діяльності за новим Державним стандартом у 2018/2019 навчальному році освітня програма закладу освіти може розроблятися на основі:

для 1 класів – Державного стандарту початкової освіти (2018), типових освітніх програм (наказ МОН України від 21.03.2018 № 268);

для 2-4 класів – Державного стандарту початкової загальної освіти (2011 р.), типових освітніх програм (наказ МОН України від 20.04.2018 № 407).

У навчальному плані освітньої програми закладу освіти конкретизується варіативний складник. У разі використання варіативної години на вивчення курсу за вибором до переліку навчальних програм, який є складником освітньої програми додається програма цього курсу. Звертаємо увагу, що програма курсу за вибором повинна мати відповідний гриф і входити до переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН України для використання у початкових класах закладів загальної середньої освіти (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

Використання годин **варіативного складника** навчальних планів **1 класу** може йти **на збільшення годин на вивчення окремих предметів інваріантного складника**, 2-4-х класів на упровадження курсів за вибором, проведенням індивідуальних консультацій та групових занять.

При розподілі варіативного складника навчального плану слід враховувати, що гранично допустиме навантаження вираховується на одного учня, а уроки фізичної культури не враховуються при визначенні цього показника.

На основі навчальної програми предмета/інтегрованого курсу вчитель складає календарно-тематичне планування у довільній, зручній для використання формі, з урахуванням навчальних можливостей учнів класу.

Календарне та поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарних планів та поурочних планів-конспектів є **індивідуальною справою вчителя**. Встановлення універсальних у межах закладу загальної середньої освіти міста, району чи області стандартів таких документів є неприпустимим.

Автономія вчителя має бути забезпечена академічною свободою, включаючи

свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну та наукову діяльність, вільним вибором форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі, розробленням та впровадженням авторських навчальних програм, проектів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання.

Вчитель має право на вільний вибір освітніх програм, форм навчання, закладів освіти, установ і організацій, інших суб'єктів освітньої діяльності, що здійснюють підвищення кваліфікації та перепідготовку педагогічних працівників.

Отже, **вчитель має право** самостійно переносити теми уроків, відповідно до засвоєння учнями навчального матеріалу, визначати кількість годин на вивчення окремих тем. Адміністрація закладу загальної середньої освіти або працівники методичних служб можуть лише надавати методичну допомогу вчителю, з метою покращення освітнього процесу, а не контролювати його.

Звертаємо увагу педагогічних працівників на те, що відповідно до вимог Державного стандарту початкової освіти у навчальних програмах з усіх предметів і курсів **передбачено 20% резервного часу**. При складанні календарно-тематичного планування учитель може використовувати його на свій розсуд, наприклад, для вдосконалення вмінь, дослідження місцевого середовища (довкілля), у якому мешкають діти, краєзнавчих розвідок, дослідницько-пізнавальних проектів та екскурсій, зокрема з ініціативи дітей. Крім того, пропонується наприкінці кожної чверті планувати корекційно-рефлексійний тиждень для подолання розбіжностей у навчальних досягненнях учнів. З метою створення умов для проектної діяльності учнів, здійснення спостережень, досліджень, виконання практико орієнтованих завдань протягом навчального року пропонується виділити час на проведення навчально-пізнавальної практики, екскурсій. Вибір змісту і форм організації такої навчально-пізнавальної практики навчальний заклад визначає самостійно.

Структура навчального року (за чвертями, півріччями, семестрами), тривалість навчального тижня, дня, занять, відпочинку між ними, інші форми організації освітнього процесу **встановлюються закладом загальної середньої освіти** у межах часу, передбаченого освітньою програмою.

Організація освітнього процесу не повинна призводити до перевантаження учнів та має забезпечувати безпечні та нешкідливі умови здобуття освіти.

Режим роботи закладу загальної середньої освіти визначається таким закладом освіти на основі відповідних нормативно-правових актів.

Тривалість уроків у закладах освіти становить: у перших класах - 35 хвилин, у других - четвертих класах - 40 хвилин. Заклад освіти може обрати інші, крім уроку, форми організації освітнього процесу.

Тривалість канікул у закладах загальної середньої освіти протягом навчального року не може бути меншою 30 календарних днів.

Фактичне виконання навчальної програми фіксується у Класному журналі відповідно до Інструкції щодо заповнення Класного журналу для 1-4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 08.04.2015 № 412, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 27.04.2015 за № 472/26917, та з урахуванням методичних рекомендацій щодо заповнення Класного журналу для 1-4-х класів закладів загальної середньої освіти (лист Міністерства освіти і науки України від 21.09.2015 № 2/2-14-1907-15).

У 1 класах закладів загальної середньої освіти пропонується працювати за

підручниками, що за результатами конкурсного відбору отримали гриф «Рекомендовано для використання в закладах загальної середньої освіти» і будуть надруковані за кошти державного бюджету. Використання навчальних посібників, зошитів з друкованою основою, що доповнюють зміст підручників, утворюють разом з ними навчальні комплекти, є необов'язковим і може мати місце в освітньому процесі лише за умови дидактичної доцільності навчальних видань для реалізації нових підходів у роботі з учнями, дотримання вимог щодо уникнення перевантаження учнів та добровільної згоди усіх батьків учнів класу на фінансове забезпечення.

Нагадуємо, що першочергове право викладання усіх дисциплін у початковій школі належить учителю початкових класів. Відповідно до [угоди з ЦК Профспілки педагогічних працівників МОН](#), можна *“передавати уроки з окремих предметів у початкових класах, в т. ч. уроки іноземної мови, фізичної культури, образотворчого мистецтва, музики, інформатики лише спеціалістам за наявності об'єктивних причин та обов'язкової письмової згоди учителів початкових класів, забезпечуючи при цьому оплату праці відповідно до положень п. 74 Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти”*.

Колеги, увага! В Новій українській школі з'являється нове поняття, а відповідно і нова діяльність учителя – формувальне оцінювання. Це показує, що перехід до справжнього формувального оцінювання в українській школі вимагатиме серйозної зміни культурних норм, педагогічних звичок і парадигм.

Звісно, формувальне оцінювання передбачає діагностику прогалин чи недосягнутих результатів, але в звіті чи листі, в спілкуванні з дитиною перших класів чи її батьками це має відображатися винятково позитивними характеристиками: замість “не знає” чи “не вміє” потрібно писати “потребує додаткової роботи”, “варто приділити увагу”, “потенціал для зростання полягає в...” тощо.

Підсумовуючи викладене, хочеться звернути увагу на кілька моментів: щоб здійснювати формувальне оцінювання, вчителю необхідно забути чи відмовитися від багатьох установок радянської і пострадянської педагогіки:

1. Робота вчителя в початковій школі – розкрити потенціал кожної дитини, а не перевірити її на відповідність певному стандарту.

2. Формувальне оцінювання не повинно містити частки НЕ, жодних негативних суджень чи критики. Формувальне оцінювання діагностує сфери, які потребують покращення, і допомагає покращити їх. Влучну аналогію навів експерт з оцінювання Пол Блек: коли кухар готує суп і куштує його, – це формувальне оцінювання. Коли страву пробує клієнт – це підсумкове оцінювання.

3. Формувальне оцінювання не може складатися з балу, цифри, букви чи лише одного слова. Батькам мають додавати обов'язково пояснення, розширену категорію чи словесну характеристику – написану самим вчителем чи складену із запропонованих варіантів.

4. Формувальне оцінювання оцінює не результат, а процес. Відповідно, щоб здійснити формувальне оцінювання, не проводять спеціальні контрольні роботи. На превеликий жаль, протягом нашого дослідження ми знайшли за допомогою пошукових систем небагато докладних сучасних матеріалів, як вчителю здійснювати оцінювання в самому процесі роботи.

5. Коли говорять, що оцінювання в першому класі не буде, мають на увазі,

що не буде традиційного для України оцінювання як вироку – з цифрою чи одним словом, які зовсім не передають суть того, що відбувалося з дитиною протягом року в школі. В Україні має змінитися ставлення до поняття “оцінювання” і як швидко це відбудеться – залежить від вчителів.

Нове формувальне оцінювання вимагатиме і нового сприйняття з боку батьків: їм не варто згадувати свій досвід в школі (як вчителька чи їхні батьки дорікали поганими оцінками), не ставати в захисну позицію відносно вчителя і не нападати на дитину, якщо вона не досягла очікуваних ними результатів. Батькам також доведеться вчитися сприймати оцінювання як відверту розповідь учителя про те, що відбувається з дитиною в школі, як ресурс для розвитку, як цінну інформацію, як запрошення до співпраці з метою розкрити найкращі якості маленької особистості. І це вимагає зміни культурних норм в цілому в суспільстві.

Міністерство освіти і науки запропонувало нову модель оцінювання для перших класів. Це описова модель, що дозволяє оцінювати учнів в умовах компетентнісного навчання. До цього в Україні практики такого оцінювання не було. Школи знають, як оцінити результати навчання (наприклад, кількість помилок у диктанті), проте не знають, як оцінити процес навчання і компетентності.

Оскільки вже майже рік в Україні пілтують новий Стандарт початкової освіти, нову модель оцінювання запропоновували цим школам. За результатами їхнього відгуку, міністерство внесе зміни і поширить зразок нового оцінювання серед усіх перших класів. Тож, це оцінювання запрацює вже з 2018/2019 навчального року.

Для здійснення формувального оцінювання робоча група МОН розробила Свідоцтво досягнень учня. Воно потрібне для того, щоб дати батькам і учням зрозумілий та стуктурований зворотний зв'язок про те, що відбувалося протягом навчального року чи семестру.

У першій частині свідоцтва вчитель оцінюватиме так звані соціальні і робочі компетентності. Наприклад, чи дитина була активною на уроці, чи ставила запитання про щось нове і незрозуміле, чи виявляла самостійність у роботі, чи була доброзичливою до інших і вирішувала конфлікти мирним шляхом.

У другій частині компетентності оцінюються попредметно. Проте навчальні досягнення сформульовано, виходячи не з кількості помилок чи негативної оцінки досягнень учня, а виходячи з його моделей поведінки і процесу навчання.

Наприклад, *“Цікавиться темами, що вивчаються, виявляє допитливість до навколишнього світу”* (Я досліджую світ), *“Дотримується правил спілкування: привітання, прощання, подяка, прохання, запитання”* (Українська мова), *“Орієнтується у просторі, пояснює розташування предметів”* (Математика), *“Пропонує і втілює власні творчі ідеї”* (Технології), *“Висловлює своє ставлення до мистецьких творів”* (Мистецтво), *“Дотримується встановлених умов та правил гри”* (Фізкультура), *“Продукує короткі фрази про себе, надаючи базову персональну інформацію (ім'я, адреса, родина)”* (Іншомовна освіта).

Компетентності в обох частинах оцінюються за допомогою чотирьох рівнів: *“має значні успіхи”*, *“демонструє помітний прогрес”*, *“досягає результати з допомогою вчителя”*, *“потребує значної уваги і допомоги”*.

Як бачимо, у цьому списку **немає варіанту на кшталт “низький рівень”**. У списку компетентностей для оцінювання теж немає негативних оцінок по типу “не зміг вивчити таблицю множення”. Адже вчитель, фіксуючи, що дитина потребує

допомоги, має на увазі, що вона може покращити свої результати. А говорячи, що дитина перебуває на низькому рівню, учитель ніби ставить діагноз без рекомендацій для лікування.

У 1-2 класах оцінювання в обох частинах буде описовим. У 3 класі для оцінювання предметів з'являються бали.

У кінці свідоцтва є поле для рекомендацій учителя, в якому він може написати, що потрібно робити дитині для покращення результатів. Наприклад, це може бути *“щодня читати по 15 хвилин уголос”*.

Нижче є поле для зворотного зв'язку батьків. Вони отримують два екземпляри свідоцтва – один лишають собі, інший – повертають у школу. Саме в другому екземплярі вони можуть вказати свої побажання.

Формувальне оцінювання ґрунтується не на кількісних (скільки помилок), а на якісних показниках. Наприклад, як працював учень, чи співпрацював з іншими, чи докладав зусилля, чи ставився до навчання з цікавістю. Це можливо оцінити лише через спостереження за роботою учня, а не перевірку результатів навчання.

Передбачається, що за результатами формувального оцінювання вчитель може підкорегувати навчальний процес, свою роботу, а також вибудувати індивідуальну освітню траєкторію учня.

Тому важливо не порівнювати дітей між собою, а порівнювати те, як дитина працювала раніше, і як – протягом періоду, що оцінюється. (Тобто наскільки дитина виросла над собою ж.)

В основі формувального – позитивне оцінювання. У МОН зазначають, що маленькі діти сприймають оцінку за завдання як оцінювання себе особисто. Тому негативна оцінка в їхньому розумінні – це негативне ставлення до себе з боку вчителя. Методичні рекомендації пропонують, як уникнути цього:

- Доброзичливо ставтесь до учня як до особистості.
- Позитивно ставтесь до зусиль учня, які він спрямовує, щоб розв'язати задачу (навіть якщо вони не дали позитивного результату).

Така система дозволяє підтримати слабших учнів. Виконуючи легші завдання, вони не відчуватимуть себе невдахами, адже їхні зусилля оцінюватимуть так само, як і зусилля інших.

Звертаємо також увагу, що відповідальність за реалізацію державної політики у сфері освіти та забезпечення якості освіти на відповідній території покладена на органи місцевого самоврядування (стаття 66 Закону України «Про освіту»).

Фізика і астрономія (Кучеренко О.В.)

Фізика

Навчання фізики і астрономії (у старших класах) у закладах загальної середньої освіти в 2018/2019 навчальному році здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

7-9 класи – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Фізика. 7-9 класи» (програма затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804, розміщена на офіційному сайті МОН України (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>));

8-9 класи з поглибленим вивченням фізики – Навчальна програма з фізики для 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням фізики, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 17.07.2013 № 983. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/fizika1.pdf>);

10 класи – за новими навчальними програмами:

З 1 вересня 2018 року чинними навчальними програмами з фізики та астрономії для 10 класів закладів загальної середньої освіти стануть одразу декілька програм, затверджених Міністерством освіти і науки України наказом № 1539 від 24.11.2017 року:

- «Фізика і Астрономія 10-11» (рівень стандарту та профільний рівень), авторського колективу Національної академії педагогічних наук під керівництвом Ляшенка О. І.;

- «Фізика 10-11» (рівень стандарту та профільний рівень), авторського колективу Національної академії наук України під керівництвом Локтева В.М. має рівень стандарту та профільний рівень;

- «Астрономія» (рівень стандарту та профільний рівень), авторського колективу Національної академії наук України під керівництвом Яцківа Я.Я.

Тексти навчальних програм розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv/>).

Програма «Фізика і Астрономія 10-11», авторського колективу Національної академії педагогічних наук під керівництвом Ляшенка О.І. поєднує фізичний і астрономічний компоненти, не втрачаючи при цьому своєрідності кожного з цих складників, з огляду на те, що в старшій школі ці компоненти освітньої галузі «Природознавство» мають споріднений предмет навчання, методи дослідження і, як правило, спільний внесок у формування наукової картини світу. Враховуючи це, фізичний та астрономічний складники за вибором учителя можуть викладатися інтегровано або як відносно самостійні модулі.

За обрання програми «Фізика 10-11», авторського колективу Національної академії наук України під керівництвом Локтева В.М., навчання астрономії здійснюється за програмою «Астрономія» авторського колективу Національної академії наук України під керівництвом Яцківа Я.Я.

Вибір навчальних програм з фізики та астрономії з двох запропонованих варіантів здійснюється вчителем та затверджується рішенням педагогічної ради

навчального закладу.

11 класи – за навчальними програмами:

«Фізика. 10-11 класи» для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний, профільний) (зі змінами 2016 року);

«Астрономія. 11 клас» (рівень стандарту, академічний, профільний).

Програми розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>).

Відповідно до початкових планів до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 405, (таблиці 1 – 3, 5 – 8, 10-13) у всіх закладах загальної середньої освіти фізика вивчається:

	Кількість годин на тиждень
7 клас	2
8 клас	2
9 клас	3

Відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 408, **фізика і астрономія в 10 класі вивчається:**

10 клас		Кількість годин на тиждень
	Рівень стандарту	3
	Профільний рівень	6

Відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 406, **фізика та астрономія в 11 класі вивчається:**

Фізика		
		Кількість годин на тиждень
11 клас	Рівень стандарт	2
	Академічний рівень	3
	Профільний рівень	6

Астрономія		
		Кількість годин на тиждень
11 клас	Рівень стандарт	0,5
	Академічний рівень	0,5
	Профільний рівень	1

Виключення складають спеціалізовані школи з навчанням мовою корінного народу, національної меншини і поглибленим вивченням іноземних мов (таблиця 4) і білінгвальні класи у закладах з українською мовою навчання (таблиця 9), в яких у 9 класі фізика вивчається 2,5 години на тиждень.

У класах з вечірньою формою здобуття освіти з очною формою навчання (таблиці 14-15) фізика вивчається у 7 класах – 1 годину на тиждень, а у 8 і 9 класах – 1,5 години на тиждень. У класах з вечірньою формою здобуття освіти із заочною формою навчання (таблиці 16-17) у 7-9 класах фізика вивчається 1 годину на тиждень.

Звертаємо увагу, що у 2016 році до навчальних програм з фізики для 10-11 класів (рівень стандарту, академічний і профільний рівні) внесено зміни, викликані потребою розвантаження навчального матеріалу. У програмах академічного і профільного рівнів питання, що наведено у дужках вилучаються із їх змісту (<https://youtu.be/8LykT99iNQA>).

В освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що має гриф МОН України або схвалена відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України. Перелік цієї навчальної літератури постійно оновлюється, його розміщено за посиланням <https://goo.gl/TnGiJX>.

Шкільний курс фізики має двоконцентричну структуру, що узгоджено із структурою загальноосвітньої школи. У 7, 8, 9 класах вивчається логічно завершений базовий курс фізики, який закладає основи фізичного знання на явищному (феноменологічному) рівні. У 10, 11 класах навчання фізики здійснюється відповідно до обраного рівня навчання.

Оновлені програми для 7-9 класів та нові навчальні програми для 10-11 класів (рівень стандарту, профільний рівень) не містять фіксованого розподілу годин між розділами і темами курсу. У програмах наводиться лише тижнева і загальна кількість годин на вивчення предмету. ***Розподіл кількості годин, що відводиться на вивчення окремих розділів/тем, визначається учителем.*** За необхідності й виходячи з наявних умов навчально-методичного забезпечення, учитель має право самостійно визначати порядок вивчення тем та місце проведення лабораторних практикумів і практикумів з розв'язування задач – в кінці розділу або під час його вивчення.

Головним у оновлених програмах є те, що на перше місце в структурі програми поставлено очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учня. За такого підходу чітко видно, якими компетентностями має оволодіти школяр при вивченні теми. Змістова частина програми в даному разі стає похідною результативної частини. Така структура концентрує увагу не на змісті матеріалу: «що вивчати», а на тому «для чого це потрібно вивчати», що по суті і є основою компетентнісного підходу. У навчальних програмах прописані ключові компетентності і складники предметної компетентності, якими має оволодіти учень і під ці компетентності організується навчально-пізнавальна діяльність учнів.

«Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів» структуровано за трьома компонентами компетентності: знаннявим, діяльнісним і ціннісним. Виявлення сформованості знаннявого компонента компетентності можливе через уміння оперувати термінами та поняттями; формулювати визначення понять; називати ті чи інші явища, процеси тощо; характеризувати їх за певними ознаками; пояснювати механізми процесів тощо. Сформованість діяльнісного компонента тісно поєднана з виконанням практичної частини навчальної програми і в результатах навчання, та відображена в уміннях розв'язувати фізичні задачі, виконувати експериментальні дослідження тощо. Прояв ціннісного компонента виражений через ставлення учнів у висловлених судженнях, обґрунтуванні їх, оцінці, висновках.

Зважаючи на те, що кожен навчальний предмет окрім формування предметних компетентностей вносить свій внесок у формуванні ключових, у пояснювальних записках упорядковано таблицю в якій кожен ключову компетентність скорельовано

з предметним змістом і навчальними ресурсами для її формування.

Визначено особливості запровадження наскрізних змістовних ліній «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність», які відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання й виховання.

Експериментальну частину програм осучаснено завдяки рекомендаціям щодо використання цифрових вимірювальних комплексів, застосування комп'ютерних програм для обробки результатів тощо.

Надано більшу свободу вчителю щодо вибору тем і форм виконання навчальних проєктів, лабораторних робіт.

Вивчення «Фізики і астрономії» в 10 класі на рівні стандарту

Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти III ступеня для предмету «Фізика і астрономія» на рівні стандарту визначено такий розподіл навчального часу: 3 години на тиждень в 10 класі і 4 години на тиждень в 11 класі. Зважаючи, що цей предмет викладається модульно, зазначаємо, що 10 класі на рівні стандарту вивчається тільки фізичний складник (як за програмою з фізики авторського колективу під керівництвом О. І. Ляшенка, так і за навчальною програмою авторського колективу під керівництвом В. М. Локтева) з розрахунку 3 год. на тиждень.

Навчання здійснюється за відповідними підручниками рівня стандарту:

Фізика (рівень стандарту, за навчальною програмою авторського колективу під керівництвом О. І. Ляшенка). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (автори Головка М.В., Мельник Ю.С., Непорожня Л.В., Сіпій В.В.), КП «Видавництво «Педагогічна думка», 2018.

Фізика (рівень стандарту, за навчальною програмою авторського колективу під керівництвом О. І. Ляшенка). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (автор Сиротюк В.Д.), ТОВ "Видавництво «Генеза» 2018.

Фізика (рівень стандарту, за навчальною програмою авторського колективу під керівництвом О. І. Ляшенка). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (автори Засєкіна Т.М., Засєкін Д.О.), ТОВ «Український освітянський центр «Оріон», 2018.

Фізика (рівень стандарту, за навчальною програмою авторського колективу під керівництвом В. М. Локтева). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (автори Бар'яхтар В.Г., Довгий С.О., Божинова Ф.Я., Кірюхіна О.А.), ТОВ «Видавництво «Ранок», 2018.

Вивчення фізики і астрономії в 10 класі на профільному рівні.

На профільному рівні в 10 класі вивчаються і фізичний і астрономічний складники.

Звертаємо увагу, що в освітній програмі визначено на профільний предмет «Фізика і астрономія» орієнтовно 6 годин на тиждень і в 10 і в 11 класах. Проте навчальними програмами з фізики і астрономії сумарно передбачено 7 годин на тиждень і в 10 і в 11 класах. Заклади освіти формуючи власні освітні програми можуть додавати необхідну годину із додаткових годин навчального плану, або залишати на вивчення двох складників 6 годин. У такому разі складаючи календарно-тематичне планування вчителі можуть самостійно розподілити час на

навчальний матеріал у межах 6 годин (приміром, 5 годин фізичного складника і 1 година астрономічного або 5,5 годин фізичного складника і 0,5 години астрономічного). Допускається і такий варіант: в 10 класі вивчати тільки фізичний складник в обсязі 6 годин на тиждень, а в 11 класі обидва складники: фізичний – 6 годин на тиждень і астрономічний 2 або 1 година на тиждень.

Вивчення предмета «Фізика і астрономія» в 10 класі на профільному рівні можливе у двох варіантах: послідовне або паралельне вивчення фізичного і астрономічного складників. У разі послідовного вивчення астрономічний складник вивчається після вивчення фізичного як окремий розділ, за який виставляється одна або кілька тематичних оцінок (за рішенням вчителя). У класному журналі зміст уроків записують на одній сторінці «Фізика і астрономія». Семестрові оцінки є середнім арифметичним оцінок за всі теми, що вивчаються у відповідному семестрі в 10 класі. Річна оцінка виставляється на підставі семестрових.

У разі паралельного вивчення впродовж навчального року окремо вивчаються фізичний і астрономічний складники. У класному журналі записують зміст уроків на окремих сторінках для кожного складника: «Фізика і астрономія: фізичний складник», «Фізика і астрономія: астрономічний складник». Семестрова оцінка виставляється на сторінці «Фізика і астрономія: фізичний складник». При виставленні семестрової оцінки враховуються тематичні оцінки і за фізичний і за астрономічний складник. Кількість тематичних оцінок певного складника має співвідноситись з кількістю годин, виділених на його вивчення. Річна оцінка виставляється на підставі семестрових на сторінці «Фізика і астрономія: фізичний складник».

Навчання здійснюється за відповідними підручниками профільного рівня:

Фізика і астрономія (профільний рівень, за навчальною програмою авторського колективу під керівництвом О. І. Ляшенка). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (автори Засєкіна Т.М., Засєкін Д.О.), ТОВ «Український освітянський центр «Оріон», 2018.

Фізика (профільний рівень, за навчальною програмою авторського колективу під керівництвом В. М. Локтєва). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (автори Гельфгат І.М.), ТОВ «Видавництво «Ранок», 2018.

Фізика (профільний рівень, за навчальною програмою авторського колективу під керівництвом В. М. Локтєва). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (автори Засєкіна Т.М., Засєкін Д.О.), ТОВ «Український освітянський центр «Оріон», 2018.

Зважаючи, що у цьому році ще не підготовлено підручника з астрономії за навчальною програмою авторського колективу під керівництвом Я. С. Яцківа для 10 класу закладів загальної середньої освіти, використовувати можна чинні підручники з астрономії для 11 класу.

Зміст і структуру програми вивчення фізичного складника на профільному рівні сформовано таким чином, що головною її відмінністю від програми рівня «стандарт» є, переважно, не тематика теоретичного матеріалу, а глибина його вивчення. Це досягається за рахунок розширення міжпредметних зв'язків та використання знань інших предметів, зокрема математики, збільшення кількості та поглиблення змістового наповнення експериментальних робіт, а також за рахунок збільшення кількості, різноманітності та підвищення складності фізичних задач, які розв'язують учні.

Важливим засобом формування предметної та ключових компетентностей під час вивчення фізики і астрономії в старшій школі є навчальний фізичний експеримент.

У програмах старшої школи «Фізика» (авторський колектив під керівництвом Локтева В.М.) та «Фізика і астрономія» (авторський колектив під керівництвом Ляшенко О.І.) наведено орієнтовний перелік демонстрацій та лабораторних робіт, що можуть реалізовуватися у формі практикуму або окремих фронтальних робіт. Учитель самостійно обирає форму проведення експериментальних робіт і визначає необхідний для цього час

Мінімальна кількість експериментальних робіт з фізики (лабораторного практикуму, фронтальних лабораторних, практичних) яку повинні виконати учні подано в таблиці. У цю кількість входять і роботи, що виконанні в рамках навчальних проектів, які передбачали експериментальне дослідження, домашні досліді і спостереження.

Рівень стандарту	1 семестр	2 семестр
10 клас	4	4
11 клас	4	4
Профільний рівень	1 семестр	2 семестр
10 клас	7	7
11 клас	7	7

За необхідності й виходячи з наявних умов навчально-методичного забезпечення, учитель має право самостійно визначати:

- конкретну тематику лабораторних робіт (замінювати окремі роботи або демонстраційні досліді рівноцінними, а також пропонувати іншу тематику робіт);
- форму їх реалізації, послідовність й місце у навчальному процесі (фронтально чи у вигляді лабораторного практикуму, навчального проекту експериментального характеру);
- кількість годин на їх виконання (одно- чи двогодинні роботи);
- доповнювати перелік лабораторних робіт додатковими дослідідами, короткочасними експериментальними завданнями.

Оскільки в основній школі в учнів загалом сформовані базові експериментальні уміння й навички, то у старшій школі основною метою навчального експерименту є розвиток самостійності у плануванні досліджень, доборі адекватних методів і засобів дослідження, проведенні експерименту, обробці його результатів та формуванні висновків. Експериментальні роботи повинні мати пошуковий характер, завдяки чому учні збагачуються новими фактами, узагальнюють їх і роблять висновки.

Необхідно розширювати самостійний експеримент учнів з використанням найпростішого обладнання, саморобних приладів та побутового обладнання, а також сучасних вимірювальних пристроїв, зокрема датчиків, що містяться у смартфонах і планшетах.

Ефективним засобом, що забезпечує формування предметної та ключових компетентностей учнів є розв'язування фізичних задач, про що наголошено в обох варіантах програм. У навчальній програмі «Фізика і астрономія» (авторський колектив під керівництвом О.І. Ляшенка як самостійний вид діяльності включено практикум із розв'язування фізичних задач. Розв'язуючи під час практикумів компетентісно орієнтовані фізичні задачі – від найпростіших, які потребують

елементарних пізнавальних зусиль учня, до дослідницьких, розв'язання яких вимагає значних інтелектуальних зусиль та багато часу, учні будуть розвивати вміння застосовувати теоретичні знання на практиці. Тому таку форму організації навчальних занять доцільно здійснювати не залежно від обраної навчальної програми, як в основній так і в старшій школі.

Дидактичні вимоги до змісту та способів розв'язування компетентісно орієнтованої системи задач полягають в тому, що:

- завдання мають бути тісно пов'язані із змістом навчального матеріалу курсу фізики, доповнювати його конкретними прикладами та відомостями, спрямованими на ознайомлення учнів з об'єктивними науковими фактами, методами пізнання природи;

- потрібно здійснювати дослідження конкретних об'єктів і явищ, дотримуватися однозначності вхідних і кінцевих величин, запитань та відповідей;

- інформація, що міститься в умові задачі, а також процес її розв'язування мають ґрунтуватися на засвоєних раніше знаннях і відповідати розумовим здібностям учнів певної вікової групи;

- кількість компетентісно орієнтованих завдань має бути достатньою для організації самостійної роботи школярів і охоплювати основні розділи курсу фізики, під час їх добору мають враховуватися індивідуальні особливості учнів, матеріальна база фізичного кабінету тощо;

- у процесі складання компетентісно орієнтованих фізичних завдань мають розкриватися зв'язки у системах «природа – людина», «природа – техніка», «людина – техніка»;

- система задач має містити завдання, спрямовані на набуття учнями вмінь моделювати різноманітні виробничі й життєві ситуації;

- розв'язування різними методами із застосуванням математичного апарату і прийомів науково-дослідницької роботи компетентісно орієнтованих завдань, має сприяти формуванню обчислювальних, експериментальних, творчих та дослідницьких компетенцій.

За необхідності й виходячи із наявних умов навчання фізики, учитель має право:

- організовувати навчальну діяльність учнів у формі розв'язування спеціальної системи навчально-пізнавальних задач різного рівня складності;

- визначати сукупність конкретних задач для розв'язування (використовувати вправи та практикуми із підручників, а також самостійно підбирати систему задач);

- визначати кількість годин на виконання практикуму;

- визначати послідовність й місце практикуму у навчальному процесі (після вивчення розділу, певної теми або конкретного параграфа).

Ефективним засобом формування предметної й ключових компетентностей учнів у процесі навчання фізики й астрономії є навчальні проекти. Рекомендації щодо організації проектної діяльності однакові для 7-9 і 10-11 класів і детально описані в пояснювальних записках до навчальних програм. Кількість годин, що відводиться на виконання навчальних проектів, а також їх послідовність визначається учителем. Один учень може виконувати різні проекти особисто або у складі окремих груп. Кількість учнів у групі, що працює над проектом, визначається з урахуванням тематики, об'єму та складності роботи, а також бажання учнів виконувати проект. Кількість проектів, виконаних кожним учнем, може бути

довільною, але не меншою, ніж один за навчальний рік. Оцінювання здійснюється індивідуально, за самостійно виконане учнем завдання. Окрім оцінювання продукту проектної діяльності, необхідно врахувати психолого-педагогічний ефект: формування особистісних якостей, самооцінки, уміння робити усвідомлений вибір й осмислювати його наслідки. У зв'язку з цим оцінки за навчальні проекти і творчі роботи виконують накопичувальну функцію, можуть фіксуватися в портфоліо і враховуються при виставленні тематичної оцінки. Проекти також можуть мати міжпредметну тематику, у такому разі їх виконання може супроводжуватися і оцінюватися вчителями різних предметів.

Тематика навчальних проектів з фізики і астрономії визначається вчителем і може ініціюватися учнями. При формулюванні тем проектів доцільно враховувати їх актуальність, наявну матеріально-технічну базу, регіональні, географічні, кліматичні та інші особливості розташування школи та пізнавальні інтереси учнів.

З урахуванням реалізації програми поповнення матеріальної бази кабінетів природничого циклу в заклади освіти почали надходити нові сучасні навчальні засоби, як то цифрові вимірювальні комплекси, цифрові мікроскопи тощо. Нові навчальні засоби надходять у школи за умови їх методичної підтримки у вигляді електронних методичних посібників, які включені до поставок та безкоштовного навчання учителів їх використанню. Ці елементи, які наявні в більшості шкіл світу потребують уваги з боку вчителя, як інноваційні інструменти для додаткової мотивації учнів до здійснення дослідницької діяльності на формування вмінь опрацьовувати отриману інформацію у вигляді графіків та таблиць. Зазначені засоби дають можливість доповнити більшість шкільних демонстрацій аналітичним матеріалом та удосконалити їх методику використання. Активне використання зазначених засобів учнями під час проведення лабораторних робіт дозволяє значно економити час, затрачений на проведення робіт та підвищує точність більшості вимірів. Наявність цих засобів надає можливість застосовувати технології STEM орієнтованої освіти, тобто навчання через власні дослідження учнів. Особливістю зазначеної технології є формування уміння учня використовувати набуті знання не тільки у галузі фізики, а й у інших споріднених предметах, що є необхідним фактором для формування важливих життєвих компетентностей. Для підтримки напрямку навчальних досліджень учнів створено окремий україномовний ресурс Міжпредметного лабораторного комплексу Національного центру «Мала академія наук України» «МАНЛаб» <http://manlab.inhost.com.ua>. Ресурс містить значну кількість методичних розробок, відеозаписів експериментів, лекцій та пропозицій для співпраці у плані безкоштовної допомоги по здійсненню учнівських досліджень.

У процесі навчання слід звертати увагу учнів на прізвища видатних українських фізиків України та Полтавської області, на їх внесок у розвиток фізичної освіти. Широкі можливості щодо виховання почуття патріотизму створюються під час проведення тематичних позакласних заходів. На таких заходах можна розповісти учням про життя, діяльність та здобутки видатних вчених України та наших видатних вчених Полтавщини. Суттєву допомогу вчителю нададуть відповідні матеріали розміщені за посиланнями:

http://fizyka-poltava.at.ua/index/navchalno_metodichne_zabezpechennja/0-23;
<http://www.chl.kiev.ua/bibliograf/fizika/04.htm>

Вимоги щодо оформлення класного журналу на сторінці «Фізика» залишаються не змінними. З даними вимогами можна ознайомитися за посиланням:

http://fizyka-poltava.at.ua/2017/fizuka_gyrnal_new_2017-2018.doc

При навчанні предмету «Фізика» доцільно використовувати досвід вчителів Полтавщини. Так для учнів 8-11 класів створено ряд відео-занять на тему «Цікава фізика», автором яких є Заслужений вчитель України, вчитель фізики Комсомольської ЗОШ I-III ступенів №1 з поглибленим вивченням економіки та права Залізняка С.В. (http://fizyka-poltava.at.ua/index/navchalno_metodichne_zabezpechennja/0-23).

Матеріали для підготовки уроків і занять висвітлено на сторінках педагогічної методичної преси: у журналах «Фізика та астрономія в рідній школі» (видавництво «Педагогічна преса»), «Фізика в школах України» (видавнича група «Основа»), у науково-популярних журналах для школярів – «Колосок», «Фізика для допитливих», «Школа юного вченого», «Світ фізики», «Країна знань» тощо. (http://osvita.ua/school/lessons_summary/physics/).

Під час проведення занять в кабінеті фізики особливої уваги потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Вимоги безпеки наведено в інструктивно-методичних матеріалах «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОНмолодьспорту України № 1/9-72 від 01.02.2012: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/27214/), «Про затвердження Положення про навчальні кабінети з природничо-математичних предметів загальноосвітніх навчальних закладів» (наказ МОНмолодьспорту України від 14.12.2012 № 1423: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0044-13>), «Про використання інструктивно-методичних матеріалів з питань розроблення інструкцій з безпеки проведення навчально-виховного процесу в кабінетах природничо-математичного напрямку» (лист МОН України №1/9-498 від 17.07.2013: <http://iitzo.gov.ua/dokumenty/lysty-monmolodsportu/>), «Про затвердження правил безпеки під час проведення навчально-виховного процесу в кабінетах (лабораторіях) фізики та хімії загальноосвітніх навчальних закладів» (наказ МНС України від 16.07.2012 №992: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1332-12>), «Про використання Методичних матеріалів щодо організації навчання і перевірки знань, проведення інструктажів з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності» (лист МОН України № 1/9-319 від 16.06.14: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/41707/).

У зазначених матеріалах перелічено нормативно-правові документи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в навчальних закладах системи загальної середньої освіти; вказано загальні положення щодо забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, особливості безпеки під час проведення занять в кабінетах (лабораторіях) фізики, порядок проведення, тематика та організація проведення інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів. Також в інструктивно-методичних матеріалах наведено зразок Журналу реєстрації первинного, позапланового, цільового інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів та орієнтовні «Паспорт кабінету» і «Акт дозволу на проведення занять у кабінеті».

У 2017-2018 навчальному році відбувся Всеукраїнський конкурс «Учитель року» в номінації «Фізика», з матеріалами конкурсу можна ознайомитись на веб-сайті Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського за посиланням: http://ur.poippo.pl.ua/category/uchytel_roku_2018/ та http://poippo.pl.ua/images/FILES/nml/elektronni_vydannia_POIPPO/2018/innovats_posh

Астрономія

Програма рівня стандарту та академічного рівня розрахована на 17 годин, включає 9 тем, питання яких охоплюють увесь зміст сучасної астрономії. Запропоноване програмою тематичне наповнення базується на тому, що астрономія формує й розширює науковий світогляд людини, та орієнтовано на розуміння учнями основних закономірностей плину астрономічних явищ і процесів, теоретичних та практичних методів пізнання навколишнього світу, на формування загального уявлення про Всесвіт, усвідомлення ролі астрономічних знань у розвитку суспільства. Основні завдання вивчення астрономії за даною програмою ґрунтуються на вимогах Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти і зводяться до того, що випускники загальноосвітніх навчальних закладів мають знати лічбу часу й календарі, орієнтуватися на місцевості за допомогою небесних світил, уміти пояснювати явища добового й річного руху небесних тіл; розуміти причини сонячних і місячних затемнень, появи комет і метеорів, знати будову Сонячної системи та небесних тіл, що складають Всесвіт, і чим вони відрізняються (планети, планетні системи, зорі, скупчення зір, галактики, скупчення галактик), знати в загальних рисах про походження Сонячної системи та Всесвіту; знати, якими засобами ведуться астрономічні дослідження з поверхні Землі та за межами земної атмосфери; розрізняти «астрономію» й «астрологію»; розуміти, що астрологія є реліктом історії розвитку цивілізації і її принципи науково не обґрунтовані.

Програма профільного рівня розрахована на 35 годин на рік, включає 5 розділів, що містять 19 тем, питання яких охоплюють увесь зміст сучасної астрономії.

До програм включено перелік практичних робіт, який є орієнтовним. Із трьох варіантів запропонованих практичних робіт програми рівня стандарту й академічного рівня можна вибирати один (див. табл. 1).

Таблиця 1. Перелік практичних робіт для рівня стандарту й академічного рівня.

№ п/п	Назва практичної роботи
1.	Робота з рухомою картою зоряного неба. Визначення положення світил на небесній сфері за допомоги карти зоряного неба (зоряного глобуса)
2.	Екваторіальні системи небесних координат. Карта зоряного неба
3.	Вивчення (спостереження) видимого зоряного неба

До програми профільного рівня запропоновано тематику п'яти робіт (див. табл. 2).

Таблиця 2. Перелік практичних робіт для профільного рівня

№ п/п	Назва практичної роботи
1.	Робота з рухомою картою зоряного неба
2.	Визначення максимальної різниці місцевого часу для шкільного подвір'я та класної кімнати
3.	Моделювання дії телескопа-рефрактора та підзорної труби за допомогою пари лінз
4.	Визначення параметрів зір за діаграмою Герцшпрунга-Рессела

№ п/п	Назва практичної роботи
5.	Визначення чисел Вольфа за спостереженнями у шкільний телескоп чи за знімками Сонця

Серед практичних робіт, наведених у таблиці 2, можна виділити найбільш значущі практичні роботи – роботу з рухомою картою зоряного неба (№1), визначення параметрів зір за діаграмою Герцшпрунга-Рессела (№4) і визначення чисел Вольфа за спостереженнями у шкільний телескоп чи за знімками Сонця (№5). Учитель може запропонувати й іншу тематику практичних робіт з огляду на можливості навчального закладу щодо технічних засобів навчання.

Заняття з астрономії в 11 класі повинні супроводжуватися показом добре ілюстрованих наочних засобів викладання (<http://www.astroosvita.kiev.ua>), а також електронний планетарій Stellarium, що має серед інших україномовний інтерфейс. Зазначений електронний планетарій демонструє зоряне небо на будь-який обраний момент часу, а тому дозволяє в режимі відеопроєкції показати учням його вигляд у різні пори року. Це допоможе вчителю у візуалізації різноманітних астрономічних об'єктів і процесів, суттєво підвищить рівень наочності під час проведення уроку.

Орієнтовна кількість тематичних оцінок з астрономії в 11 класі:

Профіль	Річна кількість годин	Мінімальна кількість тематичних атестацій
Рівень стандарту	17	2
Академічний рівень	17	2
Профільний рівень	35	3

У процесі викладання астрономії за програмою рівня стандарту та академічного рівня як ілюстративний матеріал можна використовувати зображення астрономічних об'єктів, відео фрагменти уміщені на сайтах астрономічних обсерваторій.

Для проведення уроків астрономії доцільно використовувати напрацювання вчителів розміщені за посиланням http://osvita.ua/school/lessons_summary/astronomy.

Зверніть увагу, що на сайті «Сайт вчителів фізики та астрономії Полтавщини» (<http://fizyka-poltava.at.ua>) розміщуються всі основні документи та рекомендації для учителів фізики та астрономії.

Математика (Яловець Є.О.)

«Математика» – один із найбільш перспективних напрямів освіти. Математика є обов'язковим навчальним предметом базової і повної загальної середньої освіти, зміст якого сприяє реалізації основних цілей чинного Державного стандарту. Базовий навчальний план закладів загальної середньої освіти є основоположним документом Державного стандарту, який, в свою чергу, складає основу побудови структури загальної середньої освіти через інваріантну і варіативну складові. Галузь «Математика» внесено до інваріантної складової Базового навчального плану початкової, основної та старшої школи.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 №1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» та Типових навчальних планів для III ступеня закладів загальної середньої освіти у 2018/2019 навчальному році 10 класи закладів загальної середньої освіти будуть вивчати математику на рівні стандарту (3 години на тиждень) або на профільному рівні (9 годин на тиждень).

Нові навчальні програми було укладено на компетентнісній основі. Розставлені наголоси на формування практичних навичок для подальшого їх застосування у реальному житті замість опрацювання великого об'єму теоретичного матеріалу без можливості його застосування на практиці.

Як і у середній школі курс математики покликаний не лише для розвитку математичної компетентності, а й інших 9 ключових компетентностей. У програмах наведено таблицю з переліком ключових компетентностей, та завданнями покладеними на математику для їх розвитку.

Також значна увага приділяється вивченню наскрізних ліній, а саме: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність».

Наскрізнi лінії є засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів; їх необхідно враховувати як при формуванні шкільного середовища так і при виборі варіативного складника освітньої програми закладу загальної середньої освіти.

Наскрізнi лінії є соціально значимими надпредметними темами, які допомагають формуванню в учнів уявлень про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях.

Безперечно основним засобом імплементації наскрізних ліній у математику є вибір задач. Також це можливо за рахунок виконання навчальних проєктів, під час виконання яких учні повинні працювати групами, розділяти ролі, вчитись взаємодіяти в колективі, шукати та аналізувати інформацію, презентувати власні наробки на загал.

Рівень стандарту

Нова навчальна програма з математики (Алгебра та початки аналізу та геометрія) для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти (<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/matematika.-riven-standartu.docx>) розрахована на 3 години на тиждень. Вивчаються 2 окремих предмета: «Алгебра і початки аналізу» та «Геометрія». У I семестрі 10 класу виділяється 2 години на геометрію та 1 година на алгебру і початки аналізу, у II семестрі навпаки – 1 година на геометрію та 2 години на

алгебру і початки аналізу. Разом на вивчення алгебри і початків аналізу відводиться 54 години протягом року, а на геометрію 51 година.

У кінці кожної теми з алгебри і початків аналізу та з геометрії вчитель проводить тематичне оцінювання. При виставленні тематичної оцінки враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми крім оцінок за ведення зошита.

Нагадуємо, що відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 30.09.2016 №1/9-514 «Про особливості викладання математики (рівень стандарту) в 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів», з метою упередження щодо ведення некоректних записів на сторінках класного журналу, рекомендовано виконувати програму двома способами:

1. Викладання одного предмета – «Математика» – 3 години тижневого навантаження,

2. Викладання двох предметів:

- «Математика. Алгебра і початки аналізу» – 1 год. тижневого навантаження у I семестрі, а 2 год. – у II семестрі;
- «Математика. Геометрія» – 2 год. тижневого навантаження у I семестрі, а 1 год. – у II семестрі.

При цьому: 1) якщо викладання здійснюється як **один предмет**, то ведуться записи на сторінках журналу (поточне, тематичне, семестрове, річне оцінювання тощо) з одного предмета «Математика»; 2) якщо викладання здійснюється як **два предмети**, то такі ж записи ведуться на різних сторінках журналу з двох предметів, однак на сторінці «Математика. Алгебра і початки аналізу» має бути ще один стовпчик без дати з надписом: «**I семестр. Математика**» чи «**II семестр. Математика**» (після стовпчика «I семестр» / «II семестр» – оцінки, виведеної з алгебри та початків аналізу на основі тематичних).

Можливе виділення додаткових годин із варіативного складника навчального плану. Розподіл додаткових годин між алгеброю та початками аналізу і геометрією залишається на розсуд вчителя. Додаткові години поповнюють години резерву. В свою чергу години резерву вчитель, на власний розсуд може витрачати на систематизацію та повторення матеріалу на початку та в кінці року, збільшення кількості годин на кожную із вказаних тем, зокрема для внесення змін до орієнтовного календарно-тематичного плану.

Профільний рівень

Для учнів, які вивчатимуть математику на профільному рівні, укладено 2 нові навчальні програми. Одна призначена для учнів, які до 10 класу навчались в загальноосвітніх класах і вирішили обрати математичний профіль лише в 10 класі (<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/matematika-profilnij-rivenfinal.docx>). Друга програма розрахована на учнів, які вивчали математику поглиблено з 8 класу і на момент вступу до 10 вже мають суттєво більший об'єм знань (<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/matematika-poglibl-rivenfinal.docx>). Ці навчальні програми розраховані на 9 годин на тиждень (6 годин алгебри та початків аналізу і 3 години геометрії).

Наводимо нижче рекомендований тижневий розподіл кількості годин на вивчення математики у ЗЗСО, який є мінімальним.

1. Математика, 5-6 класи – по 4 години;

2. Алгебра. 7-9 класи – по 2 години;
3. Геометрія, 7-9 класи – по 2 години;
4. Алгебра, 8-9 класи (поглиблене вивчення) – по 5 годин;
5. Геометрія. 8-9 класи (поглиблене вивчення) – по 4 години;
6. Математика. 10-11 класи (рівень стандарту) – по 3 години;
7. Алгебра і початки аналізу, 10-11 класи (Профільний рівень) – по 6 годин;
8. Геометрія, 10-11 класи (Профільний рівень) – по 3 години.

Зміни у підходах до оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти спонукають переглянути вимоги до виконання письмових робіт та перевірки зошитів.

1. Види письмових робіт.

Основними видами класних і домашніх письмових робіт з природничо-математичних дисциплін є:

- розв'язування задач і вправ;
- складання таблиць, схем, тощо;
- виконання проєктів;
- самостійні та контрольні роботи.

2. Кількість і призначення учнівських зошитів

В залежності від видів письмових робіт виділяються зошити які зберігаються в класі та зошити, що зберігаються в учнів. Кількість і призначення учнівських зошитів визначається вчителем. Для контрольного тематичного оцінювання передбачаються окремі зошити чи аркуші, які зберігаються протягом навчального року в закладі загальної середньої освіти.

3. Тематичне оцінювання

Для запобігання перевантаження учнів час проведення тематичних (контрольних) робіт визначається загальношкільним графіком, складеним заступником директора навчального закладу за погодженням із вчителями.

Впродовж одного робочого дня учні можуть виконувати письмову тематичну (контрольну) роботу тільки з однієї дисципліни, а протягом тижня — не більше ніж з трьох. Під час планування тематичних робіт у кожному класі необхідно передбачити їх рівномірний розподіл протягом усього семестру, не допускаючи накопичення письмових (контрольних) робіт наприкінці семестру, навчального року.

4. Порядок перевірки письмових робіт з математики.

4.1 При перевірці зошитів **оцінюється лише правильність записів**. Почерк, охайність та форма запису не є предметом оцінювання.

4.2. Зошити з математики, в яких виконуються навчальні класні і домашні роботи, перевіряються:

- у 5 – 6-х класах – не рідше ніж один раз на два тижні;
- у 7 – 11-х класах – не рідше один раз на місяць.

4.3. Оцінка за ведення зошитів виставляється у класний журнал, але на враховується при виведенні тематичної.

Нагадуємо, що у освітньому процесі можна використовувати лише ту навчальну літературу, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України і зазначена у Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання у закладах загальної середньої освіти.

Не слід забувати, що 11 класи закладів загальної середньої освіти продовжують навчатись за навчальними програмами укладеними відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень, рівень поглибленого вивчення). Для цих класів залишаються чинними методичні рекомендації попередніх років.

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: «Математика в рідній школі», «Математика», «Математика в школах України».

У новому навчальному році рекомендуємо приділити значно більше уваги якості математичної освіти. Адже відповідно до Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти учні 9 (обов'язково) та 11 класів (за вибором) складатимуть державну підсумкову атестацію з математики. Форму та терміни її проведення буде затверджено Міністерством освіти і науки України, однак готуватися до об'єктивного контролю варто завчасно.

З метою підвищення ефективності освітнього процесу та формування стійкого рівня навченості з математики рекомендуємо в систему навчання, починаючи з 5-го класу, більш активніше вводити тестові технології. При цьому бажано використовувати тестові завдання навчально-методичних посібників, друк яких рецензований та має відповідний дозвіл МОНУ або Науково-методичної ради на їх використання.

Оскільки у новому навчальному році стануть учасниками випробувань ЗНО ПТНЗ і ВНЗ I-II р.а., то рекомендуємо викладачам більше уваги приділити зворотному зв'язку з навчаючими в усній та письмовій формах; використовувати методику справедливого педагогічного оцінювання – текстологію, зосереджуючись на основних цілях предмета, відповідному змісті навчального матеріалу, формуванні очікуваних результатів щодо рівня навчально-пізнавальної діяльності учнів/студентів. Не менш впливовим на якість виконання навчальної програми в умовах здобування професійної освіти є мотиваційний принцип – адаптація математики до професійного напрямку навчання, – застосування математики в професії. Практика переконує, що значно підвищує результативність учасника ЗНО правильний вибір викладачем ефективних технологій та методів навчання. Зокрема під час проведення практичних тренінгів формування вміння навчаючих розрізняти вправи за типом, класифікувати їх за способом розв'язування, орієнтуватися у структурі та методології побудови тестів ЗНО.

Рекомендуємо вчителям та викладачам сприяти масовому залученню старшокласників до різноманітних тренувальних тестувань в очній формі або онлайн режимі, брати участь у пробному тестуванні ЗНО. Це сприятиме формуванню навичок об'єктивного самооцінювання, власної траєкторії самонавчання, побудові та плануванню власної діяльності.

З метою розвитку в учнів навичок усного рахунку (натуральні, цілі та десяткові числа), рекомендуємо застосовувати нестандартні та інтерактивні методи, використовуючи он-лайн ресурси. Зокрема, високої популярності набувають майданчики для змагань Прангліміне на безкоштовному ресурсі за посиланням: <http://lviv.miksike.net/#pranglimine/rules>.

Рекомендуємо організовану співпрацю в рамках проекту, як рівноправного партнерства в навчанні через **міжнародні проекти**, які сприяють підвищенню якості та ефективності навчання у закладах загальної середньої освіти:

- **Міжнародний математичний конкурс «Кенгуру»** (<http://www.kangaroo.com.ua/>) – освітнє середовище, яке надає можливість вчителям та учням шляхом використання паперового формату тестових технологій розширювати можливості розвитку в учасників уваги, зосередженості, уміння систематизувати комплексну систему повторення та узагальнення вивченого раніше, здійснювати пошук реальних можливостей вибору правильної відповіді, заповнювати бланки відповідей, порівнювати отримані свої результати та однолітків у інших закладах освіти України, ставити вимоги щодо планування траєкторії самонавчання, порівнювати власні можливості, через характеристики сформованих предметних компетентностей та загальну компетентність у математичних задачах.

Нагадуємо, що для бажаючих здібних учнів математичний конкурс в Україні проводиться двома етапами: другий четвер грудня – Всеукраїнський – для учнів 2-6 класів; третій четвер березня – Міжнародний – для учнів 2-11 класів, учнів I-III курсів ПТНЗ, студентів I-II курсів ВНЗ I-II рівнів акредитації.

- **Міксіке в регіонах України** (<http://miksike.net.ua/>) – освітнє онлайн середовище, яке надає можливість вчителям, учням і батькам створювати та використовувати власні навчальні онлайн матеріали, а також використовувати онлайн- колекцію навчальних матеріалів, яку спільними зусиллями створили педагоги-учасники проекту. Також освітнє онлайн середовище Міксіке розширює можливості розвитку онлайн навчання та зв'язки між ЗЗСО України, Естонії та інших країн Євросоюзу, дозволяє організовувати та проводити навчальні змагання серед учнів школи, між учнями різних шкіл області або країни, а також між школами різних країн Європи. Змагання Прангліміне та робота по інтерактивним вправам для загальноосвітніх навчальних закладів України проводяться безкоштовно за допомогою інформаційних технологій.

У підвищенні ефективності організації освітнього процесу у ЗЗСО значну роль відіграє впровадження інноваційних технологій з використанням сучасних електронних засобів навчального призначення. *Рекомендуємо* користуватися сучасними програмними засобами.

Отримані додаткові математичні знання, навички вирішувати складні наукові та дослідницькі завдання, уміння бути в ролі рецензента, опонента та доповідача, у кожній з яких толерантний захист міркувань розв'язку, наукова дискусія, сприяли підвищенню рівня навченості учнів, що підтверджено їх результати упродовж 2017/2018 навчального року за результатами ЗНО.

Особливої уваги педагогів у цьому навчальному році, як і в минулому, потребують нові підходи щодо формування змісту уроку/заняття через *компетентність* в організації освітнього процесу навчання. Це в свою чергу змінює діяльність самого педагога, застосовуючи уміння теоретичної готовності вибирати методи, форми та технології викладання предмета. Окрім того змінено пріоритети освіти: кінцевим результатом навчання предмета мають бути відповідні *компетентності* - *вміння* застосовувати набуті *предметні компетентності* в інших предметах та різних життєвих ситуаціях. Тобто кожний школяр має набути вміння повноцінно реалізовувати свою особисту участь учнів у житті суспільства та нести відповідальність за свої дії. Адже сучасний ринок праці, здобуття якісної

професійної освіти, потреба в продовженні освіти на наступних етапах, розв'язанні практичних задач ставлять відповідні вимоги до володіння математикою. Забезпечити якісне викладання зуміє той учитель, який у своїй діяльності буде професійно компетентним та професійно вирішуватиме ряд важливих завдань. Зокрема, вчитель зобов'язаний:

1. створювати сприятливі умови для повноцінного виявлення особистісних функцій учнів та їх розвитку;
2. формулювати чітку мету навчання, доступну для сприйняття учнями; вести постійну мотивацію навчання;
3. навчати учня вчитися, свідомо й ефективно застосовувати математичні знання в іншій діяльності.

Рекомендації, що стосуються методики навчання – використання сучасних інформаційних та інноваційних технологій на уроках математики, особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентісного підходів до навчання, підготовки учнів до зовнішнього незалежного оцінювання, програми курсів за вибором для профільного навчання, анотації нової навчально-методичної літератури, поради щодо організації роботи з обдарованими дітьми, розробки уроків та позакласних заходів досвідчених учителів та інше друкуються на державному рівні – у науково-методичному журналі «Математика в рідній школі», в газетах «Математика», а «Математика в школах України» та на офіційному веб-сайтах МОН України, а на обласному – на сайтах ПОППО, ДОН Полтавської ОДА.

У новому навчальному році рекомендуємо приділити більше уваги якості математичної освіти.

Рекомендуємо, організовуючи освітній процес з математики у новому 2018/2019 навчальному році, вчителям/викладачам математики та відповідним координаторам:

- 1) приділити більше уваги якості математичної освіти, проаналізувавши результативність випускних класів;
- 2) підвищити якість виконання загальних завдань ЗЗСО шляхом формування якісного навчального середовища;
- 3) дотримуватися єдиних вимог та критеріїв оцінювання до загальноосвітньої підготовки учнів під час виконання навчального плану;
- 3) вважати основними педагогічними проблемами у 2018/2019 навчальному році компетентісний підхід до навчання математики через чотири змістові лінії ключової компетентності.

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо розглянути подані матеріали на засіданнях методичних об'єднань вчителів/викладачів математики в районі, місті, ОТГ та прийняти відповідні рекомендації стосовно підвищення ефективності викладання математики у 2018/2019 навчальному році.

Економіка (Шкоденко Л.А.)

У 2018-2019 навчальному році учні старшої школи вивчатимуть економіку як базову дисципліну в 11 класі на рівні стандарту та академічному рівні. Економіка також може вивчатися на профільному рівні в 10-11 класах.

Відповідно до типових освітніх програм та навчальних планів закладів загальної середньої освіти, що перераховані в наказах Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 406 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня», від 20.04.2018 № 408 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня» та навчальних програм, на вивчення економіки відведено таку кількість годин:

Клас	Кількість годин за програмою	Кількість годин на тиждень
11 кл. (рівень стандарту, академічний рівень)	35	1
10 кл. (профільний рівень)	105	3 (орієнтовно)
11 кл. (профільний рівень)	105	3

Перелік навчальних програм, у тому числі й програм курсів за вибором та факультативів, та іншого навчально-методичного забезпечення розміщений у «Списку навчальних програм, підручників та посібників для загальноосвітніх навчальних закладів, яким надано гриф Міністерства освіти і науки України або схвалення для використання у загальноосвітніх навчальних закладах» на сайті ІМЗО (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

Навчання економіки буде здійснюватися за такими програмами:

Клас	Програма	Гриф
11 кл. (рівень стандарту, академічний рівень)	Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Економіка. 11 клас. Рівень стандарту, академічний рівень	Наказ МОН України від 28.10.2010 №1021
11 кл. (профільний рівень)	Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Економіка. 10-11 класи. Суспільно-гуманітарний напрям. Профільний рівень	Наказ МОН України від 28.10.2010 №1021
10 кл. (профільний рівень)	Програма для закладів загальної середньої освіти. Економіка. 10-11 класи. Профільний рівень	Наказ МОН України від 23.10.2017 № 1407

Ці програми розміщені на офіційному веб-сайті МОН України (www.mon.gov.ua).

Ще раз хочемо звернути увагу вчителів на виконання практичних робіт, кількість яких відображена у програмах:

Клас	Кількість практичних робіт
11 кл. (рівень стандарту, академічний рівень)	7
10 кл. (профільний рівень)	5
11 кл. (профільний рівень)	7

У 11 класі (рівень стандарту, академічний рівень та профільний рівень) тематика практичних робіт вказана в пояснювальній записці до програм. У 10 класі (профільний рівень) тематика практичних робіт вказана в пояснювальній записці до програми та розміщена у змісті програми. Звертаємо увагу, що практичні роботи обов'язково оцінюються всі (теми яких прописуються у змісті уроку на правій сторінці журналу). Рекомендуємо не оцінювати практичну роботу № 3 (11 клас, рівень стандарту) і № 1 (11 клас, профільний рівень) «Визначення особистої здатності до підприємництва», але обговорити результати виконання в класі. Практичні роботи оформляються в робочих зошитах, або в зошитах для практичних робіт із друкованою основою, які мають відповідний гриф МОН.

Серед курсів за вибором провідним залишається курс «Фінансова грамотність», який забезпечує реалізацію наскрізної змістової лінії «Підприємливість та фінансова грамотність».

Відповідно до наказів МОН України від 17.06.2013 № 776 та від 24.03.2016 року № 324 «Про розширення бази для проведення дослідно-експериментальної роботи «Науково-методичні засади впровадження фінансової грамотності у навчально-виховний процес навчальних закладів» на 2012-2019 роки» 24 заклади загальної середньої освіти області долучені до дослідно-експериментальної роботи з впровадження курсу за вибором «Фінансова грамотність» (10 клас), до навчальних планів яких у 2018-2019 навчальному році необхідно включити курс «Фінансова грамотність» (10 клас).

У 2017-2018 навчальному році у 54 закладах загальної середньої освіти області (початкова та основна школа) були запроваджені курси з фінансової грамотності. Перелік програм цих курсів подано у таблиці.

Клас	Курс за вибором	Висновок «Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах»
2	Фінансова абетка	лист МОН України від 20.05.2015 № 1/11-7119
3	Фінансова арифметика	лист МОН України від 20.05.2015 № 1/11-7118
4	Фінансова поведінка	лист МОН України від 20.05.2015 № 1/11-7117
5	Родинні фінанси	лист ІТЗО від 29.05.2015 № 14.1/12-Г-328
6	Фінансово-грамотний споживач	лист ІТЗО від 29.05.2015 № 14.1/12-Г- 329
7	Фінансова культура	лист ІТЗО від 29.05.2015 № 14.1/12-Г- 330
8	Прикладні фінанси	лист ІТЗО від 29.05.2015 № 14.1/12-Г- 331
9	Економіка & фінанси	лист ІТЗО від 29.05.2015 № 14.1/12-Г- 332

Ці програми надруковані ТОВ «Видавнича група «Основа» (Харків) у двох частинах – «Фінансова грамотність. Збірник програм курсів за вибором. 2-10 класи» (науково-методичний журнал «Економіка в школах України», спецвипуски: № 8, серпень 2015 р., № 9, вересень 2015 р.).

Усі курси мають навчально-методичне забезпечення, яке складається з методичного посібника для вчителя та робочого зошита для учня, які отримали схвалення комісії з економіки Науково-методичної ради з питань освіти МОН України. Навчально-методичне забезпечення курсу за вибором «Фінансова грамотність» (10 клас) складається з програми (35 годин), підручника, методичного посібника для вчителя, робочого зошита для учня та інтерактивного електронного посібника «Фінансова грамотність», який отримав висновок «Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах» (лист ПТЗО від 28.03.2014 № 14.1/12-Г-480). Розроблена програма курсу для старшої школи на 105 годин (наказ МОН України від 18.09.2014 № 1054).

Рекомендуємо використовувати вчителям економіки сайт ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<http://www.imzo.gov.ua>), де розміщені навчально-методичні матеріали курсу за вибором «Фінансова грамотність».

Суттєву допомогу для підвищення фахового рівня та в підготовці до навчальних занять учителям економіки також надають фахові періодичні видання, Інтернет-ресурси (наприклад, «Портал споживача» – www.consumerinfo.org.ua, «Державна служба статистики України» – www.ukrstat.gov.ua, «Національний банк України» – www.bank.gov.ua).

Із метою виявлення та підтримки обдарованої учнівської молоді в області в 2018-2019 навчальному році буде організовано і проведено VII Чемпіонат області з основ підприємництва «Крок до бізнесу» відповідно до Положення про проведення Чемпіонату області з основ підприємництва «Крок до бізнесу», затвердженого наказом Департаменту освіти і науки Полтавської обласної державної адміністрації від 17.01.2013 № 19 і зареєстрованого в Головному управлінні юстиції у Полтавській області 29.01.2013 № 7/1943. Рекомендуємо ознайомитися з наказом Департаменту освіти і науки Полтавської обласної державної адміністрації від 20.04.2018 № 174 «Про підсумки VI Чемпіонату області з основ підприємництва «Крок до бізнесу».

У 2018-2019 навчальному році Міністерством освіти і науки України організовуються:

- Всеукраїнський турнір юних економістів, питання якого надруковані в періодичних виданнях («Географія та економіка в рідній школі» (№ 3, 2018), «Економіка в школах України» (№ 2 (159), 2018) та перераховані в листі Інституту модернізації змісту освіти від 11.04.2018 № 22.1/10-1016 «Про проведення фінального етапу XIV Всеукраїнського турніру юних економістів». Інформацію щодо турніру було надіслано листом ПОППО ім. М.В. Остроградського від 17.04.2018 № 01-22/638 «Про XIV Всеукраїнський турнір юних економістів»;

- Всеукраїнський турнір юних знавців курсу «Фінансова грамотність»;

- Інтернет-олімпіада з економіки, умови участі та завдання якої розміщені на сайті Одеського обласного інституту удосконалення вчителів (<http://ooiuv.odessaedu.net>). Рекомендуємо ознайомитися із наказом МОН України від 31.05.2018 № 554 «Про проведення Всеукраїнських учнівських Інтернет-олімпіад з математики, фізики, хімії, біології, географії, економіки, інформатики, інформаційних технологій у 2018/2019 навчальному році», листом Одеського обласного інституту удосконалення вчителів від 07.06.2018 № 477, листом ПОППО ім. М.В. Остроградського від 12.06.2018 № 01-22/870 «Про проведення

Всеукраїнських учнівських Інтернет-олімпіадах з математики, фізики, хімії, біології, географії, економіки у 2018-2019 навчальному році»);

– Всеукраїнська учнівська олімпіада з економіки (рекомендуємо ознайомитися з наказом МОН України від 07.06.2018 № 770 «Про результати проведення IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з навчальних предметів у 2017-2018 навчальному році»);

– Всеукраїнський бізнес-турнір «Стратегія фірми-2019».

Для проведення позакласних заходів вчителям економіки варто пам'ятати про певні всесвітні та всеукраїнські пам'ятні дати: Всесвітній тиждень грошей («Global Money Week»), Всесвітній день заощаджень, День ощадності тощо.

Учителям економіки використовувати у своїй роботі наказ МОН України від 16.06.2015 № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах» та лист МОН України від 03.07.2018 № 1/9-415 «Щодо вивчення у закладах загальної середньої освіти навчальних предметів у 2018/2019 навчальному році».

Географія (Шкоденко Л.А.)

У 2018-2019 навчальному році учні основної та старшої школи вивчатимуть такі курси географії:

- 6 клас – «Загальна географія»;
- 7 клас – «Материки та океани»;
- 8 клас – «Україна у світі: природа, населення»;
- 8 клас (поглиблене вивчення) – «Географія України»;
- 9 клас – «Україна і світове господарство»;
- 9 клас (поглиблене вивчення) – «Економічна і соціальна географія світу»;
- 10 клас (рівень стандарту) – «Географія: регіони та країни»;
- 10 клас (профільний рівень) – «Географія: регіони та країни»;
- 11 клас (профільний рівень) – «Географія».

Відповідно до типових освітніх програм та навчальних планів закладів загальної середньої освіти, що перераховані в наказах Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 405 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня», від 20.04.2018 № 406 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня», від 20.04.2018 № 408 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня» та навчальних програм, на вивчення географії відведено таку кількість годин:

Клас	Кількість годин за програмою	Кількість годин на тиждень
6 кл.	70	2
7 кл.	70	2
8 кл.	70	2
8 кл. (поглиблене вивчення)	105	3
9 кл.	52	1,5
9 кл. (поглиблене вивчення)	104	3
10 кл. (рівень стандарту)	52	1,5
10 кл. (профільний рівень)	175	5
11 кл. (профільний рівень)	175	5

Навчання географії буде здійснюватися за такими програмами:

Клас	Програма	Гриф
6-9 кл.	Географія. 6-9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів	Наказ МОН України від 07.06.2017 № 804
8-9 кл. (поглиблене вивчення)	Географія (поглиблене вивчення). Навчальна програма для учнів 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів.	Наказ МОН України від 17.07.2013 № 983
10 кл. (рівень стандарту)	Географія. 10-11 класи (Рівень стандарту)	Наказ МОН України від 23.10.2017 № 1407

Клас	Програма	Гриф
10 кл. (профільний рівень)	Географія. 10-11 класи (Профільний рівень)	Наказ МОН України від 23.10.2017 № 1407
11 кл. (профільний рівень)	Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. 10-11 класи. Профільний рівень.	Наказ МОН України від 14.07.2016 № 826

Усі ці програми розміщені на офіційному веб-сайті МОН України (www.mon.gov.ua).

Перелік навчальних програм, у тому числі й програм курсів за вибором та факультативів, розміщений у «Списку навчальних програм, підручників та посібників для загальноосвітніх навчальних закладів, яким надано гриф Міністерства освіти і науки України або схвалення для використання у загальноосвітніх навчальних закладах» на сайті ІМЗО (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>). Навчальні програми друкуються також у фахових періодичних виданнях.

У навчальній програмі для 5-9 класів години регламентовані тільки за розділами, тобто вчителю самому надана можливість визначати кількість годин на вивчення тієї чи іншої теми в залежності від навчально-методичного забезпечення та учнівського контингенту. У структурі програми на перше місце поставлено очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів, де чітко висвітлені знаннявий, діяльнісний та ціннісний компоненти. За такого підходу чітко видно, якими компетентностями має оволодіти учень при вивченні теми. Змістова частина програми стає похідною компетентнісної частини. Наскрізні змістові лінії, які відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, є ключовими для формування громадянина України, людини, яка на практиці і з користю для себе може використати набуті знання. Така структура програми є максимально інформативною для вчителя та дозволяє вчителю більш об'єктивно оцінити досягнення учня.

Особливостями навчальної програми «Географія: регіони та країни» для 10 класу (рівень стандарту) є:

1) У програмі подано орієнтовний розподіл години за розділами і темами. Учитель може на власний розсуд змінити розподіл годин між темами.

2) Програма має таку структуру змісту навчального матеріалу:

Розділ, теми	Кількість годин
Вступ	2
РОЗДІЛ І. Європа	16
Тема 1. Загальна характеристика Європи	6
Тема 2. Країни Європи	10
РОЗДІЛ ІІ. Азія	11
Тема 1. Загальна характеристика Азії	5
Тема 2. Країни Азії	6
РОЗДІЛ ІІІ. Океанія	3
Тема 1. Австралія	2
Тема 2. Мікронезія, Меланезія, Полінезія	1
РОЗДІЛ ІV. Америка	8

Розділ, теми	Кількість годин
Тема 1. Загальна характеристика Америки	4
Тема 2. Країни Америки	4
РОЗДІЛ V. Африка	5
Тема 1. Загальна характеристика Африки	3
Тема 2. Країни Африки	2
РОЗДІЛ VI. Україна в міжнародному просторі	2
Тема 1. Україна в геополітичному вимірі	1
Тема 2. Україна в системі глобальних економічних відносин	1
Резерв часу	5
Усього	52 години

3) Наведений у програмі перелік країн для вивчення є орієнтовним. Учителю надається право додавати для детальнішого ознайомлення інші країни, які відповідають інтересам закладу загальної середньої освіти з огляду на його можливі міжнародні зв'язки, а також пріоритетам зовнішньої політики України з урахуванням сучасної політико-економічної ситуації в світі.

4) Програмою передбачено виконання 7 практичних робіт та ряду досліджень.

5) У зміст навчального матеріалу введено ряд питань, понять, які не висвітлювалися в попередніх програмах. Наприклад, «Джентрифікація», «Франкофонія», «Кластери», «Коридори зростання» в Індії» тощо.

6) Значна увага приділяється питанню щодо міжнародних зв'язків України з країнами світу.

7) У програмі передбачено засвоєння географічної номенклатури, яка чітко регламентована у знаннєвому компоненті очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Навчально-методичне забезпечення з географії, рекомендоване МОН України до використання в закладах загальної середньої освіти, зазначено у «Списку навчальних програм, підручників та посібників для загальноосвітніх навчальних закладів, яким надано гриф Міністерства освіти і науки України або схвалення для використання у загальноосвітніх навчальних закладах» на сайті ІМЗО (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

Звертаємо Вашу увагу, що відповідно до листа ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 13.04.2017 № 211/12-Г-62 комісією з географії Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України на навчальний посібник «Природа і населення Полтавської області» для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (автор Л.М. Булава) дано висновок «Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах» (протокол № 1 від 07.04.2017). Цей посібник рекомендуємо для вивчення розділу V «Природа та населення свого адміністративного регіону» (8 клас) та інших тем, у змісті яких є питання, що стосуються географії Полтавської області. Він розміщений на сайті Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського в рубриці «Науково-методична література та ЗМІ» в підрозділі «Електронні видання ПОІППО» (завантажити його можна за посиланням: http://poippo.pl.ua/images/FILES/nml/elektronni_vydannia_POIPPO/2017/bulava_posibn_yk_8klas.pdf).

Згідно з наказом МОН України від 31.05.2018 № 551 «Про надання грифу «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» підручникам для 5 та 10 класів закладів загальної середньої освіти» надано гриф таким підручникам з географії для 10 класу:

1. «Географія (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Довгань Г.Д., Стадник О.Г.);
2. «Географія (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р.);
3. «Географія (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти» (авт. Масляк П.О., Капіруліна С.Л., Бродовська О.Г.);
4. «Географія (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш., Довгань А.І.);
5. «Географія (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Сovenko В.В.);
6. «Географія (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Бойко В.М., Брайчевський Ю.С., Яценко Б.П.);
7. «Географія (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Безуглий В.В., Лисичарова Г.О.);
8. «Географія (профільний рівень)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Довгань Г.Д., Стадник О.Г., Масляк П.О., Куртей С.Л., Бродовська О.Г.);
9. «Географія (профільний рівень)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Безуглий В.В., Лисичарова Г.О.).

Характеристика цих підручників розміщена в методичних рекомендаціях щодо викладання географії у 2018/2019 навчальному році (лист МОН України від 03.07.2018 № 1/9-415 «Щодо вивчення у закладах загальної середньої освіти навчальних предметів у 2018/2019 навчальному році»).

При організації освітнього процесу вчителям географії використовувати накази МОН України від 14.12.2012 № 1423 «Про затвердження Положення про навчальні кабінети з природничо-математичних предметів загальноосвітніх навчальних закладів» та від 22.06.2016 № 704 «Про затвердження Типового переліку засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для кабінетів природничо-математичних предметів загальноосвітніх навчальних закладів».

Ще раз хочемо звернути увагу вчителів на виконання практичних робіт, кількість яких для кожного курсу відображена у програмах:

Клас	Кількість практичних робіт
6 кл.	8
7 кл.	12
8 кл.	11
8 кл. (поглиблений рівень)	23
9 кл.	7
9 кл. (поглиблений рівень)	18
10 кл. (рівень стандарту, академічний рівень)	7
10 кл. (профільний рівень)	25
11 кл. (профільний рівень)	57

У 6-9 класах 4 практичні роботи є обов'язковими для оцінювання. У 10 класі (рівень стандарту) обов'язковими для оцінювання у кожному семестрі є дві практичні роботи. У 10 класі (профільний рівень) учитель обов'язково оцінює п'ять практичних робіт у кожному семестрі. У 11 класі (профільний рівень) у кожному семестрі обов'язково оцінюється 8-10 практичних робіт. Практичні роботи, які будуть обов'язково оцінені, визначає вчитель. Решту практичних робіт учитель оцінює за власним вибором (або в всіх учнів класу, або вибірково в окремих учнів).

Програмами передбачено виконання досліджень, тематика яких може бути змінена вчителем у рамках вивчення відповідної теми. При виборі теми дослідження рекомендується враховувати регіональні особливості, навчально-методичне забезпечення та матеріально-технічне оснащення освітньої діяльності. Із запропонованої тематики досліджень учень за бажанням вибирає 1-2 дослідження (впродовж року) та виконує його індивідуально або в групі. Результати дослідження презентуються і оцінюються вчителем.

Кількість зошитів регламентується листом МОН України від 27.12.2000 № 1/9-529 «Орієнтовні вимоги до виконання письмових робіт і перевірки зошитів з природничо-математичних дисциплін у 5-11 класах». Для виконання усіх видів письмових робіт учням потрібно мати один робочий зошит. Практичні роботи оформляються в робочих зошитах або в зошитах для практичних робіт із друкованою основою, які схвалені МОН України для використання у закладах загальної середньої освіти.

Суттєву допомогу для підвищення фахового рівня та у підготовці до навчальних занять із географії вчителям також надають фахові періодичні видання та Інтернет-ресурси.

Відповідно до наказу МОН України від 07.06.2018 № 603 «Про проведення всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2019» у 2018-2019 навчальному році буде проводитись всеукраїнський конкурс «Учитель року – 2019» у номінації «Географія». Рекомендуємо ознайомитися із постановою Кабінету Міністрів України від 16.05.2018 № 370 «Про внесення змін до Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року» та наказом МОН України від 31.05.2018 № 549 «Про затвердження графіка проведення третього туру всеукраїнського конкурсу «Учитель року» у 2019-2023 роках». Також рекомендуємо сайт «IN-WEST» (<http://in-west1.webnode.com.ua/>) учителя географії Спеціалізованої загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 5 з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу ім. Л.І. Бугаєвської Горішньоплавнівської міської ради Марини Володимирівни Богданової-Портяної, яка у 2014 році отримала перемогу в другому (обласному) турі всеукраїнського конкурсу «Учитель року-2014» у номінації «Географія» та стала учасницею фінального етапу третього (заключного) туру конкурсу.

Упродовж 2018 року працює авторська творча майстерня вчителів географії «Організація дослідницької діяльності учнів у процесі навчання географії», керівником якої є Марина Володимирівна Богданова-Портяна. 24 квітня 2018 року на базі Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського відбулося перше засідання авторської творчої майстерні вчителів географії, матеріали якого можна завантажити за посиланням: https://drive.google.com/file/d/1fWm_UjwMeR99Y2vsM7Ek1q2DWzIsGe-N/view?usp=sharing.

Учитель географії здійснює також позаурочне та позакласне навчання школярів. У 2018-2019 навчальному році проводяться:

– Всеукраїнський турнір юних географів, питання якого надруковані в періодичному виданні «Географія та економіка в рідній школі» (№ 5, 2018) і були надіслані листом ПОППО ім. М.В. Остроградського від 04.06.2018 № 01-22/838 «Про підготовку до XIV Всеукраїнського турніру юних географів». Звертаємо Вашу увагу на лист ПОППО ім. М.В. Остроградського від 27.06.2018 № 01-22/920 «Про підготовку до обласного туру турніру юних географів», у додатку якого розміщені правила проведення обласного туру турніру юних географів. Рекомендуємо ознайомитися із наказом ДОН Полтавської ОДА від 17.11.2017 № 447 «Про підсумки проведення обласного туру турніру юних географів у 2017 році» та наказом МОН України від 15.06.2018 № 651 «Про результати проведення Всеукраїнських учнівських турнірів 2017/2018 навчального року»;

– Інтернет-олімпіада з географії, умови участі та завдання якої розміщені на сайті Одеського обласного інституту удосконалення вчителів (<http://ooiuv.odessaedu.net>). Рекомендуємо ознайомитися із наказом МОН України від 31.05.2018 № 554 «Про проведення Всеукраїнських учнівських Інтернет-олімпіад з математики, фізики, хімії, біології, географії, економіки, інформатики, інформаційних технологій у 2018/2019 навчальному році», листом Одеського обласного інституту удосконалення вчителів від 07.06.2018 № 477, листом ПОППО ім. М.В. Остроградського від 12.06.2018 № 01-22/870 «Про проведення Всеукраїнських учнівських Інтернет-олімпіадах з математики, фізики, хімії, біології, географії, економіки у 2018-2019 навчальному році»);

– Всеукраїнська учнівська олімпіада з географії (рекомендуємо ознайомитися з наказом МОН України від 07.06.2018 № 770 «Про результати проведення IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з навчальних предметів у 2017-2018 навчальному році»).

Із метою підвищення фахової ерудованості пропонуємо долучатися учителям географії до участі у Всеукраїнському конкурсі фахової майстерності учителів природничих предметів «Геліантус-учитель», Всеукраїнського Інтернет-конкурсу «Учитель року-2018» за версією науково-популярного природничого журналу «Колосок». Рекомендуємо ознайомитися із листом МОН України від 05.06.2018 № 1/9-379 «Про підсумки проведення IV конкурсу «Геліантус-учитель» та проведення V конкурсу «Геліантус-учитель» у 2019 році» та листом ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 11.05.2018 № 22.1/10-1464 «Про підсумки III Всеукраїнського Інтернет-конкурсу «Учитель року-2018» за версією науково-популярного природничого журналу «Колосок».

Учителям географії використовувати у своїй роботі наказ МОН України від 16.06.2015 № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах», лист МОН України від 09.08.2017 № 1/9-436 «Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах у 2017-2018 навчальному році» (використовувати інформацію, котра стосується 6-9 класів) та лист МОН України від 03.07.2018 № 1/9-415 «Щодо вивчення у закладах загальної середньої освіти навчальних предметів у 2018/2019 навчальному році».

Біологія (Бур'ян В.І.)

Біологічна освіта в сучасному світі спрямована на розвиток і саморозвиток учнів відповідно до їхніх власних потреб та уподобань. Підґрунтям та джерелом для особистісного розвитку стають не тільки предметні знання, уміння та навички, а й досвід особистості з оволодіння ними. Суспільство вимагає від освітньої галузі створення умов, за яких дитина засвоює культурні цінності та опановує різноманітні види діяльності, набуває знань та умінь, які необхідні їй для життя та реалізації себе в сучасному суспільстві.

І. Навчально-методичне забезпечення шкільного курсу «Біологія»

Навчання біології у закладах загальної середньої освіти у 2018-2019 навчальному році у 6-10-х класах здійснюватиметься відповідно до нової редакції Державного стандарту («Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти», затверджений постановою КМУ від 23.11.2011 №1392, у 11 класах – за Державним стандартом базової і повної середньої освіти від 14.01.2004 № 24.

У 2017 році програми для 5-9 класів були оновлені з урахуванням положень Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (2016 р.). Метою оновлення було запропонувати стратегію прогресу в навчанні через формування предметних умінь і визначених Концепцією ключових компетентностей. Для цього програми перебудовано на основі результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів як сукупності знаннєвого, смислового і діяльнісного компонентів. Напрямами для оновлення програм є інтегровані змістові лінії (однакові для всіх навчальних предметів): «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність». Ці змістові лінії відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання і виховання учнів; інтегровані змістові лінії співвідносяться з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях.

Наскрізні змістові лінії:

- «Громадянська відповідальність»
- «Екологічна безпека та сталий розвиток»
- «Здоров'я і безпека»
- «Підприємливість» та «Фінансова грамотність»

З особливостями вивчення біології у 2018/2019 навчальному році можна ознайомитись у додатку до листа Міністерства освіти і науки України від 03.07.2018 № 1/9-415 «Щодо вивчення у закладах загальної середньої освіти навчальних предметів у 2018/2019 навчальному році».

Наголошуємо, що вчитель здійснює календарне і поурочне планування в довільній формі (у друкованому або електронному вигляді). Він самостійно визначає формат, обсяг, структуру, зміст і оформлення календарних планів і поурочних планів-конспектів. Академічна свобода вчителя так само передбачає вільний вибір форм організації освітнього процесу, способів навчальної взаємодії, методів, прийомів і засобів реалізації змісту біологічної освіти.

Програми і підручники, рекомендовані Міністерством освіти і науки України для використання у закладах загальної середньої освіти:

Таблиця 1

Клас	Програма	К-ть год. на тиждень	Підручники
ОСНОВНА ШКОЛА: загальноосвітні навчальні заклади			
6	Програма з біології для 6-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (оновлена), затверджена наказом МОН України від 07.06.2017 № 804. (http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas2017.html)	2	Відповідно до замовлення навчального закладу на електронному репозитарії: «Біологія» підручник для 6 класу ЗНЗ. Костіков І.Ю., Волгін С.О., Додь В.В., Сиволоб А.В., Довгаль І.В., Жолос О.В., Скрипник Н.В., Ягенська Г.В., Толстанова Г.М., Ходосовцев О.Є. «Освіта» «Біологія» підручник для 6 класу ЗНЗ. Остапченко Л.І., Балан П.Г., Матяш Н.Ю., Мусієнко М.М., Славний П.С., Серебряков В.В., Поліщук В.П. «Видавництво «Гене́за»
7	Програма з біології для 6-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (оновлена), затверджена наказом МОН України від 07.06.2017 № 804. (http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas2017.html)	2	Відповідно до замовлення навчального закладу на електронному репозитарії: «Біологія» підручник для 7 класу ЗНЗ. Довгаль І.В., Ягенська Г.В., Жолос О.В., Ходосовцев О.Є., Костіков І.Ю., Волгін С.О., Додь В.В., Сиволоб А.В., Скрипник Н.В., Толстанова Г.М. ТОВ «ВД «Освіта» «Біологія» підручник для 7 класу ЗНЗ. Остапченко Л.І., Балан П.Г., Серебряков В.В., Матян Н.Ю., Горобчишин В.А. ТОВ «Видавництво «Гене́за» «Біологія» підручник для 7 класу ЗНЗ. Запорожець Н.В., Черевань І.І., Воронцова І.А. ТОВ «Видавництво «Ранок» «Біологія» підручник для 7 класу ЗНЗ. Соболев В.І. Видавництво «Абетка» «Біологія» підручник для 7 класу ЗНЗ. Шабанов Д.А., Кравченко М.О. ТОВ «Видавництво «Грамота» «Біологія» підручник для 7 класу ЗНЗ. Півень Т.О., Бондаренко В.В. «Довкілля-К» «Біологія» підручник для 7 класу ЗНЗ. Базанова Т.І., Кузнецова Ю.О., Кіюся Є.О., Павіченко Ю.В. Агенція сучасних спеціалістів та авторів
8	Програма з біології для 6-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (оновлена), затверджена наказом МОН України від 07.06.2017 № 804. (http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas2017.html)	2	Відповідно до замовлення навчального закладу на електронному репозитарії: «Біологія» підручник для 8 класу ЗНЗ. Страшко С.В., Горяня Л.Г., Білик В.Г., Ігнатенко С.А. ТОВ «Видавництво «Грамота» «Біологія» підручник для 8 класу ЗНЗ. Костильов О.В., Яценко С.П. ВПФ «Аксіома» «Біологія» підручник для 8 класу ЗНЗ. Соболев В.І. ТОВ «Абетка» «Біологія» підручник для 8 класу ЗНЗ. Базанова Т.І., Павіченко Ю.В., Кузнецова Ю.О. ТОВ «Літера

			ЛТД» «Біологія» підручник для 8 класу ЗНЗ. Міщук Н.Й., Жирська Г.Я., Степанюк А.В., Барна Л.С. Редакція газети «Підручники і посібники» «Біологія» підручник для 8 класу ЗНЗ. Задорожний К.М. «Видавництво «Ранок» «Біологія» підручник для 8 класу ЗНЗ. Матяш Н.Ю., Остапченко Л.І., Пасічніченко О.М., Балан П.Г. ТОВ «Видавництво «Генеза» «Біологія» підручник для 8 класу ЗНЗ. Жолос О.В., Толстанов Г.М., Ягенська Г.В., Додь В.В., Довгаль І.В., Ходосовцев О.Є., Костіков І.Ю., Волгін С.О., Сиволоб А.В., Скрипник Н.В., ТОВ «Фоліо»
9	Програма з біології для 6-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (оновлена), затверджена наказом МОН України від 07.06.2017 № 804. (http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas2017.html)	2	Відповідно до замовлення навчального закладу на електронному репозитарії: «Біологія» підручник для 9 класу ЗНЗ. Шаламов Р.В., Носов Г.А., Литовченко О.А., Каліберда М.С. «Біологія» підручник для 9 класу ЗНЗ. Задорожний К.М. «Біологія» підручник для 9 класу ЗНЗ Остапченко Л.І., Балан П.Г., Поліщук В.П. «Біологія» підручник для 9 класу ЗНЗ Межжерін С.В., Межжеріна Я.О. «Біологія» підручник для 9 класу ЗНЗ. Андерсон О.А., Вихренко М.А., Чернінський А.О. «Біологія» підручник для 9 класу ЗНЗ. Соболев В.І.
ОСНОВНА ШКОЛА: загальноосвітні навчальні заклади з поглибленим вивченням предмета			
8	Програма з біології для 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням біології, затверджена наказом МОН України від 17.07.2013 № 983. http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/navchalniprogramy.html	4	-
9	Програма з біології для 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням біології, затверджена наказом МОН України від 17.07.2013 № 983. http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/navchalniprogramy.html	4	-
СТАРША ШКОЛА: рівень стандарту			
10	Програма з біології і екології для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти: рівень стандарту, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017	2	«Біологія і екологія» Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту) авт. Андерсон О.А., Вихренко М.А., Чернінський А.О. «Біологія і екологія» Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (рівень

	№ 1407 Програма розміщена на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv		стандарту) авт. Соболев В.І. «Біологія і екологія» Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту) авт. Остапченко Л.І., Балан П.Г., Компанець Т.А., Рушковський С.Р. «Біологія і екологія» Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту) авт. Шаламов Р.В.
11	Програма з біології 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 14.07.2016 № 826. Програма розміщена на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html	1,5	«Біологія» Підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень) Балан П.Г., Вервес Ю.Г.
СТАРША ШКОЛА: академічний рівень			
10	–	–	–
11	Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – 128 с., а також розміщена на офіційному веб-сайті Міністерства http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html	1,5	«Біологія» Підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень) автори Балан П.Г., Вервес Ю.Г. «Біологія» Підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний рівень) автори Межжерін С.В., Межжеріна Я.О.
СТАРША ШКОЛА: профільний рівень, поглиблене вивчення			
10	Програма з біології і екології для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти: профільний рівень, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 Програма розміщена на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv	5	«Біологія і екологія» Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (профільний рівень) автор Задорожний К.М.
11	Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень,	5	«Біологія» Підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів (профільний рівень) автори Межжерін С.В., Межжеріна Я.О., Коршевнік Т.В.

профільний рівень. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – 128 с., а також розміщена на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html		
--	--	--

У класах з вечірньою формою здобуття освіти з очною формою навчання біологія вивчається в 6 і 7 класах – 1 годину на тиждень, у 8 і 9 класах – 1,5 години на тиждень. У класах з вечірньою формою здобуття освіти із заочною формою навчання у 6 – 9 класах біологія вивчається 1 годину на тиждень.

Екологія. Навчальна програма для учнів 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень;

Екологія 10-11 клас. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Профільний рівень. Програми розміщені на офіційному веб-сайті МОН України: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.

Електронні версії підручників розміщені за посиланням: <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/elektronni-versiyi-pidruchnikiv/>.

Відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 №408, предмет **«Біологія і екологія» у 10 класі** вивчається:

на рівні стандарту - 2 години на тиждень;

на профільному рівні - 5 годин на тиждень.

Відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 №406, в 11 класі вивчаються два окремі предмети: «Біологія» та «Екологія».

Біологія в 11 класі вивчається:

на рівні *стандарту* – 1,5 години на тиждень;

на *академічному* рівні – 1,5 години на тиждень;

на *профільному* рівні – 5 годин на тиждень.

Екологія в 11 класі вивчається:

на рівні *стандарту* – 0,5 години на тиждень;

на *академічному* рівні – 0,5 години на тиждень;

на *профільному* рівні - 2 години на тиждень.

Доцільним також є використання зошитів із друкованою основою (особливо за відсутності підручників) для проведення практичних робіт або робочих зошитів «три в одному» (робочий зошит + зошит для практичних робіт + зошит для контролю знань), яким надано грифи Міністерства освіти та науки України.

Таблиця 2

Розподіл кількості годин на викладання біології в основній школі

Клас	6	7	7 (спеціалізовані школи з поглибленим вивченням іноземних мов)	8	9	8 (поглиблене вивчення біології)	9 (поглиблене вивчення біології)
Кількість год. тиждень	2	2	2	2	2	4	4

Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин та клас, в якому пропонується їх вивчення, є орієнтовним. Учитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи кількість годин виділених на вивчення курсу за вибором (факультативу), інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчальної та матеріально-технічної бази навчального закладу. Окремі розділи запропонованих у збірнику програм можуть вивчатися як самостійні курси за вибором.

Слід зазначити, що навчальні програми курсів за вибором можна використовувати для проведення факультативних занять і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором.

За рішенням закладу загальної середньої освіти облік занять із курсів за вибором може здійснюватися на окремих сторінках класного журналу або у окремому журналі. Облік факультативних занять здійснюється в окремому журналі. Рішення щодо оцінювання навчальних досягнень учнів також приймається навчальним закладом.

Звертаємо увагу, що в організації освітнього процесу потрібно використовувати навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники (робочі зошити, зошити для практичних і лабораторних робіт, різних видів контролюючих робіт тощо), які мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України, схвалення відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти. Перелік цієї навчальної літератури постійно оновлюється, його розміщено за посиланням: <https://goo.gl/TnGiJX>

II. Нормативні документи, що регулюють організацію освітнього процесу з біології, обумовлюють оформлення кабінетів і відповідної документації, проведення роботи з питань безпеки життєдіяльності на уроках біології

1. Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації освітнього процесу ДСанПіН 5.5.2.008-01, затверджених постановою Головного державного санітарного лікаря України від 14.08.2001 № 63.

2. Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів (Наказ МОН України від 20.07.2004 № 601).

3. Про затвердження Положення про навчальні кабінети з природничо-математичних предметів загальноосвітніх навчальних закладів (Наказ МОНмолодьспорту України від 14.12.2012 № 1423).

4. Правила безпеки під час проведення навчання з біології в закладах загальної середньої освіти (Наказ МОН України від 15.12.2010 № 1085, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 03.12.2010 за № 1215/18510).

5. Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України (Наказ МОН України від 18.04.2006 № 304, зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 07.07.2006 за № 806/12680).

6. Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 18 квітня 2006 року № 304 (Наказ МОН України від 22.11.2017 № 1514).

7. Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти (Наказ МОН України від 26.12.2017 № 1669).

8. Інструктивно-методичні матеріали «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (Лист МОНМС України від 01.02.2012 № 1/9-72).

9. Про використання Інструктивно-методичних матеріалів з питань розроблення інструкцій з безпеки проведення освітнього процесу в кабінетах природничо-математичного напрямку (Лист МОН України від 17.07.2013 № 1/9-498).

10. Організація навчання і перевірки знань, проведення інструктажів з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності в закладах загальної середньої освіти (Лист МОН України від 16.06.2014 № 1/9-319).

11. Про затвердження Типового переліку засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для кабінетів природничо-математичних предметів загальноосвітніх навчальних закладів (Наказ МОН України від 22.06.2016 №704) .

12. Про затвердження Правил пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України (Наказ МОН України від 15.08.2016 № 974).

(З повним текстом інструктивно-методичних матеріалів можна ознайомитись на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки www.mon.gov.ua та Інституту модернізації змісту освіти www.imzo.gov.ua).

III. Рекомендації по використанню в освітньому процесі реактивів, які визначено як прекурсори

Відповідно до Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів і прекурсорів» і Постанови Кабінету Міністрів України від 05.2011 № 4 «Про внесення змін до Постанов Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770 і від 10.10.2007 № 1203» деякі хімічні речовини підлягають заходам контролю щодо їх зберігання та обліку. З огляду на зазначене, рекомендуємо не зберігати в кабінеті біології кристалічний калій перманганат.

IV. Рекомендації щодо оформлення записів інструктажів з безпеки життєдіяльності на уроках біології

Звертаємо увагу, на обов'язкове виконання вимог наказу Міністерства освіти і науки України від 18.04.2006 № 304 «Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України», який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 07.07.2006 за № 806/12680 та листа МОН України від 16.06.2014 № 1/9-319 «Організація навчання і перевірки знань, проведення інструктажів з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності в закладах загальної середньої освіти».

Згідно з цими документами здійснюються такі інструктажі:

Таблиця 3

Оформлення записів інструктажів з БЖД на уроках біології

Назва інструктажу	Час проведення	Запис про проведення
Первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності	Перший урок навчального року	Тільки в журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності (журнал зберігається в кабінеті біології)
Первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності	На уроці перед початком практичної та лабораторної роботи (якщо для роботи використовуються	У класному журналі на сторінці предмета в графі «Зміст уроку».

	мікроскопи, лабораторний посуд та інструментарій)	Форма запису: «Проведено інструктаж з БЖД»
Позаплановий інструктаж з безпеки життєдіяльності	У разі порушення учнями вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що може призвести чи призвело до травм, аварій, пожеж тощо	У журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності
Цільовий інструктаж з безпеки життєдіяльності	У разі організації позанавчальних заходів (олімпіади, екскурсії)	У журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності

V. Оцінювання учнів на уроках біології, порядок ведення класного журналу

1. Видами оцінювання навчальних досягнень учнів з біології є: поточне, тематичне, семестрове, річне та державна підсумкова атестація.

У навчанні біології провідну роль відіграє пізнавальна діяльність, спрямована на оволодіння методами наукового пізнання, яка реалізується у програмі через лабораторні дослідження, практичні та лабораторні роботи, дослідницький практикум, проекти.

2. Можливості для самостійного вивчення учнями об'єктів живої природи створюються під час лабораторних досліджень та дослідницького практикуму. **Лабораторні дослідження** забезпечують процесуальну складову навчання біології. Учні виконують їх на етапі вивчення нового матеріалу за завданнями, які пропонує учитель, з використанням натуральних об'єктів, гербарних зразків, колекцій, моделей, муляжів, зображень, відеоматеріалів. Мета такої діяльності – розвиток в учнів умінь спостерігати, описувати біологічні об'єкти та власні спостереження, виділяти істотні ознаки біологічних об'єктів, виконувати рисунки біологічних об'єктів; формування навичок користування мікроскопом, розв'язування пізнавальних завдань тощо. Прийоми виконання лабораторних досліджень та оформлення їх результатів визначаються учителем з урахуванням вимог програми, вікових особливостей та рівня сформованості навчальних умінь в учнів. Виконання лабораторних досліджень фіксується в класному журналі на сторінці «Зміст уроку». Приклад запису: «Водорості (зелені, бурі, червоні). Лабораторне дослідження будови зелених нитчастих водоростей». Програмою не передбачено оцінювання лабораторних досліджень, оскільки їх мета – набуття нових знань в процесі діяльності та формування спеціальних умінь.

3. **Дослідницький практикум** передбачає самостійну (або з допомогою дорослих) роботу учнів у позаурочний час. Його мета – вироблення особистого досвіду дослідницької діяльності у процесі розв'язування пізнавальних завдань. Програмою не передбачено оцінювання дослідницького практикуму.

4. **Практичні та лабораторні роботи** виконуються з метою закріплення або перевірки засвоєння навчального матеріалу та рівня сформованості практичних умінь і навичок. Практичні та лабораторні роботи оформляються учнями в робочому зошиті або в зошиті з друкованою основою й обов'язково оцінюються. У кожного учня має бути оцінка за виконання, як мінімум, однієї з лабораторних (практичних) робіт, передбачених програмою у змісті певної теми. Перед початком лабораторної роботи учитель проводить інструктаж із безпеки життєдіяльності, про що робить запис у класному журналі в графі «Зміст уроку»: Лабораторна робота № (ставиться номер роботи та тема з навчальної програми). Проведено інструктаж з БЖД. Наприклад, запис до лабораторної роботи в 8-му класі: «Лабораторна робота №1.

Мікроскопічна будова крові людини. Проведено інструктаж з БЖД». На початку практичної роботи учитель проводить інструктаж із безпеки життєдіяльності, про що робить запис у класному журналі в графі «Зміст уроку»: Практична робота № (ставиться номер роботи з навчальної програми, та зазначається її тема). Проведено інструктаж з БЖД. Наприклад, запис до практичної роботи в 6-му класі: «Практична робота № 2. Виготовлення мікропрепаратів шкірки луски цибулі та розгляд її за допомогою оптичного мікроскопа. Проведено інструктаж з БЖД».

5. Із метою стимулювання пізнавальної діяльності учнів програмою запропоновано орієнтовні теми міні-проектів або проектів. Учитель може пропонувати власну тематику проектів та дослідницького практикуму. Проекти розробляють окремі учні або групи учнів у процесі вивчення навчальної теми. Форма представлення результатів проекту може бути різною: у вигляді повідомлень, презентації, виготовлення буклетів, планшетів, альбомів тощо. Проект може бути колективним і виконуватись на уроці. Протягом навчального року учень обов'язково виконує один навчальний проект (індивідуальний або груповий). Захисту проектів можна присвятити частину відповідного за змістом уроку (у такому разі в класному журналі у графі «Зміст уроку» робиться запис: *«Представлення результатів навчального(их) проекту(ів)» із зазначенням його(їх) тематики*) або окремий урок (якщо виконання навчального проекту відбувається на уроці у класному журналі робиться запис: *«Навчальний проект» із зазначенням його теми*).

6. Поточна оцінка виставляється до класного журналу в колонку з датою в день проведення уроку, коли здійснювалося оцінювання учня. За наявності виправлених оцінок має стояти підпис учителя, який засвідчує внесені зміни.

7. Тематична оцінка виставляється до класного журналу в колонку з надписом Тематична (без дати). Тематична оцінка виставляється з урахуванням поточних оцінок за різні види навчальних робіт, у тому числі лабораторні (практичні) роботи. З огляду на це, у кожного учня має бути оцінка за виконання, як мінімум, однієї з лабораторних (практичних) робіт, передбачених програмою у змісті певної теми. Тематична оцінка не підлягає коригуванню.

8. Семестрова оцінка виставляється без дати до класного журналу в колонку з надписом I семестр, II семестр. З метою об'єктивного семестрового оцінювання, яке здійснюється на підставі тематичного оцінювання, доцільно використовувати різні форми для проведення перевірки навчальних досягнень з різних тем: усне опитування, виконання самостійних робіт, тестування (письмове, усне, комп'ютерне), тематична контрольна робота. Для запобігання перевантаженню учнів не рекомендується проведення тематичної контрольної роботи з біології в кінці семестру. Обов'язковим є проведення однієї контрольної роботи на семестр. Контрольні роботи виконуються в зошиті для контрольних робіт або на окремих аркушах та зберігаються в кабінеті протягом року. Відпрацювання пропущених учнем контрольних робіт є недоцільним. Проведення семестрової контрольної роботи навчальною програмою з біології не передбачено.

9. Оцінка за ведення зошитів з біології в класний журнал не виставляється.

10. Річне оцінювання здійснюється за результатами семестрового оцінювання. Коригування результатів річного оцінювання здійснюється за результатами повторного семестрового оцінювання, одного або двох семестрів (наказ МОН України № 762 від 14.07.2015 р.).

11. Розподіл годин у програмах орієнтовний. Учитель може обґрунтовано

вносити зміни до розподілу годин, відведених програмою на вивчення окремих тем, змінювати послідовність вивчення питань у межах окремої теми. Розподіл навчальних годин у межах тем здійснюється безпосередньо вчителем. Для тематичного оцінювання, а також для повторення, узагальнення, аналізу та коригування знань учнів можуть використовуватися резервні години. Програмою передбачено резервний час, який може бути використаний учителем на власний розсуд для організації різноманітних форм навчальної діяльності: екскурсій, проектної та дослідницької діяльності учнів, роботи з додатковими джерелами інформації, корекції та узагальнення вивченого.

12. Для учнів 6–10-х класів необхідно використовувати критерії оцінювання навчальних досягнень (наказ МОН України від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»). Оцінювання навчальних досягнень учнів 11 класів на уроках біології слід здійснювати відповідно до загальних підходів до визначення рівня навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, відповідно до Загальних критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів [Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти (наказ МОНмолодьспорту України від 13.04.2011 № 329) [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/18438/ та наказу МОНмолодьспорту України від 30.08.2011 № 996 «Орієнтовні вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти з предметів інваріантної складової навчального плану» – Режим доступу <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/normativno-pravova-baza1.html>

13. Допустима тривалість підготовки домашніх завдань з усіх предметів: у 6 класі – 2,5 години; 7–9 класах – 3 години; 10–11 класах – 4 години. (Лист Міністерства освіти і науки України від 29.10.2007 р. № 1/9-651 «Про обсяг і характер домашніх завдань учнів загальноосвітніх навчальних закладів»).

VI. Позакласна робота

Підвищення професійного рівня вчителів позитивно впливає на ефективність освітнього процесу, показником якого є результативна участь школярів у олімпіадах, конкурсах тощо. Слід зазначити систематичну й наполегливу роботу окремих учителів області щодо виявлення та розвитку здібних учнів. Так, цього року на IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з біології (м. Черкаси) дипломи III ступеня здобули: Ольховська Анастасія, учениця 11 класу Спеціалізованої загальноосвітньої школи I–III ступенів № 3 імені В.О. Нижниченка з поглибленим вивченням предметів суспільно-гуманітарного циклу Горішньоплавнівської міської ради Полтавської області (учитель Остапеч Олена Андріївна) та Хорольська Карина, учениця 8 класу Кременчуцького навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I ступеня - різнопрофільна гімназія» № 6 Кременчуцької міської ради Полтавської області (учитель Шерстюк Ольга Василівна).

Але, значно більшої уваги вчителів біології області вимагає питання щодо організації ефективної роботи з обдарованими дітьми. Рекомендуємо організовувати роботу за програмою підготовки до IV етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з біології. Детальна інформація про біологічні олімпіади, турніри та конкурси розміщена на Українському біологічному сайті http://www.biology.org.ua/index.php?chapter=olimp&subj=vbo2015_3&lang=ukr

Звертаємо увагу учителів біології, що в жовтні-листопаді 2018 року планується

проведення фінального етапу XVII Всеукраїнського турніру юних біологів (м. Хмельницький), до участі в якому запрошуються бажаючі команди у складі 3–5 учнів із керівником команди на засадах самофінансування. Ознайомитися із завданнями турніру можна за посиланням: http://chemistry-forum.at.ua/news/pro_provedennja_finalnogo_etapu_xvii_vseukrajinskogo_turniru_junikh_biologiv/2018-08-08-150

Також, для проведення якісної позаурочної роботи учителям біології у 2018-2019 навчальному році пропонуємо організувати учнів до участі у Всеукраїнському Інтернет-турнірі із природничих дисциплін (<http://www.vpd.inhost.com.ua>), Міжнародній природознавчій грі «Геліантус» (<http://www.helianthus.com.ua/>), Міжнародному природничому інтерактивному конкурсі «Колосок» (<http://kolosok.org.ua>) тощо.

Із метою підвищення фахової ерудованості пропонуємо долучатися учителям біології до участі у конкурсах «Геліантус учитель», Всеукраїнського Інтернет-конкурсу «Учитель року-2019» за версією науково-популярного природничого журналу «Колосок».

Під час підготовки учнів до ЗНО необхідно використовувати Програму зовнішнього незалежного оцінювання з біології, розміщеною на сайті Українського центру оцінювання якості освіти за посиланням: <http://testportal.gov.ua/progbio/>

Пропонуємо вчителям біології використовувати під час викладання предмету методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання відповідно додатку до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 «Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у закладах загальної середньої освіти», де зазначено внесок українських науковців та педагогів у розвиток науки.

Матеріали для підготовки уроків і занять висвітлено на сторінках педагогічної методичної преси: у журналах «Біологія і хімія в рідній школі» (видавництво «Педагогічна преса»), «Біологія. Шкільний світ», «Біологія» (видавнича група «Основа»), у науково-популярних журналах для школярів – «Колосок», «Біологія для допитливих», «Юний натураліст», «Країна знань» тощо.

Для розуміння сучасного стану систематики як науки та складника шкільного курсу біології учителям біології рекомендуємо ознайомитись з лекціями Леонтьєва Д. В., доктора біологічних наук, завідувача кафедри ботаніки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Система органічного світу. Історія та сучасність»:

частина 1. <https://www.youtube.com/watch?v=2ZTd8o503KY&t=559s>

частина 2. <https://www.youtube.com/watch?v=BKqYM-Fa9j8>.

У матеріалі розглядаються основні етапи становлення системи органічного світу від найдавніших часів до сьогодення. Описується становлення, розквіт та занепад класичної «шкільної» систематики, обґрунтовується неминучість переходу від неї до сучасних філогенетичних систем, які відображають відношення спорідненості між групами організмів.

СУЧАСНА СИСТЕМА ОРГАНІЧНОГО СВІТУ

(за навчальним посібником Леонт'єва Д.В., д.б.н., завідувача кафедри ботаніки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди)

ПРИМІТКА

*,** - тип та відділ, як систематичні таксони випущено.

*** - царства, підцарства, типи та відділи, як систематичні таксони випущено.

**** - дивитися окрему систематику.

СИСТЕМА ВИЩИХ РОСЛИН

Marschantiophyta - печіночники

Bryophyta – справжні мохи

Anthocerotophyta – антоцерофіти, антоцеротові мохи

Tracheophyta – судинні рослини

Lycophyta – плауни (мікрофільні рослини)

Euphyllophyta – макрофільні рослини

Monilophyta – монілофіти (папороті, хвощі, псилюти)

Spermatophyta – насінні рослини

Gymnospermatophyta - голонасінні

Cycadophyta - саговники

Ginkgophyta - гінкгові

Pinophyta - хвойні

Gnetophyta - гнетові

Magnoliophyta – покритонасінні (квіткові)

СИСТЕМА БАГАТОКЛІТИННИХ ТВАРИН

Надрозділ Placozoa – плакозої

Тип Placozoa – пластинчасті

Надрозділ Parazoa – паразої

Тип Porifera – губки
Надрозділ Eumetazoa – еуметазої
Розділ Radiata – радіальні, променеві
Тип Ctenophora – реброплавці
Тип Cnidaria, = Coelenterata – кишковопорожнинні
Розділ Bilateria – білатеральні, двобічносиметричні
(без рангу) Xenacoelomorpha – ксенацеломорфи
Тип Acoelomorpha – ацеломорфи, безкишкові турбеларії
Тип Xenoturbellida – ксенотурбеліди
(без рангу) Nephrozoa – нефрозої
Підрозділ Protostomia – первиннороті
Надтип Platyzoa – платизої, «плоскі»
Тип Platyhelminthes – плоскі черви
Тип Gastrotricha – гастротрихи
Тип Rotifera – коловертки
Тип Acanthocephala – скреблики
Тип Gnathostomulida – гнатостомуліди
Тип Micrognathozoa – мікрогнатозої
Тип Cycliophora – цикліофори
Надтип Lophotrochozoa – лофотрохозої, «спіральні»
Тип Sipuncula – сипункуліди
Тип Nemertea – немертини
Тип Orthonectida – ортонектиди
Тип Rhombozoa – ромбозої
Тип Phoronida – фороніди
Тип Bryozoa – мохуватки
Тип Entoprocta – камптозої
Тип Brachiopoda – плечоногі
Тип Mollusca – молюски
Тип Annelida – кільчасті черви
Тип Echiura – ехіуриди
Надтип Ecdysozoa – екдизозої, «линяючі»
Тип Kinorhyncha – кіноринхи
Тип Loricifera – лоріцифери
Тип Priapulida – пріапуліди
Тип Nematoda – нематоди
Тип Nematomorpha – волосатики
Тип Onychophora – оніхофори
Тип Tardigrada – тихоходи
Тип Arthropoda – членистоногі
(підрозділ не встановлений)
Тип Chaetognatha – щетинкощелепні, хетогнати
Підрозділ Deuterostomia – вториннороті
Тип Echinodermata – голкошкірі
Тип Hemichordata – напівхордові
Тип Chordata – хордові

Корисні посилання для учителів біології:

Освітній веб-сайт для вчителів «Хімічна та біологічна освіта Полтавщини»
<http://chemistry-forum.at.ua/>

Сайт Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського <http://poippo.pl.ua/>

Сайт Всеукраїнської учнівської олімпіади з біології:
http://biology.org.ua/index.php?chapter=olimp&subj=vbo2014_3&lang=ukr

Сайт Всеукраїнського турніру юних біологів:
<http://biology.org.ua/index.php?subj=tur&lang=ukr&chapter=olimp>

Віртуальна навчальна лабораторія: http://www.virtulab.net/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=57&Itemid=108

Сайт Всеукраїнського Інтернет турніру із природничих дисциплін:
www.vpd.inhost.com.ua

Сайт Міжнародної природознавчої гри «Геліантус»:
<http://www.helianthus.com.ua/>

Сайт Міжнародного природничого конкурсу «Колосок» <http://kolosok.org.ua/>
Положення про навчальні кабінети з природничо-математичних предметів загальноосвітніх навчальних закладів: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0044-13/conv>

Стенди для кабінету біології: <http://stendik.com/stjendy-prjedmjetnyje/biologija/>

Конспекти уроків: <http://www.uroki.net/docxim.htm>

Конспекти уроків: http://osvita.ua/school/lessons_summary/biology/

Літній науковий табір ШКОЛА НАУКИ DESK: <http://nauka.org.ua>

Освітня студія NATURE Tutor Group: <http://biology.org.ua/index.php?subj=ntg&lang=ukr&chapter=main>

EdEra: Біологія: Рослини, гриби та лишайники: <https://courses.ed-era.com/courses/EdEra/b102/B102/about>

EdEra-Osvitoria: Автостопом по біології: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EdEra-Osvitoria+BIO+1/about>

В освітньому процесі заклади загальної середньої освіти під час вивчення біології і екології, оцінюванні навчальних досягнень учнів, проведенні навчальних занять у кабінеті біології можуть використовувати методичні рекомендації, що містяться в інструктивно-методичних листах Міністерства освіти і науки України та Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського за 2014-2017 роки.

Хімічна освіта в сучасному світі спрямована на розвиток і саморозвиток учнів відповідно до їхніх власних потреб та уподобань. Підґрунтям та джерелом для особистісного розвитку стають не тільки предметні знання, уміння та навички, а й досвід особистості з оволодіння ними.

Компетентнісний підхід у навчанні, на відміну від предметно зорієнтованого, передбачає інтеграцію ресурсів змісту курсу хімії та інших предметів на основі провідних соціально й особистісно значущих ідей, що втілюються в сучасній освіті: уміння вчитися, екологічна грамотність і здоровий спосіб життя, соціальна та громадянська відповідальність, ініціативність і підприємливість.

І. Навчально-методичне забезпечення шкільного курсу «Хімія»

Навчання хімії у закладах загальної середньої освіти у 2018-2019 навчальному році у 7–10-х класах здійснюватиметься відповідно до нової редакції Державного стандарту («Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392, а в 11-му класі – за Державним стандартом базової і повної середньої освіти від 14.01.2004 № 24.

Програми для 5-9 класів були оновлені з урахуванням положень Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (2016 р.). Напрямами для оновлення програм є інтегровані змістові лінії (однакові для всіх навчальних предметів): «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність». Ці змістові лінії відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання і виховання учнів; інтегровані змістові лінії співвідносяться з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях.

Наскрізні змістові лінії:

- «Громадянська відповідальність»
- «Екологічна безпека та сталий розвиток»
- «Здоров'я і безпека»
- «Підприємливість» та «Фінансова грамотність»

З особливостями вивчення хімії у 2018/2019 навчальному році можна ознайомитись у додатку до листа Міністерства освіти і науки України від 03.07.2018 № 1/9-415 «Щодо вивчення у закладах загальної середньої освіти навчальних предметів у 2018/2019 навчальному році».

У зв'язку з внесеними в навчальні програми змінами наголошуємо, що вчитель здійснює календарне і поурочне планування в довільній формі (у друкованому або електронному вигляді). Він самостійно визначає формат, обсяг, структуру, зміст і оформлення календарних планів і поурочних планів-конспектів. Академічна свобода вчителя так само передбачає вільний вибір форм організації навчально-виховного процесу, способів навчальної взаємодії, методів, прийомів і засобів реалізації змісту хімічної освіти.

Програми і підручники, рекомендовані Міністерством освіти і науки України для використання у закладах загальної середньої освіти:

Клас	Програма	К-ть год. на тиждень	Підручники
1	2	3	4
ОСНОВНА ШКОЛА: заклади загальної середньої освіти			
7	Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. 7-9 класи, затверджена наказом МОН України від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства https://goo.gl/GDh9gC	1,5	«Хімія» підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Попель П.П., Крикля Л.С.). «Хімія» підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Лашевська Г.А., Лашевська А.А.). «Хімія» підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Ярошенко О.Г.). «Хімія» підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Дячук Л.С., Гладюк М.М.). «Хімія» підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Савчин М.-В.М.). «Хімія» підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Коваленко В.С., Ляшенко А.Х.). «Хімія» підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Буринська Н.М.). «Хімія» підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Григорович О.В.). «Хімія» підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Василенко С.В., Коваль Я.Ю.).
8	Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. 7-9 класи, затверджена наказом МОН України від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства https://goo.gl/GDh9gC	2	«Хімія» підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Лашевська Г. А., Лашевська А. А.). «Хімія» підручник для 8 класу загальноосвітніх навч. закладів (авт. Попель П.П., Крикля Л.С.). «Хімія» підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Гранкіна Т. М.). «Хімія» підручник для 8 класу загальноосвітніх навч. закладів (авт. Дячук Л.С., Гладюк М.М.). «Хімія» підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Савчин М.М.). «Хімія» підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Ярошенко О.Г.). «Хімія» підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Буринська Н. М.). «Хімія» підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Григорович О. В.).
9	Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. 7-9 класи, затверджена наказом МОН України від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства https://goo.gl/GDh9gC	2	«Хімія» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Буринська Н.М.). «Хімія» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Григорович О.В.). «Хімія» підручник для 9 класу загальноосвітніх навч. закладів (авт. Дячук Л.С., Гладюк М.М.). «Хімія» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Лашевська Г.А., Лашевська А.А.). «Хімія» підручник для 9 класу загальноосвітніх навч. закладів (авт. Попель П.П., Крикля Л.С.). «Хімія» підручник для 8 класу загальноосвітніх

			навчальних закладів (авт. Савчин М.М.). «Хімія» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Ярошенко О.Г.).
ОСНОВНА ШКОЛА: заклади загальної середньої освіти з поглибленим вивченням предмета			
8	Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням хімії, затверджена наказом МОН України від 17.07.2015 № 983 https://goo.gl/GDh9gC	4	«Хімія для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням хімії» підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Бутенко А.М.).
9	Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням хімії, затверджена наказом МОН України від 17.07.2015 № 983 http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html	4	«Хімія для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням хімії» підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Бутенко А. М.).
СТАРША ШКОЛА: рівень стандарту			
10	Програма з хімії для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти. Рівень стандарту (затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407). Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (https://goo.gl/fwh2BR)	1,5	Хімія (рівень стандарту) Підручн. для 10 класу закладів загальної середньої освіти / П.П. Попель, Л.С. Крикля. – К. : ВЦ «Академія», 2018. Хімія (рівень стандарту) Підручн. для 10 класу закладів загальної середньої освіти / О. Г. Ярошенко. – К. : Оріон, 2018. Хімія (рівень стандарту) Підручн. для 10 класу закладів загальної середньої освіти / авт. Лашевська Г.А.; Лашевська А.А.; Ющенко С.Р.– К. : Генеза, 2018. Хімія (рівень стандарту) Підручн. для 10 класу закладів загальної середньої освіти / М.М.Савчин. – К. : Грамота, 2018. Хімія (рівень стандарту) Підручн. для 10 класу закладів загальної середньої освіти / Л.П. Величко – К: Педагогічна думка, 2018.
11	Програма з хімії для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Рівень стандарту (зі змінами, затвердженими наказом МОН України № 826 від 14.07.2016) https://goo.gl/fwh2BR	1	Хімія : Підручн. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту) / О. Г. Ярошенко. – К.: Грамота, 2011. – 232 с Хімія : Підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. : рівень стандарту / Г. А. Лашевська, А. А. Лашевська. – К. : Генеза, 2011. – 160 с.
СТАРША ШКОЛА: академічний рівень			
10	-	-	-
11	Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень та поглиблене вивчення. – Тернопіль : Мандрівець, 2011. – С. 40-61. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства	2	Хімія : Підручн. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. : акад. рівень. / Л. П. Величко. – К. : Освіта, 2011. – 222 с. Хімія : Підручн. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. (академічний рівень) / П. П. Попель, Л. С. Крикля. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 352 с.

	https://goo.gl/fwh2BR		
СТАРША ШКОЛА: профільний рівень, поглиблене вивчення			
10	Програма з хімії для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти. Профільний рівень (затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407). Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства https://goo.gl/fwh2BR	4	Хімія підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти: профільний рівень / Л.П. Величко – К: УВЦ Школяр, 2018.
11	Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень та поглиблене вивчення. – Тернопіль : Мандрівець, 2011. – С. 98-129. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства https://goo.gl/fwh2BR	6	Хімія підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів: профільний рівень / Л.П. Величко, Н.М. Буринська. – К: Школяр, 2013. – 384 с. : іл.
11	Програма з хімії для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Поглиблене вивчення (затверджена наказом МОН України від 28.10.2010 № 1021). Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства https://goo.gl/fwh2BR	6	Хімія: підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів: профільний рівень / Л. П. Величко, Н. М. Буринська. – К: Школяр, 2013. – 384 с. : іл.

Електронні версії підручників розміщені за посиланням: <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/elektronni-versiyi-pidruchnikiv/>.

Доцільним також є використання зошитів із друкованою основою (особливо за відсутності підручників) для проведення практичних робіт або робочих зошитів «три в одному» (робочий зошит + зошит для практичних робіт + зошит для контролю знань), яким надано грифи Міністерства освіти та науки України.

Таблиця 2

Розподіл кількості годин на викладання хімії в основній школі
(відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 405)

Клас	7	8	8 (поглиблене вивчення хімії)	9	9 (поглиблене вивчення хімії)	9 (спеціалізовані школи з поглибленим вивченням іноземних мов)
Кількість годин на тиждень	1,5	2	4	2	4	2

У класах з вечірньою формою здобуття освіти з очною формою навчання хімія вивчається у 7 класах – 1 годину на тиждень, а у 8 і 9 класах – 1,5 години на тиждень. У класах з вечірньою формою здобуття освіти із заочною формою навчання у 7 – 9 класах хімія вивчається 1 годину на тиждень.

Таблиця 3

Розподіл кількості годин на викладання хімії в старшій школі
(відповідно до Типових освітніх програм закладів загальної середньої освіти III ступеня, затверджених наказом МОН України від 20.04.2018 №№ 406, 408)

Рівні змісту навчання	Рівень стандарту		Академічний рівень		Профільний рівень	
Клас	10	11	10	11	10	11
Кількість годин на тиждень	1,5	1	–	2	4	6

Звертаємо увагу, що в організації освітнього процесу потрібно використовувати навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники (робочі зошити, зошити для практичних робіт і лабораторних дослідів, різних видів контролюючих робіт тощо), які мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України, схвалення відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти. Перелік цієї навчальної літератури постійно оновлюється, його розміщено за посиланням <https://goo.gl/TnGiJX>

Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин та клас, в якому пропонується їх вивчення, є орієнтовним. Учитель має право творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи кількість годин виділених на вивчення курсу за вибором чи факультативу, інтереси і здібності учнів, потреби регіону, можливості навчального закладу. Окремі розділи запропонованих у збірниках програм можуть вивчатися як самостійні курси за вибором.

Слід зазначити, що навчальні програми курсів за вибором можна використовувати для проведення факультативних занять і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором.

За рішенням закладу освіти облік занять з курсів за вибором може здійснюватися на окремих сторінках класного журналу або у окремому журналі. Облік факультативних занять здійснюється в окремому журналі. Рішення щодо оцінювання навчальних досягнень учнів також приймається навчальним закладом.

II. Нормативні документи, що регулюють організацію освітнього процесу з хімії, обумовлюють оформлення кабінетів і відповідної документації, проведення роботи з питань безпеки життєдіяльності на уроках хімії

1. Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу ДСанПіН 5.5.2.008-01, затверджених постановою Головного державного санітарного лікаря України від 14.08.2001 № 63.

2. Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів (Наказ МОН України від 20.07.2004 № 601).

3. Про затвердження Положення про навчальні кабінети з природничо-математичних предметів загальноосвітніх навчальних закладів (Наказ МОНмолодьспорту України від 14.12.2012 № 1423).

4. Про затвердження Правил безпеки під час проведення навчально-виховного процесу в кабінетах (лабораторіях) фізики та хімії загальноосвітніх навчальних закладів (Наказ МНС України від 16.07.2012 № 992).

5. Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України (Наказ МОН України від 18.04.2006 № 304, зареєстровано в Мініюсті України від 07.07.2006 за № 806/12680).

6. Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 18 квітня 2006 року № 304 (Наказ МОН України від 22.11.2017 № 1514).

7. Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти (Наказ МОН України від 26.12.2017 № 1669).

8. Інструктивно-методичні матеріали «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (Лист МОНмолодьспорту від 01.02.2012 № 1/9-72).

9. Про використання Інструктивно-методичних матеріалів з питань розроблення інструкцій з безпеки проведення навчально-виховного процесу в кабінетах природничо-математичного напрямку (Лист МОН України від 17.07.2013 № 1/9-498).

10. Організація навчання і перевірки знань, проведення інструктажів з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності в загальноосвітніх навчальних закладах (Лист МОН України від 16.06.2014 № 1/9-319).

11. Про затвердження Типового переліку засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для кабінетів природничо-математичних предметів загальноосвітніх навчальних закладів (Наказ МОН України від 22.06.2016 № 704).

12. Про затвердження Правил пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України (Наказ МОН України від 15.08.2016 № 974).

(З повним текстом інструктивно-методичних матеріалів можна ознайомитись на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки www.mon.gov.ua та Інституту модернізації змісту освіти www.imzo.gov.ua.)

III. Рекомендації по використанню у освітньому процесі реактивів, які визначено як прекурсори

Відповідно до Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів і прекурсорів» і Постанови Кабінету Міністрів України від 05.01.2011 № 4 «Про внесення змін до Постанов Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770 і від 10.10.2007 № 1203» деякі хімічні речовини підлягають заходам контролю щодо їх зберігання та обліку. З огляду на зазначене, рекомендуємо не зберігати в навчальному закладі калій перманганат, пропан-2-он, і толуен, а також наголошуємо на необхідності зберігання сульфатної кислоти (водний розчин із масовою часткою сульфатної кислоти менше 45 %) та хлоридної кислоти (водний розчин із масовою часткою хлоридної кислоти менше 15 %) та замінити дослід добування кисню з калій перманганату на добування даного газу каталітичним розкладом гідроген пероксиду.

IV. Рекомендації щодо оформлення записів інструктажів з безпеки життєдіяльності на уроках хімії

Звертаємо увагу, на обов'язкове виконання вимог наказу Міністерства освіти і

науки України від 18.04.2006 № 304 «Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України», який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 07.07.2006 року за № 806/12680 та листа МОН України від 16.06 2014 р. № 1/9-319 «Організація навчання і перевірки знань, проведення інструктажів з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності в загальноосвітніх навчальних закладах»

Згідно з цими документами здійснюються такі інструктажі:

Таблиця 4

Оформлення записів інструктажів з БЖД на уроках хімії

Назва інструктажу	Час проведення	Запис про проведення
Первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності	Перший урок навчального року	Тільки в журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності (журнал зберігається в кабінеті хімії)
Первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності	На уроці перед початком кожної практичної роботи та лабораторного дослідження	У класному журналі на сторінці предмета в графі «Зміст уроку». Форма запису: «Проведено інструктаж з БЖД»
Позаплановий інструктаж з безпеки життєдіяльності	У разі порушення учнями вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що може призвести чи призвело до травм, аварій, пожеж тощо	У журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності
Цільовий інструктаж з безпеки життєдіяльності	У разі організації позанавчальних заходів (олімпіади, екскурсії)	У журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності

V. Оцінювання учнів на уроках хімії, порядок ведення класного журналу

1. Видами оцінювання навчальних досягнень учнів з хімії є поточне, тематичне, семестрове, річне та державна підсумкова атестація.

2. Лабораторний дослід з хімії складає тільки частину уроку, оцінювання робіт учнів здійснюється вибірково. Перед початком лабораторного дослідження учитель проводить інструктаж із безпеки життєдіяльності, про що робить запис у класному журналі в графі «Зміст уроку»: Лабораторний дослід № (ставиться номер дослідження з навчальної програми, тему дослідження можна не зазначати). Проведено інструктаж з БЖД. Наприклад, запис до лабораторного дослідження: «Лабораторний дослід №1. Проведено інструктаж з БЖД».

3. Практична робота з хімії займає весь урок, оцінюванню підлягають усі роботи учнів. На сторінці оцінювання навчальних досягнень учнів знизу робиться вертикальний запис: Практична робота № (ставиться номер роботи з навчальної програми). На початку практичної роботи учитель проводить інструктаж із безпеки життєдіяльності, про що робить запис у класному журналі в графі «Зміст уроку»: Практична робота № (ставиться номер роботи з навчальної програми, та зазначається її тема). Проведено інструктаж з БЖД. Наприклад, запис до практичної роботи в 9-му класі: «Практична робота № 3. Вплив різних чинників на швидкість

хімічних реакцій. Проведено інструктаж з БЖД». Не дозволяється практичні роботи та лабораторні досліди підміняти демонстраційним учительським експериментом. У разі відсутності потрібних хімічних реактивів можна замінити їх засобами ужиткової хімії або фармацевтичними препаратами, змінивши технологію проведення досліду, деякі досліди можна замінити доступнішими в умовах конкретної школи, використовувати матеріали «Віртуальної лабораторії», виконати віртуальний хімічний експеримент, використовуючи матеріали каналу YouTube. Практичні роботи виконується в окремому зошиті, що зберігається протягом року в кабінеті хімії. Відпрацювання пропущених учнем практичних робіт є недоцільним.

4. У програмах з хімії є рубрика «Навчальні проекти», у якій наведено орієнтовні теми проектів. Протягом навчального року учень обов'язково виконує один навчальний проект (індивідуальний або груповий). Захисту проектів можна присвятити частину відповідного за змістом уроку (у такому разі в класному журналі у графі «Зміст уроку» робиться запис: «Представлення результатів навчального(их) проекту(ів)» із зазначенням його(їх) тематики) або окремий урок (якщо виконання навчального проекту відбувається на уроці у класному журналі робиться запис: «Навчальний проект» із зазначенням його теми).

5. Поточна оцінка виставляється до класного журналу в колонку з датою в день проведення уроку, коли здійснювалося оцінювання учня. За наявності виправлених оцінок має стояти підпис учителя, який засвідчує внесені зміни.

6. Тематична оцінка виставляється до класного журналу в колонку з надписом Тематична (без дати). При виставленні тематичної оцінки враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми та динаміка успішності учнів. Тематична оцінка не підлягає коригуванню.

7. Семестрова оцінка виставляється без дати до класного журналу в колонку з надписом I семестр, II семестр. Семестрове оцінювання здійснюється наприкінці семестру на підставі тематичних оцінок. При цьому потрібно враховувати динаміку особистих навчальних досягнень учня (учениці) з предмета протягом семестру, важливість теми, тривалість її вивчення, складність змісту тощо.

8. Річне оцінювання здійснюється за результатами семестрового оцінювання. Коригування результатів річного оцінювання здійснюється за результатами повторного семестрового оцінювання, одного або двох семестрів (наказ МОН України № 762 від 14.07.2015).

9. Розподіл годин у програмах орієнтовний. Учитель може обґрунтовано вносити зміни до розподілу годин, відведених програмою на вивчення окремих тем, змінювати послідовність вивчення питань у межах окремої теми. Розподіл навчальних годин у межах тем здійснюється безпосередньо вчителем. Для тематичного оцінювання, а також для повторення, узагальнення, аналізу та коригування знань, умінь, навичок учнів можуть використовуватися резервні години.

10. Кількість письмових робіт має бути збалансованою, розподіл їх за темами навчального матеріалу відповідати методичній доцільності. Не слід зловживати видами робіт контролюючого характеру (особливо під час вивчення хімії у класах, які вивчають хімію на рівні стандарту). Обов'язковим є проведення однієї контрольної роботи на семестр. Контрольні роботи виконуються в зошиті для контрольних робіт або на окремому аркуші та зберігаються в кабінеті протягом року. Відпрацювання пропущених учнем контрольних робіт є недоцільним.

11. Оцінка за ведення зошитів з хімії в журнал не виставляється.

12. Для учнів 7-10-х класів необхідно використовувати критерії оцінювання навчальних досягнень (наказ МОН України від 21.08.2013 р. № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»). Оцінювання навчальних досягнень учнів 11 класів на уроках хімії слід здійснювати відповідно до загальних підходів до визначення рівня навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, відповідно до Загальних критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів [Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти (наказ МОНмолодьспорту України від 13.04.2011 № 329) [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/18438/ та наказу МОНмолодьспорту України від 30.08.2011 № 996 «Орієнтовні вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти з предметів інваріантної складової навчального плану» – Режим доступу <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/normativno-pravova-baza1.html>

13. Допустима тривалість підготовки домашніх завдань з усіх предметів: у 7-9 класах – 3 години; 10-11 класах – 4 години. (Лист МОН України від 29.10.2007 № 1/9-651 «Про обсяг і характер домашніх завдань учнів загальноосвітніх навчальних закладів»).

VI. Позакласна робота

Підвищення професійного рівня вчителів позитивно впливає на ефективність освітнього процесу, показником якого є результативна участь школярів у олімпіадах, конкурсах тощо. Слід зазначити систематичну й наполегливу роботу вчителів області щодо виявлення та розвитку здібних учнів. Команда Полтавської області на IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з хімії у 2017/2018 н.р. (м. Полтава) у складі 10 учнів гідно представила Полтавщину. Всі учасники стали переможцями олімпіади: Данилейко Кирило (I місце), учень 11 класу Кременчуцького навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I-II ступенів – ліцей» № 4 Кременчуцької міської ради Полтавської області (учитель Джавахішвілі Сергій Георгійович); Гукало Ольга (I місце), учениця 10 класу опорного закладу «Оржицька загальноосвітня школа I-III ступенів імені І.Я. Франка» (учитель Гукало Вікторія Анатоліївна); Колодєєв Іван (II місце), учень 11 класу Полтавської загальноосвітньої школи № 29 Полтавської міської ради Полтавської області (учитель Вязова Лідія Михайлівна); Кіндра Максим (II місце), учень 10 класу Кременчуцького навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I-II ступенів – ліцей» № 4 Кременчуцької міської ради Полтавської області (учитель Джавахішвілі Сергій Георгійович); Лапшова Маргарита (II місце), учениця 10 класу Кременчуцького навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I-II ступенів – ліцей» № 4 Кременчуцької міської ради Полтавської області (учитель Джавахішвілі Сергій Георгійович); Згінник Олександр (II місце), учень 9 класу Кременчуцького навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I-II ступенів – ліцей» № 4 Кременчуцької міської ради Полтавської області (учитель Джавахішвілі Сергій Георгійович); Минак Євгеній (III місце), учень 9 класу Полтавської загальноосвітньої школи № 29 Полтавської міської ради Полтавської області (учитель Кривошеїна Наталія Василівна); Липенко Олексій (III місце), учень 9 класу Полтавського багатoproфільного ліцею №1 імені І.П. Котляревського Полтавської міської ради Полтавської області (учитель Воробьйова Людмила Леонідівна); Міщенко Андрій (III місце), учень 8 класу Кременчуцького навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I-II ступенів – ліцей» № 4

Кременчуцької міської ради Полтавської області (учитель Джавахішвілі Сергій Георгійович); Романко Анастасія, учениця 8 класу Кременчуцького навчально-виховного комплексу № 30 імені Н.М. Шевченко Кременчуцької міської ради Полтавської області (учитель Пугач Наталія Сергіївна).

Двоє учнів Полтавської області в складі національної збірної брали участь у 52 Міжнародній Менделєєвській олімпіаді школярів із хімії (м. Мінськ, Республіка Білорусь): Данилейко Кирило, учень 11 класу Кременчуцького навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІ ступенів – ліцей» № 4 Кременчуцької міської ради Полтавської області (учитель Джавахішвілі Сергій Георгійович), виборов золоту медаль та Колодєєв Іван, учень 11 класу Полтавської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 29 Полтавської міської ради Полтавської області (учитель Вязова Лідія Михайлівна), виборов срібну медаль 52 Міжнародної Менделєєвської олімпіади школярів із хімії. В липні 2018 року у м. Братислава (Республіка Словаччина) і м. Прага (Республіка Чехія) Данилейко Кирило, випускник 11 класу Кременчуцького навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІ ступенів – ліцей» № 4 Кременчуцької міської ради Полтавської області (учитель Джавахішвілі Сергій Георгійович), брав участь у 50 Міжнародній учнівській олімпіаді з хімії, де також здобув золоту медаль.

П'ятий рік поспіль команда Полтавської області бере участь у Всеукраїнському турнірі юних хіміків, яку готують Недоруб Олександр Юрійович, учитель хімії Полтавської гімназії № 17 Полтавської міської ради Полтавської області та Джавахішвілі Сергій Георгійович, заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель хімії Кременчуцького навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІ ступенів-ліцей» № 4 Кременчуцької міської ради Полтавської області. Результатом плідної та систематичної підготовки стало ІІ місце, яке посіла наша команда на цьогорічному турнірі (м. Тернопіль). До складу команди Полтавської області «НЕОС» входили: Данилейко Кирило – капітан команди, учень 11 класу Кременчуцького навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІ ступенів – ліцей» № 4 Кременчуцької міської ради, Бочаров Кирил, учень 10 класу Полтавської гімназії № 33 Полтавської міської ради, Кіндра Максим, учень 10 класу Кременчуцького навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІ ступенів – ліцей» № 4 Кременчуцької міської ради, Колодєєв Іван, учень 11 класу Полтавської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 29 Полтавської міської ради та Пономаренко Богдан, учень 11 класу Кременчуцького навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІ ступенів – ліцей» № 4 Кременчуцької міської ради. Відзначимо, що окрім нагородження командними дипломами, члени журі нагородили Данилейка Кирила дипломом І ступеня в особистій першості. Звертаємо увагу учителів хімії, що на осінніх канікулах планується проведення фінального етапу XXVI Всеукраїнського турніру юних хіміків (м. Рівне), до участі в якому запрошуються бажаючі команди у складі 3–5 учнів із керівником команди на засадах самофінансування. Ознайомитися із завданнями турніру, положенням та правилами проведення турніру можна на сайті: <http://tyc.com.ua/uk/>

Для активізації позаурочної роботи та зацікавленню предметом пропонуємо учителям хімії у 2018-2019 н.р. організувати учнів до участі у Міжнародній природознавчій грі «Геліантус» <http://www.helianthus.com.ua/>, Міжнародному природничому інтерактивному конкурсі «Колосок» <http://kolosok.org.ua>, Всеукраїнському Інтернет-турнірі із природничих дисциплін

<http://www.vpd.inhost.com.ua> тощо. Нагадуємо, що у 2018/2019 навчальному році відзначатиметься 100-річчя Міжнародної спілки теоретичної та прикладної хімії (IUPAC, офіційний веб-сайт: <https://iupac.org/>) та 150-річчя Періодичної системи хімічних елементів Д.І. Менделєєва. Пропонуємо провести учителям хімії позаурочні заходи, спрямовані на розширення світогляду учнівської молоді.

Під час підготовки учнів до зовнішнього незалежного оцінювання з хімії рекомендуємо використовувати Програму зовнішнього незалежного оцінювання з хімії, яка розміщена на сайті Українського центру оцінювання якості освіти за адресою: <http://testportal.gov.ua/proghim/>.

З метою підвищення фахової ерудованості пропонуємо вчителям хімії долучатися до участі у конкурсах «Геліантус учитель», Всеукраїнського Інтернет конкурсу «Учитель року-2019» за версією науково-популярного природничого журналу «Колосок» тощо.

Поліпшенню якості та результативності роботи вчителів у міжкурсовий період сприяє науково-методичний та інформаційний супроводи, що здійснюються відділом природничо-математичних дисциплін та технологій Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського у співпраці з закладами вищої освіти, методистами Р(М)МК (НМЦ), районними (міськими) та шкільними методичними об'єднаннями. Із цією метою пропонуємо педагогам долучатися до участі у різноманітних обласних заходах: науково-практичній конференції «Менделєєвські читання», семінарах «Проектна технологія навчання хімії», «Хімічна освіта: стан перспективи, розвиток» тощо.

Корисні посилання для учителів хімії:

Освітній веб-сайт для вчителів «Хімічна та біологічна освіта Полтавщини»
<http://chemistry-forum.at.ua/>

Сайт Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського <http://poippo.pl.ua/>

Сайти Всеукраїнської учнівської олімпіади з хімії:

<http://chemo.univer.kharkov.ua/olympiad.htm>;

<https://www.facebook.com/UkrChemOlimp/> ;

<http://www.ukrchemolimp.com>

Сайт Всеукраїнського турніру юних хіміків: <http://tyc.com.ua/uk/>

Віртуальна навчальна лабораторія: http://www.virtulab.net/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=57&Itemid=108

Сайт Всеукраїнського Інтернет турніру із природничих дисциплін:
www.vpd.inhost.com.ua

Сайт Міжнародної природознавчої гри «Геліантус»:
<http://www.helianthus.com.ua/>

Сайт Міжнародного природничого конкурсу «Колосок» <http://kolosok.org.ua/>

Правила безпеки під час проведення навчально-виховного процесу в кабінетах (лабораторіях) фізики та хімії загальноосвітніх навчальних закладів:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1332-12/print1390817060173916>

Положення про навчальні кабінети з природничо-математичних предметів загальноосвітніх навчальних закладів: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0044-13/conv>

Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF>

Стенди для кабінету хімії: <http://stendik.com/stjendy-prjedmjetnyje/khimija/>

Відео досліди із хімії (з архіву журналу «Хімія та хіміки»: <http://chemistry-chemists.com/>

Відео до уроків хімії: <http://www.proshkolu.ru/user/labolga/folder/659693/>

Домашні експерименти: <http://www.diagram.com.ua/tests/himija/index.shtml>

Інтерактивні вправи з хімії: <http://learningapps.org/index.php?category=12&s=>

В освітньому процесі заклади загальної середньої освіти під час вивчення хімії у 7-9 та 11 класах, оцінюванні навчальних досягнень учнів з хімії, проведенні навчальних занять у кабінеті (лабораторії) хімії можуть використовувати методичні рекомендації, що містяться в інструктивно-методичних листах Міністерства освіти і науки України та Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського за 2014-2017 роки.

Природознавство (Бур'ян В.І.)

«Природознавство» – предмет, який інтегрує елементи знань з біології, географії, фізики, хімії, астрономії та екології. Він завершує природничо-наукову складову предмета «Природознавство» початкової школи і є пропедевтичним для біології, географії, фізики, хімії в основній школі. Зміст і методика природознавства формують цілісне сприйняття довкілля, екологічну грамотність і відрізняються практичною спрямованістю.

У 2017 році навчальні програми для 5-9 класів були оновлені з урахуванням положень Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (2016 р.). Метою оновлення було запропонувати стратегію прогресу в навчанні через формування предметних умінь і визначених Концепцією ключових компетентностей. Для цього програми перебудовано на основі результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів як сукупності знаннєвого, смислового і діяльнісного компонентів. Напрямами для оновлення програм є інтегровані змістові лінії (однакові для всіх навчальних предметів): «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність». Ці змістові лінії відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання і виховання учнів; інтегровані змістові лінії співвідносяться з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях.

Наскрізнi змістові лінії:

- «Громадянська відповідальність»
- «Екологічна безпека та сталий розвиток»
- «Здоров'я і безпека»
- «Підприємливість» та «Фінансова грамотність»

Відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392 основними завданнями навчального предмета «Природознавство» є:

- розвиток допитливості школярів, пізнавального інтересу до вивчення предметів освітньої галузі «Природознавство»;
- виховання позитивного емоційно-ціннісного ставлення до природи, прагнення діяти в навколишньому середовищі відповідно до екологічних норм поведінки;
- формування ключових і предметних компетентностей;
- формування цілісної природничо-наукової картини світу, що охоплює систему знань, уявлень про закономірності у природі та місце людини в ній;
- засвоєння та поглиблення знань про різноманіття об'єктів і явищ природи, зв'язок між явищами живої і неживої природи, зміни природного середовища під впливом людини;
- оволодіння й удосконалення вміннями проводити спостереження, досліди, вимірювання та описувати їх результати;
- застосування знань про природу в повсякденному житті для збереження навколишнього середовища та соціально-відповідальної поведінки в ній, адаптації до умов проживання на певній території, самостійного оцінювання рівня безпеки навколишнього середовища як сфери життєдіяльності.

Програми і підручники, рекомендовані Міністерством освіти і науки України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах:

Таблиця 1

Клас	Програма	К-ть год. на тиждень	Підручники
ОСНОВНА ШКОЛА: заклади загальної середньої освіти			
5	Програма з природознавства для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів (оновлена), затверджена наказом МОН України від 07.06.2017 № 804. http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas2017.html	2	Відповідно до замовлення навчального закладу на електронному репозитарії: «Природознавство» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Коршевнік Т.В., Баштовий В.І.). Видавництво «Генеза», 2018 «Природознавство» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. (авт. Ярошенко О.Г., Бойко В.М.). Видавництво «Світоч», 2018

Типовими навчальними планами на вивчення предмета «Природознавство» в 5 класі за новою програмою передбачено 2 години на тиждень. Загальний обсяг навчального часу становить 70 год. (Вступ – 6 годин, Тіла, речовини, явища навколо нас – 15 годин, Всесвіт – 8 годин, Земля – планета Сонячної системи (Земля як планета (16 год.), Планета Земля як середовище життя організмів (15 год.), Людина на планеті Земля (7 год.) – 38 годин), з них 3 год. – резервний час, який може бути використаний для організації різноманітних форм навчальної діяльності: екскурсій, проектної та дослідницької діяльності учнів, роботи з додатковими джерелами інформації, корекції та узагальнення вивченого.

Для засвоєння навчального змісту предмета «Природознавство» особливе значення мають такі методи і прийоми навчальної діяльності школярів, як спостереження, проведення нескладних дослідів, вимірювань, робота з різними інформаційними джерелами тощо. Тому в кожному розділі програми виділено рубрики «Практичні роботи», «Практичні заняття» та «Навчальні проекти».

«Практичні роботи» і «Практичні заняття» проводяться і реалізуються на уроці. Виконання практичних робіт оцінюється обов'язково, а робота учнів під час виконання практичних занять учитель оцінює вибірково.

«Дослідницький практикум» – це самостійна (або з допомогою дорослих) робота учнів у позаурочний час. Його мета – вироблення дослідницьких умінь у процесі розв'язування задач практичного спрямування.

Компетентнісний потенціал предмету може бути реалізований також і через виконання учнями навчальних проектів. Проектна діяльність виступає і засобом формування, і засобом оцінювання компетентностей. У курсі природознавства 5 класу всі проекти **виконуються лише на уроках**.

Навчальні проекти виконуються в малих групах (3-5 учнів). Під час виконання учнями навчальних проектів їхні вміння доповнюються і поглиблюються. Так, головними навчальними завданнями в першому проекті «Жива і нежива природа навколо нас» є формування вміння збирати і фіксувати дані, представляти їх наочно, формулювати висновки (математична, інформаційно-цифрова

компетентність, уміння вчитися впродовж життя), у другому «Наш дім – Сонячна система» – базових навичок співробітництва (соціальна компетентність), у третьому «Вирощування найвищої бобової рослини» – вести тривале спостереження, фіксувати дані в журналі спостережень, формулювати гіпотези, планувати і проводити дослідження, пояснювати отримані результати (компетентності у природничих науках і технологіях). У четвертому проєкті «Смітити не можна переробляти» (про «друге життя» побутових речей) до вище названих додається ініціативність і підприємливість та екологічна грамотність.

Опис усіх проєктів і орієнтовні методичні рекомендації для вчителів, допоміжні матеріали для учнів, форми оцінювання розміщені на електронному ресурсі <http://priodaprojects.blogspot.com/>.

Також можна деякі проєкти з природознавства проводити як міжпредметні, наприклад з інформатикою, математикою, мовою і літературою та історією. Бажано узгодити з учителями інших предметів, які працюють в цьому класі і також виконують з учнями проєкти, спільні вимоги щодо наскрізних умінь учнів, які формуються і розвиваються при виконанні ними проєктів. Це значно зекономить час і підвищить рівень здобутих учнями ключових компетентностей.

Розподіл годин у програмі є орієнтовним. За необхідності і виходячи з наявних умов навчально-методичного забезпечення, вчитель має право самостійно змінювати обсяг годин, відведених програмою на вивчення окремого розділу, у тому числі змінювати порядок вивчення розділів, тем, пропонувати власну тематику проєктів та природознавчих досліджень.

Навчаючи природознавству, необхідно враховувати регіональні особливості у змісті предмета. Включати місцеві природні об'єкти в освітній процес у рамках практикумів у навколишньому середовищі (знання найбільш поширених рослин і тварин своєї місцевості, вивчення правил безпечної поведінки у своїй місцевості).

Пізнання дітьми природи не обмежується рамками уроків. Воно продовжується постійно. Необхідно прагнути до того, щоб батьки учнів у щоденному спілкуванні зі своїми дітьми підтримували їхні пізнавальні ініціативи, які пробуджуються на уроках. Це можуть бути і конкретні завдання для домашніх дослідів, читання та отримання інформації для дорослих.

В освітньому процесі заклади загальної середньої освіти під час вивчення природознавства у 5 класі, оцінюванні навчальних досягнень учнів з природознавства, проведенні навчальних занять можуть використовувати методичні рекомендації, що містяться в інструктивно-методичних листах Міністерства освіти і науки України та Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського за 2014-2017 роки.

Основи здоров'я (Козак І.О.)

Викладання предмету «Основи здоров'я» у 2018/2019 н.р. буде здійснюватись за програмою, затвердженою Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804, з урахуванням особливостей – орієнтація на очікуваний результат, формулювання очікуваних результатів у компетентістному форматі (знання, уміння, ставлення), більша свобода вчителя щодо планування та реалізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, врахування наскрізних для всіх предметів тематичних ліній.

На вивчення предмету «Основи здоров'я» у всіх закладах загальної середньої освіти відповідно до наказу МОН України № 405 від 20.04.2018 року «Про затвердження типової програми закладів загальної середньої освіти II ступеня» передбачена 1 година на тиждень, 35 годин на рік.

Предмет «Основи здоров'я» реалізує здоров'язбережувальну компетентність, яка визначена діючими Державними стандартами як ключова для галузі «Здоров'я і фізична культура» та концепції «Нова українська школа».

Учителі основ здоров'я мають усвідомлювати, що головною метою навчання предмету є формування здоров'язбережувальної компетентності кожного учня, складовими якої є психо-соціальні і спеціальні життєві навички, сприятливі для здоров'я, безпеки, успішної соціалізації і самореалізації дітей та підлітків.

До психо-соціальних компетенцій (життєвих навичок) належать: позитивна самооцінка, самоконтроль, керування стресами, мотивація успіху і гартування волі, аналіз проблем і прийняття зважених рішень, критичне і творче мислення, вміння вчитись, ефективне спілкування, співчуття, розв'язання конфліктів, протистояння негативним соціальним впливам тощо.

До спеціальних компетенцій належать: санітарно-гігієнічні навички, раціональне харчування, рухова активність, загартування, організація режиму праці та відпочинку, надання першої допомоги тощо.

Зазначені життєві навички необхідні кожній людині протягом всього життя. Вони набуваються у процесі діяльнісного (компетентнісного) підходу до навчання, який передбачає використання на уроках основ здоров'я інтерактивних методів, що забезпечують: активну участь кожного учня; творчу співпрацю учнів між собою і з учителем; навчання на ситуаціях, наближених до реального життя; сприятливий емоційний клімат у класі; формування відчуття класу як єдиної команди тощо.

Фокус робиться на результати навчання, при цьому очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності упорядковано відповідно до вимог компетентнісного підходу (знання, уміння, ціннісні ставлення).

Відтепер вчитель має вільний вибір форм організації навчально-виховного процесу, способів навчальної взаємодії, методів, прийомів і засобів реалізації змісту предмета. Вчитель також має право самостійно переносити теми уроків, відповідно до засвоєння учнями навчального матеріалу, визначати кількість годин на вивчення окремих тем.

Наскрізні лінії представлено у предметі «Основи здоров'я»: «Здоров'я і безпека», «Громадянська відповідальність», «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Підприємливість та фінансова грамотність», як за складом життєвих навичок (повністю) так і за тематикою (частково).

Для реалізації поставлених завдань рекомендовано використовувати додаткові

ресурси (всього понад 3000 матеріалів - підручники, посібники, розробки уроків, презентації, відео, мультфільми тощо), представлені у вільному доступі на порталі превентивної освіти <http://autta.org.ua/>.

У рамках оновлених програм рекомендується використовувати тренінгові курси «Вчимося жити разом» (розвиток соціальних навичок) та «Захисти себе від ВІЛ» (профілактика ВІЛ-інфекції/СНІДу). Ці курси в повній мірі реалізують компетентісний підхід і мають статистично доведену ефективність впливу на знання, ставлення, уміння і поведінку дітей та підлітків <http://autta.org.ua>. Обидва курси орієнтовані на використання тренінгових методів навчання, що базуються на принципах партнерства, інклюзивності, активного навчання та врахування вікових потреб і рівня розвитку учнів.

Структура і тематика курсу «Вчимося жити разом» визначається чинними навчальними програмами для 1-9 класів, отже не потребує додаткових годин на його вивчення. Головне завдання курсу полягає в тому, щоб досягти позитивних змін у знаннях, ставленнях, намірах, уміннях і навичках, сприятливих для розбудови миру. Курс сприяє формуванню позитивного ставлення до себе, свого життя та своїх життєвих перспектив, прийняття інших поглядів, поваги до культурних відмінностей, емпатії, солідарності, соціальної відповідальності, почуття справедливості та рівності. Цей курс забезпечує відпрацювання таких психо-соціальних компетентностей: самоусвідомлення і самооцінка, ефективна комунікація, самоконтроль, емпатія, здатність до кооперації, аналіз проблем і прийняття рішень, запобігання і конструктивне розв'язання конфліктів.

Учителі основ здоров'я активно реагують на наказ ДОН Полтавської ОДА від 14.06.2017 р. № 262 «Про затвердження плану заходів на 2017 рік з реалізації проекту з розвитку життєвих навичок «Вчимося жити разом» через он-лайн навчання». Дистанційна підготовка здійснюється вчителями самостійно шляхом проходження у зручний для них час двох дистанційних онлайн курсів: 1) «Концептуальні і методичні основи формування здоров'язбережувальної компетентності» та 2) «Вчимося жити разом – розвиток соціальних навичок у курсі предмета «Основи здоров'я».

Ці онлайн-курси розроблено за участю представників усіх 25 ІППО і доступні для вчителів на порталі превентивної освіти <http://autta.org.ua>. У разі проходження онлайн-курсу вчитель автоматично отримує на свою електронну адресу відповідний сертифікат. Реалізація другої компоненти – тренінг практичних навичок вчителя – здійснюється на базі обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти з урахуванням сертифікату про проходження дистанційних курсів. Станом на липень 2018 року учителями області було отримано більше 5 тисяч сертифікатів.

Рівень оволодіння новими підходами до викладання основ здоров'я вчителі зможуть продемонструвати на Всеукраїнському конкурсі «Учитель року», який відбудеться у цьому навчальному році. Важливим є активне залучення вчителів різних вікових та кваліфікаційних категорій до участі у районному (міському), обласному етапах конкурсу.

Важливим є запровадження в області освітнього компоненту Проекту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) «Неінфекційні захворювання: профілактика та зміцнення здоров'я в Україні» за підтримки Швейцарської агенції розвитку та співробітництва, яка має на меті актуалізувати у підлітків та молоді цінності здоров'я. Проект сприяє послідовній, цілеспрямованій і комплексній

навчально-виховній роботі, охоплює усіх учнів та сприяє мотивації до здорового способу життя, профілактиці вживання психоактивних речовин, збереженню репродуктивного здоров'я, становленню ціннісних орієнтирів дитини і підлітка, готує до дорослого життя, формує вміння і навички самостійно ухвалювати поінформовані рішення, ефективно спілкуватися, адекватно висловлювати свої почуття і емоції, критично мислити, чинити опір негативному впливові і тиску з боку однолітків і дорослих, обирати моделі поведінки, що сприяють збереженню здоров'я.

Загальною метою проекту «Профілактика неінфекційних захворювань серед учнівської молоді» є зниження вкладу неінфекційних захворювань в структуру захворюваності, смертності та тривалості життя населення України.

Одним із завдань освітнього компоненту «Профілактика НІЗ серед учнівської молоді» є розробка та впровадження всеохоплюючої та ефективної програми зміцнення здоров'я у загальноосвітніх навчальних закладах, що спричинено такими головними чинниками високого рівня неінфекційних захворювань, як:

- нездорове харчування;
- недостатня рухова активність;
- соціальний стрес;
- вживання алкоголю, наркотиків та тютюнопаління;
- ризикована поведінка в молодому віці, що, значною мірою, є причиною травм, поранень, отруєнь, захворювань шлунково-кишкового тракту, інфекційних захворювань;
- негативні екологічні фактори;
- недостатня обізнаність з питань репродуктивного здоров'я.

У цьому навчальному році проект буде поширено на опорні навчальні заклади області.

Трудове навчання (технології) та креслення (Чемшит В.Г.)

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України
від 03.07.2018 р. № 1/9-415

Відповідно до типових освітніх програм для закладів загальної середньої освіти на вивчення предмета трудове навчання у 2018/2019 навчальному році відводиться:

- у 5 – 6 класах – 2 год. на тиждень;
- у 7 – 9 класах – 1 год. на тиждень;
- у 10 класах (вибірково-обов'язковий предмет) 3 год. на тиждень, якщо вивчається тільки в 10 класі, та 1, 1,5, або 2 год. на тиждень, якщо вивчається в 10 і 11 класах;
- у 10 класах (профільний предмет) – 6 год. на тиждень (орієнтовна кількість);
- у 11 класах (незалежно від профілю) – 1 год. на тиждень;
- у 11 класах технологічного профілю – 6 год. на тиждень.

Кількість годин трудового навчання в усіх класах може збільшуватися за рахунок годин варіативної складової навчальних планів, передбачених на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації. Впровадження курсів за вибором технологічного спрямування також може здійснюватися за рахунок варіативної складової.

Вивчення трудового навчання в 2018/2019 навчальному році здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

5 – 9 класи – «Навчальна програма з трудового навчання для загальноосвітніх навчальних закладів. 5 – 9 класи» (оновлена), затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804;

10 класи – навчальна програма «Технології 10-11 класи (рівень стандарту)» затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407;

навчальна програма «Технології 10–11 класи (профільний рівень)» затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407;

11 класи – навчальна програма «Технології 10-11 класи. Рівень стандарту, академічний рівень» (авт.: А. Терещук та інші).

Зазначені навчальні програми та програми з креслення розміщено на офіційному веб-сайті МОН України(<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>).

Учні 5 – 9-их класів навчаються за оновленою програмою, що зорієнтована на формування в учнів ключових і предметних компетентностей, які покликані наблизити процес трудового навчання до життєвих потреб учня, його інтересів та природних здібностей.

Провідним завданням учителя є реалізація *очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів*, які виписані таким чином, щоб вони були спільними для учнів, які навчаються в класах із поділом на групи і без такого поділу. При цьому, шлях досягнення результатів визначає учитель відповідно до матеріально-технічних можливостей шкільної майстерні, інтересів і здібностей учнів, фахової підготовки самого учителя.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів згруповано за трьома компонентами: знаннявим, діяльнісним, ціннісним. Указані результати

складають основу освітніх цілей у роботі вчителя, орієнтують його на запланований навчальний результат. Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів мають бути досягнуті на кінець навчального року. Вчитель може планувати їх досягнення чи при опрацюванні одного проекту (наприклад: розрізняє деталі за способом отримання. 6 кл), чи поетапне їх досягнення при виконанні окремих проектів (Очікування «Розраховує та планує орієнтовну вартість витрачених матеріалів» 8 кл. можна розділити на: обраховує вартість затрачених матеріалів – розраховує потребу матеріалів на проект - розраховує та планує орієнтовну вартість витрачених матеріалів) чи досягнення при використанні різних технологій обробки (Знає будову та принцип дії інструментів, пристосувань та обладнання для обробки конструкційних матеріалів. 7 кл.)

Орієнтовний перелік об'єктів проектно-технологічної діяльності учнів – це навчальні та творчі проекти учнів, які можна виконувати за допомогою будь-якої технології з представлених у змісті програми, з відповідним добром конструкційних матеріалів, плануванням робіт, необхідних для створення виробу від творчого задуму до його практичної реалізації.

Формування змісту технологічної діяльності учнів на уроках трудового навчання здійснюється саме на основі об'єктів проектної діяльності, а не технологій. Це дає змогу одночасно проектувати та виготовляти один і той самий виріб за допомогою різних основних та додаткових технологій, що є особливо зручним у класах, які не поділяються на групи.

Перелік об'єктів проектно-технологічної діяльності учнів є орієнтовним та може бути доповнений виробами (проектами) відповідно до матеріально-технічної бази та вподобань учнів.

Результатом проектно-технологічної діяльності учнів має бути **проект** (спроектований і виготовлений виріб чи послуга). Так, у 5-6 класах учні опановують 6 – 10 проектів, у 7-8 класах від 4 до 6 проектів, у 9-му класі – 2 проекти (плюс 2 проекти з технології побутової діяльності та самообслуговування в 5-8 класах та 1 проект у 9 класі). Поступове зменшення кількості проектів зумовлене кількістю годин, відведених на вивчення предмета в різних класах, і потребою в ускладненні виробів та технологій. У 5–6 класах учні хочуть швидко побачити свої результати, тому проекти мають бути простішими й не вимагати багато часу. У 7 та 8 класі проекти можуть бути складнішими. Необхідно зазначити, що об'єкти проектно-технологічної діяльності учнів повинні ускладнюватися як протягом навчального року, так і всього процесу вивчення предмета.

Кількість годин на опанування проекту вчитель визначає самостійно залежно від складності виробу та технологій обробки, що застосовуються під час його виготовлення.

Важливим критерієм вибору проекту є його значущість для учня (можливість використання виробу в побуті, для хобі або реалізації виробів на шкільних ярмарках, аукціонах тощо). Неприпустимим є проектування та виготовлення виробу тільки для опанування технології. Вироби, які учні виготовлятимуть у процесі проектної діяльності, мають бути їхньою гордістю, показником їхніх досягнень, мати реальне практичне застосування, а не викидатися в кошик для сміття. Тобто практичний результат учнівського проекту має бути:

- 1) особистісно ціннісним;
- 2) корисним для сім'ї, родини, класу, школи, громади;

3) соціально зорієнтованим або мати підприємницький потенціал.

Процес роботи над усіма проектами в кожному класі (міні-маркетингові дослідження, зображення виробів – малюнок, ескіз, кресленик, схема), технологічні особливості їх виготовлення тощо, мають обов'язково відображати в робочих зошитах учнів, а самі роботи після їх завершення використовувати за призначенням.

Проект у 9 класі виконується з урахуванням уже засвоєних технологій і відповідних знань, умінь і навичок, набутих учнями в попередніх класах. Навчальна цінність поєднання відомих технологій полягає в тому, що необхідно враховувати наслідки таких «поєднань»: особливості організації роботи, пов'язаної з комплексним використанням технологій, послідовності виконання окремих операцій, застосування раніше вивчених технологій на більш високому рівні майстерності тощо.

У процесі проектування учні 9 класу мають виконати необхідні кресленики або інші зображення деталей (ескізи, схеми, викрійки, технічні рисунки тощо), які необхідні для виготовлення виробу, що проектується. За потреби в готові кресленики або інші зображень учні вносять необхідні зміни. З цією метою вчитель повинен актуалізувати раніше засвоєні знання та вміння з основ графічної грамоти та передбачити необхідну кількість годин на опанування відповідного матеріалу.

Технології викладено у вигляді переліку процесів обробки різних матеріалів, з якого учитель і учні спільно обирають найбільш доцільні для виготовлення проектного виробу.

Перераховані для кожного класу технології використовують як основні. Однак при виготовленні виробів застосовуються й додаткові технології чи техніки обробки матеріалів. Додаткові технології та техніки можуть виходити за межі зазначеного переліку. Основну технологію можна застосовувати як додаткову в інших виробках.

При цьому одна й та ж сама технологія може використовуватися як основна не більш як двічі в одному класі протягом навчального року. У класах, що не поділяються на групи, під час вибору об'єкта проектно-технологічної діяльності необхідно планувати не менш як дві основні технології (крім об'єктів, виготовлення яких передбачає застосування однієї технології: писанка, гарячі напої тощо). Це потрібно для того, щоб учні мали рівні можливості у виборі технологій із технічних і обслуговуючих видів праці.

Для того, щоб учні набували під час навчального процесу корисних побутових навичок, у програмі передбачено розділ «Технологія побутової діяльності та самообслуговування». Цей розділ реалізують як окремі маленькі проекти, що не входять до загального обсягу проектів програми. Їх виконують в будь-який час, не порушуючи при цьому календарний план. Наприклад, за цим розділом можна працювати після завершення основного проекту; перед закінченням чи на початку чверті, семестру, навчального року; у ті дні, коли учні не можуть виконати заплановану роботу з певних причин (багато відсутніх, відсутність підготовки до уроку, релігійні чи шкільні свята тощо). На виконання кожного проекту відводиться 1-2 год.

При плануванні навчального процесу учитель самостійно формує теми, які учням необхідно засвоїти, зважаючи на обрані для виготовлення об'єкти проектування, визначає і планує необхідну кількість навчальних годин, необхідних учням для вивчення відповідних процесів з обробки матеріалу тощо. Така академічна автономія учителя «обмежена» лише запланованими очікуваними

результатами навчально-пізнавальної діяльності учнів, які визначають логіку його підготовки до навчального року, семестру, розділу чи окремого уроку.

Для складання календарно-тематичного планування, визначення змісту навчального матеріалу вчителю доцільно працювати за таким алгоритмом:

Крок 1. Обрати об'єкти проектно-технологічної діяльності учнів (проекти) та визначити їх кількість;

Крок 2. Обрати основні та, за потреби, додаткові технології для проектування й виготовлення кожного обраного виробу;

Крок 3. Спланувати очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів;

Крок 4. Визначити орієнтовну кількість годин, необхідних для виконання кожного проекту;

Крок 5. Сформулювати теми та зміст уроків із проектування та виготовлення кожного об'єкта проектно-технологічної діяльності учнів;

Крок 6. Спланувати теми та зміст уроків із технології побутової діяльності та самообслуговування.

Предмет «Технології» в 2018/2019 навчальному році відноситься до вибірково-обов'язкових предметів. Він може вивчатися за двома схемами:

а) тільки в 10 класі (або тільки в 11 класі) по 3 години на тиждень;

б) по 1,5 години на тиждень і в 10 і в 11 класах або 2 год. в 10 класі та 1 год. в 11 класі і навпаки.

У змісті навчальної програми «Технології 10-11 класи (рівень стандарту)» основною метою технологічної освіти учнів має стати не сума знань про певну технологію чи наперед визначені способи діяльності для їх вивчення і відтворення, а формування в учнів здатності до самостійного конструювання цих знань і способів діяльності через призму їх особистісних якостей, життєвих та професійно зорієнтованих намірів, самостійного набуття ними досвіду у вирішенні практичних завдань.

Провідною умовою для досягнення цієї мети є проектна діяльність учнів як практика особистісно-орієнтованого навчання, яка дозволяє учителю організувати навчання, що спрямоване на розв'язання учнями життєво і професійно значущого практичного завдання (справи). Така діяльність учнів обумовлює інтерактивну, навчально-дослідну та інші види діяльності, що відбуваються в руслі проектної, як провідної, та інших навчальних технологій (проблемного навчання, критичного мислення, технології комбінованого навчання та ін.).

Навчальна програма «Технології» (рівень стандарту) має модульну структуру і складається з десяти обов'язково-вибіркового навчальних модулів, з яких учні спільно з учителем обирають лише три, для вивчення упродовж навчального року (двох):

«Дизайн предметів інтер'єру»,

«Техніки декоративно-ужиткового мистецтва»,

«Дизайн сучасного одягу»,

«Краса та здоров'я»,

«Кулінарія»,

«Ландшафтний дизайн»,

«Основи підприємницької діяльності»,

«Основи автоматики і робототехніки»,

«Комп'ютерне проектування»,
«Креслення».

Навчальний модуль, за своїм змістовим наповненням, є логічно завершеним навчальним (творчим) проектом, який учні виконують колективно або за іншою формою визначеною учителем.

Структура модуля складається з очікувальних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, алгоритму проектної діяльності учнів та орієнтовного переліку творчих проектів.

На вивчення обраних навчальних модулів відводиться 105 годин. Кількість годин, що відводиться на вивчення кожного з трьох обраних модулів, учитель визначає самостійно з урахуванням особливостей проектної діяльності учнів, матеріальних можливостей школи тощо.

Основою для вивчення будь-якого модуля є проектно-технологічна система навчання, яка ґрунтується на творчій, навчально-пізнавальній та дослідно-пошуковій діяльності старшокласників від творчого задуму до реалізації ідеї у завершений проект.

Учні 10-х класів, де предмет «Технології» вивчається на профільному рівні, обирають спеціалізацію із переліку, за якою може здійснюватися навчання:

Автосправа.
Агровиробництво.
Деревообробка.
Елементи імідж-дизайну.
Комп'ютерна інженерія.
Кондитерська справа.
Кулінарія.
Металообробка.
Обробка інформації та програмне забезпечення ПК.
Основи дизайну.
Основи лісового господарства.
Підприємництво.
Технічне проектування.
Туристична справа.
Українська народна вишивка.
Швейна справа.

У межах технологічного профілю в 10-х класах також можлива професійна підготовка старшокласників. Наказом Міністерства освіти і науки № 904 від 23.09.2010 р. затверджено Типові навчальні плани та Типові програми професійно-технічного навчання для учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Зазначені плани та програми розроблено з метою узгодження Державних стандартів професійно-технічної освіти та навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.

Професії, за якими здійснюється професійно-технічне навчання відповідно до Типових навчальних планів та Типових програм, розділено за трьома групами у залежності від кількості годин, що відводиться на їх опанування.

До першої групи відносяться:

- «Продавець (з лотка, на ринку)»;
- «Водій автотранспортних засобів категорії «В»»;

- «Водій автотранспортних засобів категорії «С»»;
- «Манікюрниця»;
- «Штукатур».

На опанування зазначених професій відводиться до 480 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю (наказ МОН від 27.08. 2010 № 834, додаток 10) та 10 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До другої групи відносяться:

- «Вишивальниця»;
- «Агент з організації туризму»;
- «Оператор комп'ютерного набору»;
- «Різьбяр по дереву та бересту»;
- Інтегрована професія – «Швачка. Кравець».

На опанування зазначених професій відводиться до 540 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю та 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До третьої групи відносяться:

- «Секретар керівника (організації, підприємства, установи)»;
- «Касир (на підприємстві, в установі, організації)»;
- «Перукар (перукар-модельєр)»;
- «Молодша медична сестра з догляду за хворими»;
- «Офіціант»;
- «Секретар-друкарка»;
- «Слюсар з ремонту автомобілів»;
- «Столяр будівельний».

На опанування зазначених професій відводиться до 680 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю, по 2 години на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок варіативної складової навчальних планів та 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

Збільшення часу навчальної практики передбачається тільки для професійного навчання з метою забезпечення потрібної кількості навчальних годин. Збільшення навчальної практики можна уникнути за рахунок виділення (збільшення) годин з варіативної складової навчальних планів.

У випадку, коли кількість годин на опанування професії менша передбаченої навчальними планами, рекомендуємо запроваджувати профільні курси та курси за вибором профорієнтаційного спрямування, які мають відповідний гриф Міністерства.

Здійснення професійно-технічного навчання в закладах загальної середньої освіти та міжшкільних навчально-виробничих комбінатах можливе і за іншими професіями, за умови дотримання вимог Державних стандартів професійно-технічної освіти.

Змістове наповнення технологічного профілю також може складатися з декількох курсів за вибором «Професійні проби». Такі курси освоюються учнями послідовно. Програми таких курсів повинні мати відповідний гриф МОН України.

Курси за вибором «Професійні проби» можуть освоюватися за рахунок варіативної складової навчальних планів учнями, які навчаються за будь-яким профілем.

Учні 11-х класів в 2018/2019 навчальному році освоюють навчальний предмет технології (рівень стандарту та профільний рівень) за тими ж навчальними програмами та на тих самих умовах, що й минулого року.

Навчання з обслуговуючих та технічних видів праці на уроках трудового навчання відбувається окремо. Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.02р. № 128, і відбувається за наявності в класі більше 27 учнів для міських шкіл та більше 25 для сільських. Якщо кількість учнів у класі не дає змоги здійснити поділ на групи на гендерній основі, можна скористатись іншими варіантами формування груп: з паралельних чи наступних класів; поділ на групи за рахунок варіативної складової навчального плану. Також згідно з рішеннями місцевих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування класи можуть ділитися на групи і при меншій наповнюваності від нормативної за рахунок зекономлених бюджетних асигнувань та залучення додаткових коштів.

Під час роботи в навчальній майстерні на кожному уроці треба звертати увагу на дотримання учнями правил безпечної роботи, виробничої санітарії й особистої гігієни, навчати їх тільки безпечних прийомів роботи, ознайомлювати із заходами попередження травматизму.

Важливою складовою технологічної підготовки школярів є знання ними основ графічної грамоти. Вивчення курсу креслення передбачено в 11 класах технологічного профілю в обсязі 2 год. на тиждень за навчальною програмою «Креслення. 11 клас» для загальноосвітніх навчальних закладів (лист Міністерства освіти і науки України від 19.11. 2013 р. № 1/11-17681) .

У 8-11 класах креслення може вивчатися як курс за вибором за навчальною програмою «Креслення» для загальноосвітніх навчальних закладів (лист Міністерства освіти і науки України від 19.11. 2013 р. № 1/11-17679).

Креслення вивчається в 7-8 класах спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів технічного (інженерного) циклу. Вивчення предмета здійснюється за навчальною програмою «Креслення. 7-8 класи» (лист Міністерства освіти і науки України від 19.11. 2013 №1/11-17674).

ДОДАТОК до рекомендацій МОН

Шановні учителі! **Звертаємо вашу увагу!**

1. На реалізацію варіативної складової навчального плану закладів загальної середньої освіти.

Варіативна складова навчального плану закладу загальної середньої освіти II ступеня (Наказ МОН України від 20.04.2018 № 405 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти **II ступеня**») визначається закладами загальної середньої освіти самостійно, враховуючи особливості організації освітнього процесу та індивідуальних освітніх потреб учнів, особливості регіону, рівень навчально-методичного та кадрового забезпечення закладу і відображається в навчальних планах закладів освіти.

Варіативна складова навчальних планів використовується на:

– підсилення предметів інваріантної складової. У такому разі розподіл годин на вивчення тієї чи іншої теми навчальної програми **здійснюється вчителем**

самостійно. Розподіл годин фіксується у календарному плані, який погоджується директором закладу освіти чи його заступником. Вчитель зазначає проведені уроки у частині класного журналу, відведеного для предмета, на підсилення якого використано зазначені години:

– запровадження факультативів, курсів за вибором, що розширюють обрану закладом освіти спеціалізацію, чи світоглядного спрямування (етика, історія релігій та культур, риторика, логіка, рідний край, хореографія, **креслення**, основи споживчих знань, **світ професій** тощо); індивідуальні заняття та консультації.

Варіативність змісту базової середньої освіти реалізується також через запровадження в навчальних програмах **резервного часу**, що створює простір для задоволення освітніх потреб учнів, вирівнювання їх досягнень, розвитку наскрізних умінь тощо.

Години варіативної складової закладів загальної середньої освіти III ступеня (Наказ МОН України від 20.04.2018 № 406 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня») передбачаються на:

- збільшення годин на вивчення окремих предметів інваріантної складової;
- упровадження курсів за вибором;
- факультативи, індивідуальні та групові заняття.

Рішення про розподіл годин варіативної складової приймає заклад загальної середньої освіти, враховуючи профільне спрямування, кадрове забезпечення, матеріально-технічну базу та бажання учнів.

2. Рекомендовані форми організації освітнього процесу.

Основними формами організації освітнього процесу є різні типи уроку:

- формування компетентностей;
- розвитку компетентностей;
- перевірки та/або оцінювання досягнення компетентностей;
- корекції основних компетентностей;
- комбінований урок.

Також формами організації освітнього процесу можуть бути екскурсії, віртуальні подорожі, уроки-семінари, конференції, форуми, спектаклі, брифінги, квести, інтерактивні уроки (уроки-«суди», урок-дискусійна група, уроки з навчанням одних учнів іншими), інтегровані уроки, проблемний урок, відео-уроки, прес-конференції, ділові ігри тощо.

Засвоєння нового матеріалу можна проводити на лекції, конференції, екскурсії і т. д.

3. У новій українській школі змінено підходи до оцінювання результатів трудового навчання.

Досить широко це питання розкрив А.Ю. Цина, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка у статті «Модернізація технологічної освіти за вимогами оновлення освітніх стандартів» (Науково-методичний журнал «Трудове навчання в школі». Видавництво «Основа» № 17 (173) вересень 2017 С. 2-6).

Зокрема, облік та критерії оцінювання проектно-технологічної діяльності учнів визначаються за 12-бальною шкалою. Тепер у 5-9 класах необхідно буде

оцінювати успішність формування техніко-технологічних знань і трудових умінь з трудового навчання за результатами проектування, які виявляються під час публічного захисту проектів. Розробники Стандарту Нової української школи пропонують широке впровадження само оцінювання, взаємооцінювання школярів як важливі інструменти формування ключових компетентностей.

Добре, якщо подані на публічний захист повністю виконані проекти учнів буде рецензовано. Бажано отримати щонайменше дві рецензії. Одну від когось із товаришів по класу, другу – від будь-якої людини, готової і здатної оцінити творчу роботу учня, не тільки виріб, а й увесь проект загалом. У рецензіях відзначають сильні й слабкі місця роботи, висловлюють згоду чи незгоду з рішеннями та аргументацією в проекті.

Підготовка та вихід на публічний захист творчої роботи є найбільш драматичним і психологічно напруженим етапом проектування, коли команда експертів (декілька учнів певного класу), авторів таких самих творчих проектів (хоча й різної тематики), і викладач оцінюватимуть виконані проекти і захист (доповідь до 5 хвилин, відповіді на запитання, оцінювання за експертною анкетой).

4. Оцінювання захисту проекту відбувається за п'ятьма критеріями:

- *якість доповіді*: композиція, повнота представлення роботи, підходів, результатів; аргументованість, обсяг тезаурусу, переконливість і переконаність;
- *обсяг і глибина знань з теми (або предмета), ерудиція, предметні зв'язки*;
- *педагогічна орієнтація*: культура мови, манера, використання наочних засобів, відчуття часу, імпровізаційний початок, утримання уваги аудиторії;
- *відповіді на запитання*: повнота, аргументованість, переконливість і переконаність, дружелюбність, прагнення використати відповіді для успішного розкриття теми та здобутків проекту;
- *ділові й вольові якості доповідача*: відповідальне ставлення, прагнення досягти високих результатів, готовність до дискусії, здатність працювати з переважанням, доброзичливість, контактність.

Загальна рейтингова оцінка проекту та його захист визначається:

$$\text{Рейтингова оцінка} = \frac{\text{середня експертна оцінка} + \text{самооцінка} + \text{оцінка вчителя}}{3}$$

Оголошувати можна тільки структуру рейтингової оцінки, тобто бали середньої колективної оцінки, самооцінки, оцінки вчителя. Ніяких висновків про завищені чи занижені самооцінки авторів творчих робіт робити не можна.

Щоправда можна назвати «найбільш гармонійного» учасника захисту, автора, що має найменшу різницю балів у структурі рейтингової оцінки.

Необхідно обов'язково оприлюднити рейтингові оцінки першого десятка кращих учнів класу, які захистили проекти, серед усіх, хто їх виконував.

Потрібно пам'ятати, що «Динаміка рейтингової оцінки за кожний виконуваний проект є важливим показником діагностики розвитку особистості молодшої людини, життєвого й професійного визначення дітей, підлітків та юнацтва».

Інформатика (Шостя С.П.)

У 2018/2019 навчальному році вивчення інформатики в основній та старшій школі закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься за навчальними програмами, які розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України:

Класи(рівні)	Рік затвердження програми	Посилання
Основна школа (5-9 класи)		
5-7	2017	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/8-informatika.docx
8-9	2015	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/programa-informatika-5-9-traven-2015.pdf
Поглиблене вивчення інформатики		
8-9	2016	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/informatika.pdf
Старша школа (10 клас)		
Рівень стандарту	2018	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/informatika-standart-10-11.docx
Профільний рівень		https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/01/10-11-profilniy-riven.docx
Старша школа (11 клас)		
Рівень стандарту	2017	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/1-informatika-standart-10-11-final.doc
Академічний рівень		https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/inf-ak.pdf
Поглиблене вивчення		https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/inf-pogl.pdf
Профільний рівень		https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/prof-riven.pdf

Основна школа

У 2018/2019 навчальному році за новою навчальною програмою з інформатики, призначеною для учнів, що вивчали інформатику у 2–4 класах, вперше вчитимуться учні **7 класів**. Вони вивчатимуть 3 теми: «Служби Інтернету», «Опрацювання табличних даних» і «Алгоритми та програми». У першій з цих тем учні опановуватимуть такий сервіс, як електронна пошта. Для цього рекомендується використовувати вітчизняні безкоштовні сервіси, що дають можливість реєструвати поштові скриньки особам віком від 13 років або молодшим, враховуючи Указ Президента України від 15 травня 2017 року № 133/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року "Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)"».

У новій програмі в діяльнісній складовій компетентностей «Служби

Інтернету» із теми введено таке вміння як «Уміє працювати в команді та організовувати спільну роботу в онлайн-середовищах», а в ціннісній складовій — «Усвідомлює цінність персонального освітньо-комунікаційного середовища для навчання та саморозвитку». Йдеться про використання хмарних сервісів, таких як Google Docs або інших, для організації командної роботи учнів. Найоптимальнішою формою такої роботи є виконання колективного проекту з використанням технологій, опанованих у 5-6 класах.

Крім того, в новій програмі передбачено оглядове вивчення Інтернету речей (ІОТ). Важливо звернути увагу на ціннісну складову: «Усвідомлює значення Інтернету речей у житті людини». Задля її набуття доцільно буде обрати пов'язану з Інтернетом речей тематику колективного проекту, що виконується з використанням хмарних сервісів.

Опрацьовуючи інші дві теми 7 класу, учні опановують насамперед такі фундаментальні концепції інформатики, як величини та змінні, а також моделі та моделювання. Звертаємо увагу на наскрізність цих концепцій у темах «Опрацювання табличних даних» і «Алгоритми та програми», а також на глибоку змістову взаємопов'язаність цих тем.

У оновленій навчальній програмі для 7 класу тему «Опрацювання табличних даних» поставлено перед темою «Алгоритми та програми», оскільки табличний процесор може бути чудовим засобом пропедевтики і застосування алгоритмічного мислення, а також засобом комп'ютерного моделювання.

Зазначимо, що всі задачі, які розв'язуються засобами табличного процесора, можна поділити на 3 класи:

А. Робота з даними в окремих клітинках.

Б. Обробка рядів даних.

В. Обробка наборів однотипних об'єктів.

Задачі класу А розв'язуються за допомогою однієї або кількох формул і не потребують роботи з діапазонами клітинок. У такій задачі, як правило, проектується і застосовується модель економічного, фізичного чи біологічного процесу або вона відповідає певній математичній задачі. Вкрай важливо, що, вводячи лише кілька формул, у табличному процесорі можна реалізувати лінійний алгоритм або алгоритм із розгалуженням і виконати його для різних наборів вхідних даних. Аналогом умовного оператора в деяких табличних процесорах є функція IF, клітинки – це аналоги змінних, їхні адреси – імена змінних (ще краще – надавати клітинкам змістовні імена), вміст – значення змінних, типи даних в електронній таблиці майже нічим не відрізняються від типів даних у програмуванні. У табличного процесора є також логічні функції, що дають змогу будувати складені логічні вирази.

Перевагою «табличного програмування» є його наочність і безпосередня орієнтованість на розв'язання задачі, оскільки відсутні синтаксичні умовності мов програмування, а результати роботи алгоритму, навіть покрокові, відразу видимі. Ще більш важливо, що табличний процесор надає дуже зручне і просте середовище для застосування алгоритмів до розв'язання практичних задач, тому в тему «Опрацювання табличних даних» у 7 класі введено таку знаннєву складову компетентності, як «Пояснює поняття моделі», а також діяльнісну складову «Аналізує умову задачі, виокремлює зв'язки між величинами. Реалізує математичні моделі засобами електронних таблиць».

Багато задач класу Б тісно пов'язані з алгоритмічною конструкцією

повторення, яка моделюється копіюванням в електронній таблиці деякої формули в діапазон. Найважливіший випадок – копіювання рекурентної формули, наприклад, формули для обчислення ряду чисел Фібоначчі або факторіалу. У цьому разі формула є тілом циклу й у винайденні цієї формули полягає головна компетенція, якої має набути учень під час вивчення алгоритмів із повторенням.

Задачі класу В (сортування, фільтрація, обчислення проміжних підсумків, функції для роботи з базами даних) опрацьовуються у 8 класі і можуть розглядатися як пропедевтика реляційних баз даних, які з 2018 р. вивчатимуться в 10 класі. У таких задачах електронна таблиця використовується як однотаблична реляційна база даних. Рядки таблиці – це записи, кожен із яких містить інформацію про певний об'єкт, а стовпці – поля, що містять значення параметрів об'єктів. Структури даних такого типу надзвичайно поширені й вміння працювати з ними – одна зі значущих інформатичних компетенцій.

У **9 класі** завершується вивчення курсу інформатики в основній школі. Тому значну увагу слід приділяти узагальненню й повторенню матеріалу, повноцінному й цілісному формуванню ІТ-компетентностей. Так, теми «Інформаційні технології у суспільстві» та «Основи інформаційної безпеки» завершують змістову лінію «Інформація, інформаційні процеси, системи, технології». Хоча певний матеріал із цих тем, такий як «інформаційні процеси та системи», «апаратне та програмне забезпечення інформаційної системи», учні вже вивчали у попередніх класах, у 9 класі його слід пройти на глибшому рівні, з урахуванням того, що у 8 класі вивчалися основні поняття кодування інформації та вимірювання довжини двійкових повідомлень. Також особливу увагу у згаданих темах слід приділити суспільному значенню інформаційних технологій, етичним і правовим аспектам спільного використання інформаційних продуктів.

Загалом, спільне використання інформаційних систем і продуктів є наскрізною лінією в 9 класі, що розкривається в темах «Комп'ютерні презентації» (через демонстрацію презентації перед аудиторією і її спільне обговорення), «Комп'ютерне моделювання» (колективне складання карт знань) та «Створення персонального навчального середовища» (елемент середовища колективної взаємодії в мережі Інтернет).

У разі спільного використання інформаційних систем і продуктів важливим є вміння грамотно й переконливо подати інформацію, виховання якого є іншою наскрізною лінією курсу в 9 класі, що розкривається в темах «Комп'ютерні презентації», «Комп'ютерні публікації» та «Комп'ютерна графіка. Векторний графічний редактор». Оскільки в комп'ютерних презентаціях і публікаціях використовуються векторні графічні об'єкти, то, за бажанням вчителя, тему «Комп'ютерна графіка. Векторний графічний редактор» можна вивчати до презентацій і публікацій.

Темою «Табличні величини та алгоритми їх опрацювання» завершується вивчення змістової лінії основ алгоритмізації та програмування в основній школі. Йдеться про алгоритми роботи з масивами чи аналогічними структурами даних. Ще до початку вивчення теми учні повинні розуміти призначення цих алгоритмів та вміти застосовувати їх до розв'язання задач, оскільки цей матеріал вивчався в темі «Технології опрацювання числових даних у середовищі табличного процесора» у 8 класі. На ці знання потрібно спиратися та актуалізувати їх. Вдалим методичним прийомом може бути також розгляд рядка чи стовпця електронної таблиці як

прикладу одновимірного масиву. Отже, вивчення даної теми полягає в розкритті та програмуванні змісту алгоритмів, які учні вже вміють застосовувати в іншому програмному середовищі. Це стосується і такого матеріалу, як «Візуалізація елементів табличної величини за допомогою графічних примітивів», що передбачає побудову графіка чи гістограми програмним шляхом. Що стосується введення та виведення табличних величин, то, хоча в навчальній програмі пропонується застосовувати для цього багаторядкове текстове поле, вчитель може вибрати й інші засоби, якщо це буде доцільним з огляду на особливості мови та середовища програмування.

Щодо викладання інформатики у 8 класі залишаються чинними [методичні рекомендації 2016 р.](#), а для 5 і 6 класів — [методичні рекомендації 2017 р.](#)

Старша школа Рівень стандарту

Реалізація змісту освіти в старшій школі, визначеного Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392, у відповідності до навчальних планів освітньої програми для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом МОН від 20.04.2018 № 408, забезпечується в тому числі й вивченням «Інформатики» як вибірково-обов'язкового предмета.

Курс інформатики для старшої школи (рівень стандарту) має модульну структуру і складається з двох частин – базового та вибіркового (варіативних) модулів. Модуль — структурна одиниця навчальної програми, подана як організаційно-методичний блок, що містить цілісний набір компетенцій, необхідних для засвоєння учнями протягом його вивчення.

Основою навчання інформатики в 10-11 класах є **базовий модуль**, зміст якого може бути розширений за рахунок вибіркового модулю. Базовий модуль, на вивчення якого відводиться 35 годин, завершує формування в учнів предметних і ключових компетентностей в області використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на рівні, визначеному Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти. Цей модуль є мінімально допустимою нерозривною структурною одиницею програми.

Базовий модуль складається з 4 тем. Метою теми «Інформаційні технології в суспільстві» є ознайомлення учнів із тими технологіями, тенденціями, проблемами, яким не приділялася достатня увага в основній школі через вікові особливості сприйняття матеріалу або через те, що вони стали актуальними лише в останні кілька років.

Тема «Моделі і моделювання. Аналіз та візуалізація даних» може опрацьовуватися з використанням як табличного процесора, так і більш спеціалізованих програмних засобів. У разі використання табличного процесора основний наголос має бути зроблено не на функції та особливості середовища (адже принципи роботи в ньому мали бути засвоєні в основній школі), а на застосуванні здобутих в основній школі компетенцій до розв'язання практично значущих задач із обробки даних, які можуть постати в різних сферах людської діяльності. Задачі, які учні розв'язують під час вивчення цієї теми, можуть бути поділені на 3 типи: комп'ютерне моделювання, виявлення тенденцій у даних, оптимізаційні та розрахункові задачі. Передбачається, що учні мають набути таких компетенцій, як планування та проведення навчальних досліджень і комп'ютерних експериментів з

різних предметних галузей, створення інформаційної моделі для розв'язування задач із різних предметних галузей, вибір методів та засобів візуалізації даних, тобто навчитися самостійно планувати дослідження та добирати засоби їх проведення.

Під час вивчення теми «Системи керування базами даних» в учнів формуються основи структурного мислення. Це досягається насамперед у процесі створення семантичних моделей предметних областей, на основі яких потім проектується бази даних. Рекомендується виконувати таке моделювання спочатку без застосування програмних засобів, щоб мінімізувати вплив інтерфейсної особливості середовища тієї чи іншої СКБД на сутність процесу моделювання. Іншою важливою компетенцією є вміння формувати та реалізовувати в СКБД запити на вибірку даних. Якщо тема вивчається в обсягах, передбачених у базовому модулі, то доцільно використовувати графічні засоби складання запитів на основі бланку запиту, однак не рекомендується обмежуватися складанням запитів за допомогою спеціальних майстрів, оскільки вони не дають змоги зрозуміти призначення і основні складові запиту до реляційної бази даних.

У темі «Мультимедійні та гіпертекстові документи» формується така предметна компетентність, як вміння створювати, ергономічно наповнювати даними, публікувати в Інтернеті та просувати веб-сайти. Ознайомлення з мовою гіпертекстової розмітки відбувається на оглядовому рівні, а основна увага має приділятися створенню веб-ресурсів за допомогою автоматизованих систем керування вмістом, що відповідає сучасній світовій тенденції, ергономічному розміщенню даних на веб-сторінках та їх художньо-естетичному оформленню, а також пошуковій оптимізації веб-ресурсів.

У випадку, якщо у 2018-2019 навчальному році на вивчення інформатики як вибірково-обов'язкового курсу, навчальним планом передбачається більше ніж 35 годин, базовий модуль доповнюється чи розширюється вибічковими (варіативними) модулями з відповідною кількістю годин (наведені в програмі). Вибіркові модулі для розширення курсу учитель добирає відповідно до профілю навчання закладу освіти, запитів, індивідуальних інтересів і здібностей учнів, регіональних особливостей, матеріально-технічної бази та наявного програмного забезпечення.

Зауважимо, що розширення курсу та реалізація профільного навчання під час його викладання може здійснюватися такими способами:

- через розширення змісту окремих тем базового модуля до обсягів, передбачених відповідним вибічковим модулем. У цьому випадку певна тема вичитується не за програмою базового, а за програмою вибіркового модуля;
- через доповнення базового модуля варіативними;
- завдяки добору додаткових профільно-орієнтованих навчальних завдань до тем базового модуля.

№ з/п	Вибірковий модуль	Кількість годин	Тема базового модуля, яка розширюється вибічковим
1.	Графічний дизайн	35	
2.	Комп'ютерна анімація	35	
3.	Тривимірне моделювання	35	
4.	Математичні основи інформатики	35	
5.	Інформаційна безпека	17	

№ з/п	Вибірковий модуль	Кількість годин	Тема базового модуля, яка розширюється вибірково
6.	Веб-технології	35	Мультимедійні та гіпертекстові документи
7.	Основи електронного документообігу	17	
8.	Бази даних	35	Системи керування базами даних
9.	Формальна логіка	35	
10.	Комп'ютерні технології опрацювання звукової інформації	35	
11.	Креативне програмування	35	

Поєднання модулів повинно забезпечувати необхідну ступінь гнучкості та свободи у відборі й комплектації навчального матеріалу і реалізації дидактичних цілей.

Зміст навчання інформатики у старшій школі має чітко виражену прикладну спрямованість і реалізується переважно шляхом застосування практичних методів і форм організації занять. Очікувані результати навчання вказано у змістовому розділі програми для кожної теми курсу. Час, що необхідний для досягнення цих результатів, визначається вчителем, залежно від рівня попередньої підготовки учнів, обраної методики навчання, наявного обладнання та особливостей того чи іншого напрямку й профілю навчання. Важливо дотримуватись різноманітності методологічних принципів шляхом зміни форм роботи (індивідуально, у малих групах, парах), а також технологій і стратегій навчання. Тематика завдань має охоплювати інші шкільні дисципліни, таким чином реалізуючи інтеграцію навчальних програм.

При вивченні тем з інформатики, що стосуються кібербезпеки та інших тем навчального предмета, рекомендується ознайомлювати учнів із загрозами, що виникають унаслідок поширення в мережі Інтернет матеріалів в інтересах пропаганди держави-агресора та способами і методами уникнення цих загроз, доводити до відома учнів небезпеку використання заборонених ресурсів та програмних засобів.

Типи загроз кібербезпеки:

- програми-вимагачі, які зловмисники використовують для вимагання грошей через блокування доступу до файлів комп'ютерної системи до моменту отримання викупу;
- шкідливе програмне забезпечення, що має на меті несанкціонований доступ або пошкодження комп'ютерної системи;
- соціальна інженерія, тактика, яку використовують зловмисники, щоб змусити користувача розкрити конфіденційну інформацію;
- фішинг, розсилка підробної електронної інформації, яка виглядає так, як повідомлення з надійних джерел. Фішинг є найбільш розповсюдженою тактикою для викрадення особистих даних користувачів та іншої конфіденційної інформації, тому що він дуже ефективний. Фактично саме розсилання електронних повідомлень окремим користувачам з такими зловмисними елементами стало причиною одних з найбільших і загальновідомих витоків інформації, що сталися протягом останніх

років.

Успішний підхід до кібербезпеки – це багаторівневий захист, який включає навчання учнів як користувачів, які повинні розуміти та слідувати основним засадам інформаційної безпеки, такі як вибір надійних паролів, уважне ставлення до вкладень в електронних листах і резервне копіювання даних.

Організація сучасного уроку інформатики

Методика проведення кожного уроку з інформатики визначається вчителем з урахуванням того, що обов'язковою передумовою успішного виконання вимог програми є практична діяльність учнів з індивідуальним доступом кожного учня до роботи з персональним комп'ютером.

При плануванні та підготовці до уроків вчителю варто зважати на основні принципи шкільної інформатики:

1. застосування на практиці отриманих знань та навичок, розвиток предметних та ключових компетентностей учнів;
2. спрямованість на реальне життя та інтеграцію з іншими предметами;
3. активне навчання та творчість;
4. інновації як в освіті, так і в технологіях;
5. спільна навчальна діяльність через роботу в парах та малих групах;
6. створення нових інформаційних продуктів та пошук нових знань;
7. вільний вибір програмних засобів та онлайн-сервісів для навчальної та практичної діяльності, у тому числі можливість використання вільно поширюваного програмного забезпечення як альтернативи пропрієтарним програмним продуктам;
8. використання безпечних веб-середовищ та дотримання конфіденційності мережевої особистості учнів;
9. дотримання авторських прав розробників програм, добropорядне використання контенту.

Важливим чинником розвитку ключових компетентностей є інтегрованість змісту уроку інформатики, яка передбачає:

- проблемну орієнтованість пропонованих на уроках завдань, що стимулює дискусію, обговорення, пошук різних джерел інформації, зіткнення думок і переконань;
- пов'язаність змісту уроку з реальним життям;
- практичну значущість інформації, що має знаходити підтвердження через реальні факти та в змодельованих на уроці ситуаціях.

Ключові компетентності можна розвивати через відповідні форми роботи, які відображають комунікативно-діяльнісний підхід до навчального процесу.

Для цього потрібно використовувати:

- інтерактивні форми та методи роботи, які забезпечують активну діяльність учнів у процесі опанування навчального матеріалу;
- кооперативне навчання, під час якого формуються соціальні вміння, лідерські якості;
- рольові та ділові ігри, які допомагають побачити світ і себе в ньому, підвищують самооцінку та попит на інновації;
- проектні технології, завдяки яким в учнів формується проектне мислення, почуття відповідальності та досвід цілеспрямованої співпраці, вони вчаться

застосовувати знання на практиці, працювати в команді над конкретним завданням, презентувати свої результати;

- методи змішаного навчання, які поєднують у собі традиційне й дистанційне навчання та найбільш відповідають інтересам і уподобанням учнів, які живуть у період стрімкого інформаційно-технологічного розвитку суспільства;
- звернення до досвіду учнів, що гарантує перетворення кожного учня на справжнього учасника освітнього процесу, співтворця й конструктора нових знань;
- відповідні форми оцінювання, а саме: самооцінювання, яке формує здатність до самоаналізу, спостережливість за собою, вміння бачити та визнавати перед собою власні помилки; взаємооцінювання, що виховує відкритість до критики з боку інших, здатність відокремлювати об'єкт від суб'єкта оцінювання, вміння слухати, аналізувати й порівнювати.

Планування та організація навчальної діяльності проводиться на основі базових цінностей, загальних компетенцій, з урахуванням цілей, змісту та очікуваних результатів навчання, які зазначені в навчальних програмах, підтримки інтеграції з іншими предметами та суб'єктами навчальної діяльності, змістовими лініями курсу інформатики. Очікувані результати навчання вчитель визначає відповідно до складових компетентностей, зазначених у програмі з інформатики.

Програма не обмежує самостійність та творчу ініціативу вчителя, передбачаючи гнучкість вибору та розподілу навчального матеріалу відповідно до потреб учнів та обраних засобів навчання. Вона не встановлює кількість годин та порядок вивчення тем у рамках навчального року, а лише вказує на очікувані результати навчання та зміст навчального матеріалу, вивчення якого є об'єктом тематичного оцінювання. Вчитель може розподіляти навчальний час на власний розсуд, враховуючи особливості наявного матеріально-технічного забезпечення, попередній досвід, рівень знань учнів та інші фактори. За необхідності вчитель може змінювати порядок вивчення тем, не порушуючи змістових та логічних зв'язків між ними та враховуючи, що на вивчення змістової лінії «Алгоритми та програми» має приділятися не менше 40% загального навчального часу в 5-8 класах і не менше 30% навчального часу в 9 класі.

Звертаємо увагу на те, що хоча з програми вилучені розділи узагальнення та повторення матеріалу, а також резервні години, учитель може передбачити необхідний, на його думку, час для повторення як на початку, так і наприкінці навчального року або семестра (триместра).

У практичних завданнях слід передбачати використання актуального для учнів змістового матеріалу й завдань з інших предметних областей.

Проектну діяльність та розв'язування компетентнісних задач у програмі інформатики можна застосовувати під час вивчення різних тем. Виконання навчальних проектів дозволяє вчителю розширити рамки теми, а учневі – проявити свої творчі здібності. Проектні завдання в курсі інформатики виконуються в невеликих групах, а компетентнісні завдання — індивідуально. У такий спосіб учням надається можливість практичного використання отриманих у межах теми (курсу) умінь. Результати такої діяльності мають бути представлені у вигляді закінченого інформаційного продукту для того, щоб учні могли порівнювати свої роботи і навчатись один в одного під час публічної презентації виконаних робіт перед класом. Під час представлення проекту оцінюється:

- планування дослідження, творчість і раціональність запропонованого розв'язання;

- досягнення результатів навчання та компетенцій;
- технічні характеристики, естетика і оригінальність розроблених матеріалів;
- розвиток та самонавчання учня.

Компетентнісно-орієнтовані завдання у своєму змісті містять:

- мотивацію (стимул), що є введенням у проблему (практично-орієнтовану) і відповідає на запитання «з якою метою треба це робити?».

- Формулювання завдання – відповідає на запитання «що саме треба зробити?». Учень має чітко визначити для себе суть завдання: відповісти на запитання, систематизувати початкові дані, підібрати необхідні інформаційні ресурси та програмні засоби, оцінити доцільність їх використання тощо.

- Інформацію (додаткову), необхідну для розв'язання задачі. Ця частина відповідає на запитання «чому?».

- Перевірку (критерії) – результат виконання – відповідає на запитання «що, в якій формі треба зазначити?».

У процесі вивчення інформатики у старшій школі важливим фактором є самостійна навчальна діяльність учнів у способі навчання, у способі перенесення учнями результатів навчання на більш широкий контекст. Тому потрібно надавати учням можливість вчитися самостійно та разом з іншими учасниками освітнього процесу (індивідуальні, парні та групові роботи) для підтримки їх активності. Під час самостійної навчальної діяльності формується особиста відповідальність учня за вибір засобів інформаційно-комунікаційних технологій для досягнення навчальних цілей. Вони дають можливість індивідуалізувати процес навчання та об'єднати різноманітні види роботи – групову, самостійну, дистанційну.

Оцінювання навчальних досягнень учнів

Варто враховувати, що впровадження компетентнісного підходу зумовлює переосмислення технологій контролю й оцінювання: з оцінювання предметних знань, умінь і навичок до оцінювання компетентностей, зокрема готовності і здатності учнів застосовувати здобуті знання і сформовані навички у своїй практичній діяльності. Тепер *об'єктом оцінювання* навчальних досягнень учнів з інформатики є рівень розвитку їх компетентностей, які інтегрують знання, вміння, навички, досвід творчої діяльності та емоційно-ціннісне ставлення до навколишньої дійсності. При оцінюванні навчально-пізнавальної діяльності учнів варто збалансовано оцінювати всі три компоненти, що відповідають складникам компетентності: діяльнісний (діяльність/уміння), знаннєвий (знання), ціннісний (ставлення). Навчальна програма розрахована на те, що при вивченні кожної теми формуються як технологічні навички/уміння, так і ціннісне ставлення до сучасних інформаційних технологій та їх впливу на суспільство та особистість. Знаннєвий складник включає перелік обов'язкових термінів і понять, якими учень оперуватиме після вивчення кожної теми.

Формами оцінювання в інформатиці можуть бути:

- виконання завдань практичного змісту;
- тестування за допомогою програмних засобів або онлайн-сервісів;
- врахування особистих досягнень в опануванні інформаційних технологій;
- співбесіда (інтерв'ю) як доповнення до тестування або практичної роботи;

- взаємоконтроль учнів у парах або групах та самооцінка.

Організація діяльності на уроках інформатики

Умови навчання повинні забезпечувати ефективне засвоєння учнями програмового матеріалу та відповідати вимогам щодо безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу, наведеним в Державних санітарних правилах і нормах влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу ДСанПіН 5.5.2.008-01, Правилах пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України та Правилах безпеки під час навчання в кабінетах інформатики навчальних закладів системи загальної середньої освіти. Обладнання навчального приміщення (класу, кабінету) має відповідати вимогам (технічним, педагогічним тощо) Положення про кабінет інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій навчання загальноосвітніх навчальних закладів, Типового переліку комп'ютерного обладнання для закладів дошкільної, середньої та професійної освіти (наказ МОН від 2 листопада 2017 року № 1440(<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0055-18>)).

Відповідно до листа МОН від 17.07.2013 № 1/9-497 «Про використання Інструктивно-методичних матеріалів з питань створення безпечних умов для роботи у кабінетах інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій загальноосвітніх навчальних закладів» (<http://it-pl.at.ua/classroom/497.doc>) щороку перед початком роботи учнів у кабінеті інформатики учитель проводить первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності, який знайомить учнів з правилами поведінки в кабінеті.

Звертаємо увагу, що Державні санітарні правила та норми «Влаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах ДСанПіН 5.5.6.009-98» втратили чинність на підставі наказу МОЗ від 26.06.2017 № 709 (http://old.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20170626_709.html). Це, зокрема, означає, що тривалість безперервної роботи за комп'ютером учнів нормативно не регламентується.

Окрему увагу звертаємо на те, що чинність програм курсів за вибором, факультативів слід перевіряти у переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання у закладах загальної середньої освіти у 2018/2019 навчальному році.

З метою підготовки учнів до участі у Всеукраїнських учнівських олімпіадах з інформатики та інформаційних технологій, Всеукраїнському турнірі юних інформатиків у 2018-2019 навчальному році плануються проводитися змагання обласного рівня:

- обласна інтернет-олімпіада з інформатики (http://poippo.pl.ua/images/FILES/aktualno/2013/pologennya_olimpiada.doc, http://poippo.pl.ua/images/FILES/konkursy/normat_prav_baza/2016/nakaz-zminy_do-polozhennia.pdf);
- обласний чемпіонат з інформаційних технологій "Сучасна інформатика – успішне майбутнє" (http://poippo.pl.ua/images/FILES/aktualno/2013/pologennya_olimpiada.doc);
- обласний етап Всеукраїнського турніру юних інформатиків.

Перелік деяких корисних ресурсів для самоосвіти учнів

Електронні підручники, курси:

<http://www.ed-era.com>

<http://disted.edu.vn.ua/>

<http://itknyga.com.ua/index/bezkoshtovno/0-19>

Ресурси для навчання програмуванню:

<https://blockly-games.appspot.com/>

<https://code.org/>

<https://www.e-olymp.com/uk/>

<http://scratch.mit.edu/projects/editor>

Українська мова та література (Коваленко О.П.)

Звертаємо увагу на нормативно-правову базу щодо функціонування та утвердження державної мови в Україні:

1. Конституція України ст. 10.

2. Закон України «Про освіту» ст. 7.

3. Указ Президента України від 31 травня 2018 року №156/2018 «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України».

4. Лист МОН України від 01.02. 2018 року №1/9-74 «Щодо застосування державної мови в освітній галузі».

Одне із завдань сучасної школи – формувати національно свідому мовну особистість, яку, у свою чергу, формує мовне середовище. Брак такого середовища не дає змоги індивіду випробувати практично володіння механізмом мови, довести його до автоматизму.

У цьому аспекті важливим є дотримання в закладах загальної середньої освіти мовного режиму – вимог до загальної грамотності й культури мови учнів. Мета єдиного мовного режиму – закріпити на практиці знання з мови, набуті впродовж навчання, і підвищити культуру мови школярів.

Уроки словесності є консолідуючими у вирішенні цієї проблеми.

При підготовці до нового навчального року опрацювати рекомендації Міністерства освіти і науки України (лист від 03. 07. 2018 р. №1/9-415), акцентувати увагу на базових питаннях, закладених у пояснювальних записках навчальних програм з української мови та української літератури.

У 2018-2019 навчальному році **вивчення української мови** здійснюватиметься у **5-9-х, 11-х класах** за програмами минулого навчального року, а **в 10 класі – за новими**, затвердженими наказом МОН України від 23.10.2017 №1407.

Усі навчальні Програми розміщені на офіційному сайті МОН України за посиланням: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>.

Звертаємо увагу на введення в 10 класі курсу «**Практична риторика**» замість уроків розвитку мовлення.

У системі уроків словесності продовжується впровадження наскрізних ліній: **НЛ-1** «Екологічна безпека і сталий розвиток», **НЛ-2** «Громадянська відповідальність», **НЛ-3** «Здоров'я і безпека», **НЛ-4** «Підприємливість і фінансова грамотність».

Звертаємо увагу на необхідність працювати з таким **видом роботи як ЕСЕ**.

При оцінюванні навчальних досягнень учнів урахувати фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт, поточні оцінки, ведення зошита.

За перекази і твори галузі «Мови і літератури» виставляється одна оцінка. Запис у роботах учнів може мати такий вигляд (варіанти записів):

З – 2: «10» З: 2 – 10б.

МО – 4 – 3: «7» = 9 балів **або** МО: 4 – 3 – 7б. = 9б.

При оформленні зошитів та їх веденні користуватися листом МОН України від 28.04.2006 №1/9-301.

При веденні класних журналів користуватися Інструкцією з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х загальноосвітніх навчальних закладів від 3 червня 2008 року №496.

Українська мова **в закладах загальної середньої освіти з російською мовою навчання** у 5-9 класах здійснюватиметься за модернізованими програмами, затвердженими наказом МОН України від 07.06.2017 № 804; у **10 класі – за новими** навчальними програмами, затвердженими наказом МОН України від 23.10.2017 №1407; в 11 класі – за навчальними програмами зі змінами 2016 року.

Вивчення української літератури у 2018-2019 навчальному році здійснюватиметься у 5-9-х, 11-х класах за програмами минулого навчального року, а **в 10 класі – за новими**, затвердженими наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407.

При вивченні літератури звертати увагу на **мистецький контекст** та **міжпредметні зв'язки**, упровадження змістових ліній, зокрема, емоційно-ціннісної, компаративної. Засобами літератури формувати **емоційний інтелект** школярів.

Для філологічних класів використовувати **«Читацький практикум»**, спрямований на формулювання практичних навиків усних і письмових роздумів над прочитаним у різних стильових формах.

Практикувати у навчальному процесі різні види та форми проведення занять.

Звернути увагу на кількість видів контролю з української літератури та **рекомендовані ПОІППО** уроки виразного читання (**ВЧ**) і літератури рідного краю (**ЛРК**).

Сучасний учитель української мови та літератури повинен у процесі навчально-виховної діяльності забезпечувати формування життєздатної, життєтворчої особистості з розвиненими предметними й ключовими компетентностями.

Предметні компетентності з української мови.

1. Мовленнєва (комунікативна) забезпечує розуміння чужих і створення власних висловлювань у повній відповідності до мети й обставин спілкування, вміння й навички успішної комунікації.

2. Мовна (лінгвістична) – це знання основ науки про мову, знання про мову як систему, володіння способами й навичками дій з вивченим та виучуваним мовним матеріалом.

3. Лексична. Уміння та здатність використовувати мовний словниковий запас.

4. Граматична. Здатність розуміти й виражати граматичне значення, розпізнаючи правильно оформлені згідно з цими принципами фрази та речення.

5. Фонологічна. Знання та навички перцепції та продукції: звукових одиниць мови та способів їх реалізації у певному контексті.

6. Орфографічна. Уміння правильно писати букви (великі та малі), звуки (фонетична транскрипція) та пунктуаційні знаки. Уміння правильно писати слова відповідно до орфографічних правил.

7. Орфоепічна. Уміння правильно озвучувати написане. Знання правил написання та вимови слів.

8. Семантична. Здатність усвідомлювати й контролювати організацію змісту при перекладі текстів, створенні власних.

9. Функціональна. Використання в спілкуванні усного мовлення та письмових текстів зі спеціальними функціональними цілями. Уміння спілкуватися.

10. Стилїстична. Уміння стилїстично забарвлювати мовлення; аналізувати мовний матеріал; створювати власні висловлювання різних типів і жанрів; удосконалювати текст.

11. Риторична. Уміння будувати комунікативно доцільне, змістовне, виразне висловлювання.

12. Інтелектуальна. Передбачає здатність учнів працювати з різноманітною інформацією, уміння застосовувати здобуті знання в нестандартних ситуаціях.

13. Креативна. Здатність до розв'язання будь-якої навчальної задачі творчо. Бажання й уміння діяти не за зразком, а оригінально, передбачаючи новизну під час розв'язання навчальних завдань тощо.

Предметні компетентності з української літератури.

1. Власне читацька. Знання теорії, здатність ефективно взаємодіяти з художнім твором, розуміти його підтекст, уміння вести діалог з письменником, давати особистісну оцінку прочитаному на основі читацьких вражень та авторської позиції.

2. Ціннісно-світоглядна. Розуміння світоглядних категорій, що знайшли художнє відображення в літературних творах, уміння визначати й аргументувати оцінне ставлення до них.

3. Комунікативно-мовленнєва. Розуміння специфіки мови художнього твору, володіння основними видами мовленнєвої діяльності, здатність до написання письмових робіт різного жанру.

4. Діяльнісна. Застосування набутих знань на практиці.

Здатність конструювати свою діяльність від постановки проблеми до одержання бажаного результату, переносити сформовані вміння на незнайому навчальну ситуацію.

5. Продуктивна. Залучення учнів до дослідницької роботи, до участі в конкурсах дитячої творчості й вікторинах. Заохочення учнів до створення власних творів у різних видах мистецтва. Здатність до розв'язання будь-якої навчальної задачі творчо; бажання й уміння діяти не за зразком, а оригінально, передбачаючи новизну.

6. Загальнокультурна. Сприймання літератури, навколишнього світу, творів мистецтва в цілісності як невід'ємної частини національної культури, розуміння її специфіки як мистецтва слова.

7. Інформаційна. Оволодіння вміннями самостійно та продуктивно працювати з різноманітними друкованими й електронними джерелами інформації, науковою, науково-популярною, бібліографічною літературою та довідниками; складати конспект. Відвідування музеїв, бібліотек.

8. Емоційна. Здатність емоційно реагувати на кожний літературний факт, явище, пов'язані з вивченням художньої літератури. Уміння набувати чуттєвий досвід.

У зв'язку з цим важливо володіти методикою проведення компетентнісного уроку.

Компетентнісно зорієнтований урок словесності – це урок-комунікація, що дозволяє вчителю організувати навчальну ситуацію, у якій школярі самостійно конструюють мовні чи літературні поняття або виводять правила й одночасно виявляють і фіксують навчальні дії для досягнення мети.

Для планування уроку в контексті компетентнісного підходу необхідно:

1. Конкретизувати загальну мету уроку.
2. Визначати предметні та ключові компетентності, формуванню яких буде присвячений урок.
3. Формулювати цілі й визначати очікувані результати.

У світлі компетентнісного підходу до навчання мета уроку спрямована передусім на результати діяльності учнів на уроці («після цього уроку учні зможуть... пояснювати, визначати, характеризувати, давати оцінку тощо»), а не вчителя.

Результативність уроку стратегічна – це внесок у довгостроковий банк формування в учнів працювати не на рівні дій та операцій, а на рівні діяльності, коли мета осмислена й у людини виникає можливість вибору способів діяльності.

При підготовці до нового навчального року рекомендуємо опрацювати літературу з актуальних питань:

1. Компетентнісний підхід до навчання.

Бекум З. Проблеми класифікації лексичних вправ в умовах компетентнісної парадигми освіти // Українська мова і література в школах України — 2017 — №5.

Бойко Н. Формування предметних компетентностей у процесі підготовки до ЗНО // Дивослово — 2018 — №1.

Варзацька Л. Етапи формування морфологічної компетентності учнів 5-7 класів // Дивослово — 2016 — №3.

Іваненко І. Теоретично-прикладні аспекти формування комунікативної компетентності учнів 7 класу в процесі навчання української мови // Українська мова і література в школах України — 2017 — №4.

Кучерук О. Формування лексичної компетентності учнів у процесі навчання української мови // Українська мова і література в школах України — 2017 — №1

Нестеренко С. Формування етнокультурної компетентності старшокласників засобами громадянської лірики // Дивослово — 2017 — №5.

Проценко С. Формування самоосвітньої компетентності учнів на уроках української мови та літератури // Дивослово — 2017 — №3.

Сангаївська Н. Формування мовної компетентності засобами пунктуації в школі // Вивчаємо українську мову та літературу — 2017 — №4-5.

Фасоля А. Читацька компетентність: що формуємо і як перевіряємо й оцінюємо // Дивослово — 2017 — №9.

Хом'як І. Орфографічна компетентність як складник формування мовної особистості // Дивослово — 2015 — №11.

Шерстюк Л. Формування ключових компетентностей учнів на уроках української мови та літератури // Українська мова і література в школі — 2017— №11.

2. Упровадження у навчальний процес освітніх технологій.

Амерханян С. Розвиток критичного мислення учнів на уроках української мови та літератури // Дивослово — 2017 — №10.

Кочуровська О. Проектні технології у формуванні ключових компетентностей

школярів // Вивчаємо українську мову та літературу — 2018 — № 1-2.

Курта Н. Прикметник як частина мови. Урок з використанням біоадекватної технології // Вивчаємо українську мову та літературу — 2018 — № 6.

Кизименко О. Навчальний проект «Нове народження улюбленої книги» // Вивчаємо українську мову та літературу — 2018 — № 1-2.

Кулик О. Текстоцентричний підхід як необхідна умова формування комунікативної компетентності учнів // Українська мова і література в школах України — 2017 — № 7-8.

Мартишева М. Упровадження вітагенної технології компетентнісного навчання на уроках словесності // Українська мова і література в школах України — 2017 — №10.

Перебийніс С. Використання інноваційних технологій на уроках української мови: мнемонічні фрази // Вивчаємо українську мову та літературу — 2018 — № 3.

Сікора Н. Критичне мислення в навчальному процесі // Вивчаємо українську мову та літературу — 2016 — №30.

Тімченко С. Критичне мислення : крок до комунікативної компетенції учня // Вивчаємо українську мову та літературу — 2011 — № 19-21.

Цінько С. Розвиток критичного мислення старшокласників на уроках української мови // Дивослово — 2017 — №4.

Шевчук А. І.Франко «Захар Беркут». Урок з використанням біоадекватної технології // Вивчаємо українську мову та літературу — 2018 — №3.

3. Упровадження у навчальний процес передового педагогічного досвіду.

Інформація про переможця Всеукраїнського конкурсу «Учитель року–2018» у номінації українська мова та література – Кецмур Ольгу Василівну, учителя Калуського навчально-виховний комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №10-ліцей» Калуської міської ради Івано-Франківської області за посиланням:

<https://www.facebook.com/kecmur>

<http://narodua.com/schastja/olja-ketsmur-lev-schastja-tse-zijty-na-stsenu-zhyttja-i-hraty-same-svoju-rol.html>

<http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2016/05/19/084813.html>

<http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2016/03/08/200639.html>

З інформацією про передовий педагогічний досвід учителів Полтавщини можна познайомитись на сайті Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського за посиланням:

<http://poippo.pl.ua/ppd/peredovyi-pedahohichniy-dosvid>.

Зарубіжна література (Чирка В.В.)

Пропонуємо докладно розглянути методичні рекомендації МОНУ щодо вивчення зарубіжної літератури: Лист МОН України від 03.07.2018 №1/9-415 “Щодо вивчення у закладах загальної середньої освіти навчальних предметів у 2018/2019 навчальному році”.

Взяти до уваги нормативно-правові документи щодо функціонування та утвердження державної мови в Україні такі, як-от:

- Конституція України. Стаття 10.

- Закон України «Про освіту» Ст. 7.

- Указ Президента України від 31 травня 2018 року №156/2018 «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України».

- Лист МОН України від 01.02. 2018 року №1/9-74 «Щодо застосування державної мови в освітній галузі»

У 2018-2019 навчальному році вивчення зарубіжної літератури здійснюватиметься за навчальними програмами, які розміщені на офіційному сайті МОН України за посиланням: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>:

в 5 – 9 класах - за програмою: Світова література. 5 – 9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013 зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07.06.2017 № 804;

у 10 класі – за **новими** навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), що затверджені наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407;

в 11 класі – за програмою, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 28.10.2010 № 1021, крім рівня стандарту та академічного рівня зі змінами 2016 року.

При вивченні зарубіжної літератури слід враховувати мистецький контекст, азбуку символів, міжпредметні зв'язки. Активізувати пізнавальну діяльність учнів, уникнути авторитарного впливу на них і формалізму засвоєння змісту художнього твору сприятиме проблемно-діалогічне навчання, позаяк навчальний діалог – специфічний процес засвоєння вже здобутих людством знань та досвіду. Оскільки процес мислення є синтезом діалогового спілкування й розумової діяльності, необхідною умовою успішного сприйняття учнями художнього твору є формування комунікативної компетентності на основі текстоцентричного підходу та розвиток їх емоційного інтелекту.

Слід звернути увагу на кількість видів контролю із зарубіжної літератури.

Зауважимо, що поданий у таблицях розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Учитель на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовленості учнів, особливостей класу тощо.

Обов'язкова кількість видів контролю із зарубіжної літератури в 5–9 класах

Класи	5		6		7		8		9	
Семестри	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Контрольні роботи у формі:	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3
контрольного класного твору;	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1

виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Уроки розвитку мовлення* (у+п)	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Уроки позакласного читання	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

Обов'язкова кількість видів контролю із зарубіжної літератури у 10 класі

Семестри	I	II	I	II
Рівні	стандарту		профільний	
Контрольні роботи у формі:	2	2	4	4
контрольного класного твору*;	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	1	1	3	3
Уроки розвитку мовлення**	2 (1у+1п; у межах текстуального вивчення)	2 (1у+1п; у межах текстуального вивчення)	3 (1у+2п)	3 (2у+1п)
Уроки позакласного читання	1	1	3	3
Перевірка зошитів	4	5	4	5

Обов'язкова кількість видів контролю із зарубіжної літератури в 11 класі

Семестри	I	II	I	II	I	II
	Рівень стандарту		Академ. рівень		Профільний рівень	
Контрольні роботи у формі:	2	2	3	3	4	4
контрольного класного твору;	1	1	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	1	1	2	2	3	3
Уроки розвитку мовлення*	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	3 1у+2п	3 2у+1п
Уроки позакласного читання	1	1	1	1	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5

У 8-9 класах з поглибленим вивченням зарубіжної літератури пропорційно збільшується кількість контрольних робіт та уроків розвитку мовлення (на розсуд учителя визначається кількість і види контрольних робіт).

Оцінку за ведення зошита із зарубіжної літератури виставляють у кожному класі окремою колонкою в журналі раз на місяць і враховують як поточну до найближчої тематичної. У разі відсутності учня на уроці протягом місяця рекомендуємо в колонці за ведення зошита зазначати н/о (нема оцінки).

Оцінка за контрольний твір із зарубіжної літератури є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють у колонці з датою написання роботи, надпис у журнальній колонці «Твір» не робиться.

Орієнтовний обсяг письмового твору, складеного учнем

Клас	Кількість сторінок
5-й	0,5–1,0
6-й	1,0–1,5
7-й	1,5–2,0
8-й	2,0–2,5
9-й	2,5–3,0

Орієнтовний обсяг письмового твору

(рівень стандарту, академічний рівень)

Клас	Кількість сторінок
10-й	3,0–3,5
11-й	3,0–3,5

Орієнтовний обсяг письмового твору

(філологічний напрям: профіль – українська філологія)

Клас	Кількість сторінок
10-й	3,0–3,5
11-й	3,5–4,5

Оцінку за читання напам'ять поетичних або прозових творів із зарубіжної літератури виставляють у колонку без дати з надписом «Напам'ять».

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: журнали «Всесвітня література в школах України», «Зарубіжна література в школах України», газету «Зарубіжна література» тощо.

Рекомендуємо ознайомитися з матеріалами досвіду вчителів зарубіжної літератури України:

Ковтун І.М. Читацька діяльність школярів за умов інтеграції до європейського освітнього простору // Зарубіжна література в школі – № 19-20 (307–308) жовтень 2017. – С. 10 – 20.

Кулик О. Текстоцентричний підхід як необхідна умова формування комунікативної компетентності учнів // Українська мова і література в школах України – 2017 – № 7-8.

Лобода А.І. Нетрадиційний урок зарубіжної літератури // Зарубіжна література в школі – № 5-6 (317-318) березень 2018. – С. 3–12.

Пономаренко С.П. Розвиток навичок критичного мислення на уроках словесності // Зарубіжна література в школі – № 3-4 (315-316) лютий 2018. – С. 23 – 35.

Сорока І.І. Кроссенс як засіб розвитку логічного і неординарного творчого мислення учнів на уроках зарубіжної літератури // Зарубіжна література в школі – №9-10 (297-298) травень 2017. – С. 14 – 25.

Чайковська Н., Ліпатникова С., Ткач І., Казакуца Л. Сучасні підходи до літературної освіти в умовах розбудови Нової української школи. Розвиток творчо-критичного мислення шляхом навчального культурного діалогу // Зарубіжна література в школах України. – №6. – 2018. – С. 38–40.

Шевченко Н.М. Використання інноваційних технологій на уроках зарубіжної літератури // Зарубіжна література в школі – №3-4 (315–316) лютий 2018. – С. 3 – 14.

З інформацією про передовий педагогічний досвід учителів Полтавщини можна ознайомитись на сайті Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського за посиланням:

<http://poippo.pl.ua/ppd/peredovyi-pedahohichniy-dosvid>.

Російська мова (Гелеверя Р.О.)

Мовна освіта у закладах загальної середньої освіти забезпечує духовний розвиток учнів, формування гуманістичного світогляду, культури міжнаціонального спілкування та розвитку національної самосвідомості, високої моралі, активної громадянської позиції, упровадження принципів патріотичного виховання в опануванні мовою.

У процесі навчання мовам корінних народів та національних меншин у сучасній школі необхідно орієнтуватися на життєві потреби учнів; розвивати в них уміння справлятися з реальними проблемами, що виникають у різних життєвих ситуаціях; допомагати стати більш незалежними в своїх думках і діях, більш відповідальними і готовими до співробітництва з іншими людьми, що є умовою розвитку демократичного суспільства.

У **2018/2019 навчальному** році вчителі-словесники закладів загальної середньої освіти з навчанням (вивченням) мов корінних народів або мов національних меншин, зокрема російської, працюватимуть за Типовими освітніми програмами, затвердженими наказами Міністерства освіти і науки України:

– «Про затвердження типової освітньої програми закладів освіти II ступеня» (від 20.04.2018 № 405);

– «Про затвердження типової освітньої програми закладів освіти III ступеня» (від 20.04.2018 №№ 406, 408).

Відповідно до Закону України «Про освіту» розширюються права закладів загальної середньої освіти, які, розробляючи свої робочі освітні програми на основі зазначених вище Типових освітніх програм, можуть самостійно вибудовувати конкретне співвідношення навчального часу та перелік предметів, за якими здійснюватися навчання державною мовою та мовою корінних народів або національних меншин; розподіл навчального навантаження між мовою відповідного корінного народу або національної меншини та іноземною мовою тощо.

У школах (класах) з поглибленим вивченням окремих предметів мовою навчання може бути мова корінного народу, національної меншини, чи така мова може вивчатися як окремий предмет. У такому випадку, при розробленні робочих навчальних планів потрібно використовувати варіанти навчальних планів.

Варіативна складова навчального плану визначається закладами загальної середньої освіти самостійно, враховуючи особливості організації освітнього процесу та індивідуальних освітніх потреб учнів, рівень навчально-методичного та кадрового забезпечення закладу і відображається в навчальних планах закладів освіти.

У 5-9 класах заклади загальної середньої освіти працюють за типовими навчальними програмами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804; у 10-11 класах – за наказом МОН від 23.10 2017 № 1407.

Тексти навчальних програм розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.

Ці навчальні програми та підручники до них розроблено на основі Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 №1392, з урахуванням Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету

Міністрів України від 20.04.2011 №462, та положень концепції «Нова українська школа» (2016 р.).

У 11 класах освітній процес здійснюється ще за попередніми стандартом, навчальними програмами та підручниками.

Відповідно до концепції «Нова українська школа» (2016 р.) навчальні програми з мов корінних народів або національних меншин базуються на **компетентнісному підході**, який передбачає, що учні закладів загальної середньої освіти мають не тільки опанувати зміст певної дисципліни, а передоусім набути необхідні для життя в суспільстві уміння і навички, важливі для всебічного розвитку особистості громадянина України, його подальшого становлення, морального та професійного зростання. Тому головним завданням мають стати досягнення результатів у формуванні **ключових і предметних**, філологічних (у старших класах на профільному рівні) **компетентностей**, що дозволить старшокласникам у майбутньому ефективно реалізувати себе в професійній та інших сферах життєдіяльності.

Згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти **метою навчання (вивчення) мов** корінних народів або національних меншин у становленні духовно багаті особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися виражальними засобами мови, її типами, стилями, жанрами, формами в усіх видах мовленнєвої діяльності, орієнтується у постійно зростаючому інформаційному потоці, уміє самостійно навчатися і самовдосконалюватися.

У процесі комунікативно орієнтованого навчання здійснюється підготовка до міжкультурного діалогу, усвідомлюється важливість толерантного спілкування як у своєму близькому оточенні – у своєму класі, школі, регіоні – так і за межами України.

У 10 класі навчальні предмети «Російська мова» та інтегрований курс «Література» (російська та зарубіжна) в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин за новим типовим навчальним планом на рівні стандарту (див. наказ МОН від 20.04 2018 № 408) трансформується в інтегрований курс «Російська мова та література».

На філологічному рівні у 10 класі російська мова вивчається як окремий предмет (3 год. на тиждень). Окреме вивчення зазначеного предмету може здійснюватися і на рівні стандарту, але за наявності затвердженої навчальної програми та підручників до неї.

У 2018-2019 навчальному році у 10 класі необхідно працювати за наступними новими навчальними програмами:

Російська мова (початок вивчення з 1 класу) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою	Рівень стандарту
Російська мова (початок вивчення з 5 класу) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою	Рівень стандарту
Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою	Профільний рівень
Російська мова та література (інтегрований курс) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою	Рівень стандарту

У 10 класі в закладах загальної середньої освіти з навчанням (вивченням) мов

корінних народів або національних меншин (російської) необхідно користуватися підручниками, що отримали дозвіл на друк, зокрема:

- «Російська мова та література (інтегрований курс, рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням російською мовою (авт. Давидюк Л. В., Дядечко Л. П., Статівка В. І., Халабаджах І. М.);

- «Російська мова (10-й рік навчання, рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою (авт. Баландіна Н. Ф., Дегтярьова К. В.);

- «Російська мова (6-й рік навчання, рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою (авт. Баландіна Н. Ф., Зима О. В.).

Повний перелік навчальної літератури для закладів загальної середньої освіти з навчанням (вивченням) мовами корінних народів або національних меншин завжди надається у Переліку навчальних програм, підручників та навчальних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, якій постійно оновлюються та доступний на офіційному сайті Інституту модернізації змісту освіти.

Оцінювання у 5-9 класах здійснюється відповідно до Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з мов національних меншин, що розміщені на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України (лист МОН України від 30.08.2013 № 1/9–592 «Методичні рекомендації щодо оцінювання результатів навчання російської мови та інших мов національних меншин для використання в загальноосвітніх навчальних закладах, де навчаються рідною мовою або вивчають її»).

Для 10-11 класів критерії оновлюються та будуть розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України.

Заповнення сторінки журналу з російської мови здійснюється українською мовою.

Рекомендуємо використовувати інтерактивні методи, технології комунікативного, укрупненого структурування навчального матеріалу, інформаційно-комунікаційні, зустрічних зусиль, проектного, асоціативного, інтегрованого, продуктивного, розвивального навчання, критичного мислення тощо.

Продовжувати впроваджувати в практику своєї діяльності кращий педагогічний досвід словесників Полтавщини, а саме:

- Заховайко А. М., вчителя російської мови та зарубіжної літератури Карлівської гімназії імені Ніни Герасименко «Активізація мовленнєвої діяльності засобами технології розвитку критичного мислення»;

- Бойченко Л. А., вчителя російської мови та зарубіжної літератури Полтавської гімназії № 13 «Формування життєвих компетенцій учнів мультимедійними засобами навчання на основі текстоцентричного принципу в процесі викладання російської мови»;

- Сутули О. В., вчителя російської мови та зарубіжної літератури Карлівської гімназії імені Ніни Герасименко «Використання асоціативно-рефлекторної технології на уроках словесності»;

- Войтенко О. А., вчителя російської мови та зарубіжної літератури Кременчуцької загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. № 20 «Упровадження технології зустрічних зусиль на уроках російської мови»;

- Богомол О. В., вчителя російської мови та зарубіжної літератури

Кременчуцької загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. № 22 «Розвиток пізнавальної активності учнів засобами ігрових технологій на уроках словесності»;

– Дон В. Я., вчителя російської мови та зарубіжної літератури Недогарківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. Кременчуцького району «Гуманно-особистісний підхід до дітей в освітньому процесі за технологією Ш. Амонашвілі»;

– Кашуби Є. І., вчителя російської мови та зарубіжної літератури Малорублівської загальноосвітньої школи І-ІІ ст. Котелевського району «Роль біоадекватної технології в компетентнісному підході до вивчення російської мови».

Іноземні мови (Шарій-Якубовська Є.І.)

Стратегічний пріоритет освітньої політики України – формування нації, яка постійно навчається, засвоюючи одночасно демократичні цінності, розвиваючи громадянське суспільство, утверджуючи людиноцентризм в освіті. Ця глобальна стратегія має докорінно змінити передусім ціннісний і мотиваційний потенціал освіти, зробити її особистісно значущою для кожної людини.

Сучасна школа виступає осередком культурно-освітнього середовища, що передбачає підвищення загальної культури всіх суб'єктів освітнього процесу та самоцінності кожної особистості, виховання на національних і загальнолюдських цінностях. Такий її статус ґрунтується не лише на здобутих людством знаннях, а й на здатності створювати нове, виявляти інноваційне мислення.

Нове освітнє середовище – це сукупність сучасних умов, засобів і технологій для комфортного навчання учнів, взаємодії та співпраці вчителів і батьків. Таке освітнє середовище буде створене не лише у стінах навчального закладу, а й усюди, де перебуває учень. У школі має утвердитися новий тип навчання – інноваційне навчання, яке, на відміну від традиційного, націленого в основному на освоєння і підтримку наявних здобутків цивілізації, формує особистість, здатну вносити інноваційні зміни в існуючу культуру й середовище, успішно розв'язувати проблемні ситуації, що постають як перед окремою людиною, так і перед суспільством.

Це все підтверджено нормативно-правовою базою, якою мають керуватися вчителі іноземних мов у 2018 – 2019 навчальному році: Закон України «Про освіту», «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», Закон України «Про засади державної мовної політики», «Концепція мовної освіти», «Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді» [3], «Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 – 2020 роки» [8], Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [1], Концепція «Нова українська школа» [6], «Програма вивчення та популяризації англійської мови на 2016-2020 рр.»

Освітній процес здійснюватиметься за декількома Державними стандартами та типовими освітніми програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки України, перелік яких розміщений на офіційному веб-сайті [4, 5]:

- **для учнів 1 класів** — за новим Державним стандартом початкової освіти, затвердженим Постановою КМУ від 21 лютого 2018 року № 87, та «Типовою освітньою програмою», розробленою під керівництвом О. Я. Савченко і «Типовою освітньою програмою», розробленою під керівництвом Р. Б. Шияна та 8 нетиповими освітніми програмами.

- **для учнів 2-4 класів** — за Державним стандартом початкової загальної освіти, затвердженим Постановою КМУ від 20 квітня 2011 року № 462, та Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти I ступеня (початкова освіта), затвердженою наказом МОН від 20.04.2018 № 405;

- **для учнів 5-9 класів** — за Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, затвердженим Постановою КМУ від 23 листопада 2011 року № 1392, та Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти II ступеня (базова середня освіта), затвердженою наказом МОН від 20.04.2018 № 408;

- **для учнів 10-11 класів** — за Державним стандартом базової та повної

загальної середньої освіти, затвердженим Постановою КМУ від 23 листопада 2011 року № 1392, та Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти III ступеня (профільна середня освіта), яка затверджена наказом МОН від 20.04.2018 № 407.

Нова українська школа має на меті мотивувати дитину на успішне навчання, дослідницьке ставлення до життя, розвивати навички вчитися з різних джерел і критично оцінювати інформацію, відповідально ставитися до себе та інших людей, зацікавити до вивчення іноземних мов та читання автентичної літератури.

Ключові компетентності можна розвивати щоденно через відповідні форми роботи, які відображають комунікативно-діяльнісний підхід до освітнього процесу. Для цього потрібно використовувати запропоновані Міністерством освіти і науки форми роботи:

- інтерактивні методи, що забезпечують активну діяльність учнів у процесі опанування навчального матеріалу, адже інтерактивне навчання будується на основі таких ситуацій, де взаємодія розвивається в природний спосіб і учні можуть використати свій потенціал для здійснення реальної комунікації;
- кооперативне навчання, в якому формуються соціальні вміння, лідерські якості та скорочується відстань між учителем та учнем;
- рольові та ділові ігри, що переносять учнів у таке бажане доросле життя, допомагають побачити світ і себе у ньому, підвищують самооцінку і попит на нове;
- проектні технології, завдяки яким в учнів формується проектне мислення, почуття відповідальності та досвід цілеспрямованої співпраці, за допомогою чого вони вчаться застосовувати знання на практиці, працювати в команді над конкретним завданням, презентувати свої результати;
- методи «змішаного навчання», які поєднують у собі традиційне й дистанційне навчання та найбільше відповідають інтересам та уподобанням учнів, які живуть у період стрімкого інформаційно-технологічного розвитку суспільства й володіють комп'ютерною грамотністю;
- звернення до досвіду учнів, що гарантує перетворення кожного учня на справжнього учасника освітнього процесу, співтворця й конструктора нових знань;
- відповідні форми оцінювання, а саме: самооцінювання, що формує здатність до самоаналізу, спостережливості за собою, вміння бачити та визнавати власні помилки; взаємооцінювання, що виховує відкритість до критики з боку інших, здатність відсторонювати об'єкт від суб'єкта оцінювання, вміння слухати, аналізувати й порівнювати.

Реалізація зазначених підходів має свої особливості в основній школі, які відбиваються у різних аспектах організації освітнього процесу з іноземної мови. Тому для надання допомоги вчителям щодо врахування змін у програмах під час календарного планування методистами обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти під головуванням співробітників Інституту модернізації змісту освіти та Міністерства освіти і науки України було підготовлено орієнтовний макет календарного планування уроків в основній школі (таблиця 1).

Орієнтовний макет календарного планування уроків в основній школі

Навчальна година, дата	Розділ, тематика	Урок в НМК	Змістова лінія				Мовний інвентар		Комунікативні вміння				Домашнє завдання
			Екологічна безпека та сталый розвиток	Громадянська відповідальність	Здоров'я та безпека	Підприємливість і фінансова грамотність	Лексика	Граматика	Сприйняття на слух	Зорове сприйняття	Усне продукування (усна взаємодія)	Письмове продукування (письмова взаємодія)	

Хочемо зазначити, що кожен вчитель має педагогічну свободу щодо складання плану-конспекту уроку та календарного планування (Лист МОН № 1/9-630 від 05.12.14 року Про неухильне дотримання принципів гарантування свободи педагогічної діяльності вчителя).

У закладах освіти може використовуватися лише те навчально-методичне забезпечення, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Особливу увагу варто звернути на використання автентичних засобів навчання, авторами яких є носії іноземних мов та які рекомендовані МОН України до використання в школах. Із зазначеним переліком можна ознайомитись на сайті Інституту модернізації змісту освіти <https://gryf.imzo.gov.ua/>

У процесі навчання іншомовного спілкування комплексно реалізуються освітня, виховна і розвивальна функції предмета. Через те, що вони є функціями предмета, а не цілями навчання, зникає потреба визначати **освітні, виховні та розвивальні цілі** в планах уроків.

Отже, в плані уроку цілі можуть виглядати так:

Мета уроку (як намір учителя):

Сприяти розвитку в учнів уміння ввічливо висловлювати власні переконання, думки, згоду й незгоду, використовуючи для цього необхідний лексико-граматичний інвентар.

Очікувані результати (як досягнення учнів):

На кінець уроку учні вмітимуть ввічливо висловлювати власні переконання щодо впливу деструктивних молодіжних рухів на життя однолітків.

Для уникнення питань щодо заповнення класних журналів з іноземних мов пропонуємо записувати лише дату та тему уроку, домашнє завдання – справа. В кінці семестру чотири види контролю записувати внизу, зліва та дублювати в темі уроку з права.

Хочемо звернути вашу увагу на «Методичні рекомендації щодо викладання іноземних мов у 2018-2019 навчальному році “Старт “Нової української школи”

(лист МОН України від 03.07.2018р. № 1/9-415), які спрямовують викладачів іноземних мов не лише давати знання, а навчати учнів користуватися ними, а значить інтегруватись до світового освітнього простору.

На початок нового навчального року, відповідно проведених заходів з реалізації Закону України “Про освіту”(від 5 вересня 2017р.), Концепції “Нової української школи” 215 учителів пройшли курси підвищення кваліфікації; 713 вчителів англійської мови, 23 вчителі німецької мови - тренінги з підготовки до викладання у 1-х класах. Педагоги отримали інформацію щодо використання сучасних методик викладання для навчання учнів здатності мобілізувати та застосувати відповідні цінності, ставлення, навички, знання та/або розуміння, щоб ефективно та належним чином відповісти на запити, виклики, можливості, які з'являються в демократичних і міжкультурних ситуаціях.

Постійний моніторинг запитів викладачів іноземних мов щодо організації та здійснення навчально-виховного процесу в закладах освіти відповідно до сучасних вимог показує необхідність оновлення методичної роботи.

Рекомендуємо на засіданнях методичних об'єднань обговорити та уточнити вирішення питань в регіоні, а саме:

1. Державні стандарти та Типові навчальні програми, за якими вивчаються іноземні мови у новому навчальному році.

2. Виконання наказу МОН України від 07.08.2015 р. №855 “Про внесення змін до навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів”, згідно з яким збільшено години на вивчення іноземних мов за рахунок варіативної складової.

3. Аналіз проведення окремих конкурсних випробувань у рамках Всеукраїнського конкурсу “Учитель року” у номінації “німецька мова” та підготовка до конкурсу в номінації “французька мова” у 2018-2019 н.р.

4. Питання щодо викладання іноземної мови в 1-му класі, навчально-методичне забезпечення, оцінювання навчальних досягнень учнів.

5. Проведення заходів Року французької мови в Україні.

Звертаємо увагу вчителів на забезпечення наступності навчання іноземної мови між початковою та середньою ланками освіти, на здійснення педагогічних та психологічних заходів щодо адаптації 5-класників, на використання групових форм роботи, на проведення першого уроку з іноземної мови що тісно пов'язано з оволодінням нею в подальшому.

Список джерел

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/images/files/doshkilnacerednya/serednya/derzh-standart/post_derzh_stan.doc. – Назва з екрана.

2. Коваленко О. Підготувати до життя (Модернізація системи іншомовної освіти в Україні) // Іноземні мови в навчальних закладах. - 2003. - № 1. - с. 14.

3. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/06/16/nacziionalno-patriotichne-vixovannya/>

4. Навчальні програми з англійської, німецької та французької мов, що є чинними у 2017-2018 н.р. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://www.mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>

5. Наказ МОН України від 29.05.2015 № 585 «Про затвердження змін до навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4057>

6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс] : [http://mon.gov.ua/]. – Електронні дані. – – Режим доступу:

<http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczya.pdf> (дата звернення 07.05.2018). – Назва з екрана. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи.

Предмети суспільно-гуманітарного спрямування (Історія. Правознавство. Громадянська освіта. «Людина і світ») (Міщенко І.О.)

На засіданнях районних (міських) методичних об'єднань учителів історії та правознавства рекомендуємо опрацювати Лист Міністерства освіти і науки України від 03.07.2018 № 1/9-415 «Щодо вивчення у закладах загальної середньої освіти навчальних предметів у 2018-2019 навчальному році».

Рекомендуємо звернути увагу на такі питання.

Історія

У 2018/2019 навчальному році чинними програмами є: для учнів 5-9 класів – «Історія України. Всесвітня історія. 5-9 класи» (затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 р. №804); для учнів 11 класів – «Історія України. Всесвітня історія» (затверджені наказом Міністерства від 14.07.2016 р. №826).

Програми розміщено на сайті Міністерства освіти і науки України за покликаннями: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>; <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>.

Звертаємо увагу, що учні 10 класів будуть навчатись за новими програмами – інтегрований курс «Історія: Україна і світ» або 2 окремі курси «Історія України» та «Всесвітня історія».

Особливості вивчення інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ»

Інтегрований курс «Історія: Україна і світ», який запроваджується з 1 вересня 2018 р. для учнів 10-го класів закладів загальної середньої освіти, спрямований на формування розуміння і вміння інтерпретувати історію України як частину світового культурного, економічного та політичного простору.

Програма охоплює основні події, явища і процеси, які визначали історію України і світу в 1914–1945 рр. Це один з найдраматичніших періодів у світовій історії, адже своєрідним його обрамленням стали дві світові війни.

Програма орієнтує учасників освітнього процесу на результативну діяльність та спонукає школярів до занять біографістикою, творення психологічних портретів історичних особистостей. До кожної теми подано орієнтовну тематику практичних занять, навчальних проектів і/або есе. Проекти й есе можуть виконуватися за вибором як учителя, так і учнів, як у класі, так і вдома, але з обов'язковим обговоренням результатів на уроці.

Для практичного заняття, проекту, есе учитель/вчителька може обрати іншу тему, розробити пізнавальні завдання, що ґрунтуються на самостійно підібраній джерельній базі. Пропоновані завдання мають бути аналітичними, зорієнтованими на визначені у відповідному розділі Програми очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності, сприяти освоєнню учнями ключових компетентностей, формувати розуміння зв'язку між вивченим матеріалом і сучасністю. Такий підхід є актуальним і для вивчення окремих курсів «Історія України» та «Всесвітня історія» у 10-11 класах.

Під час оцінювання есе варто врахувати дотримання структури цього типу тексту (вступ, основна частина, висновки), вміння учнів логічно викласти та

аргументувати власні думки щодо запропонованої теми, навівши приклади з кількох джерел. Під час оцінювання початкових проектів слід звернути увагу на повноту висвітлення та логічність викладення змісту теми проекту; оформлення результатів дослідження та якості їх представлення, внеску кожного з учасників проекту.

Формуючи в учнів історичну свідомість на основі аналізу уроків минулого, важливо звернути увагу на те, що на українських теренах у XX столітті відбулись трагічні події – Голодомор українського народу, Голокост, депортація кримських татар та інших народів Криму.

24 листопада 2018 р. (традиційно – у четверту суботу листопада) в Україні відзначається **День пам'яті жертв Голодоморів та політичних репресій в Україні**.

Ураховуючи 85-ті роковини Голодомору 1932 – 1933 рр. – геноциду українського народу, особливу увагу слід приділити набуттю учнями/ученицями конкретно-історичних знань та осмисленню обставин виникнення, перебігу та наслідків сталінської політики творення голоду.

З метою більш глибокого осмислення трагічних подій Голодомору 1932-1933 рр. рекомендуємо ввести до навчальних планів курс за вибором «Голодомор 1932-1933 рр.: історія, уроки на майбутнє» (Лист МОН України 1/11-7721 від 02.08.2017).

Навчальні заклади у 2018/2019 році можуть долучитися до Всеукраїнського конкурсу учнівських робіт імені Лідії Коваленко і Володимира Маняка, що буде проведено Інститутом історії України НАН України у співпраці з Міністерством освіти і науки України, за підтримки Науково-освітнього консорціуму вивчення Голодомору (HREC) при Канадському інституті українських студій Альбертського університету.

29 вересня 2018 р. в Україні відзначатиметься День пам'яті жертв Бабиного Яру, який став символом Голокосту та інших злочинів нацизму на окупованій території України та Східної Європи *(за два дні 29 та 30 вересня 1941 р. у Бабиному Ярі, урочищі на північно-західній околиці Києва, розстріляли майже 34 тисячі євреїв. Тут же нацисти розстрілювали ромів, радянських військовополонених, українських націоналістів та інших «ворогів рейху»)*.

27 січня 2019 р. в Україні та світі, відповідно до Резолюції Генеральної асамблеї ООН 2012 року, відзначається Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту *(саме в цей день у 1945 р. війська 1-го Українського фронту увійшли до нацистського табору смерті Аушвіц (у м. Освенцим), який став символом Голокосту та інших нацистських злочинів)*.

Вивчення історії Голокосту здійснюється за рекомендаціями Ради Європи та інших міжнародних організацій як складова української, європейської та світової історії. Це забезпечується на уроках з історії України та всесвітньої історії, а також у позакласній та позашкільній роботі. Зокрема, Міністерством освіти і науки України затверджені Програми для факультативних, спеціальних курсів, курсів за вибором з історії Голокосту.

18 травня 2019 р., як і в попередні роки, **вшановуватимуть пам'ять жертв депортації кримських татар (18 травня 1944 року розпочалася радянська операція з депортації кримських татар)**, а також відзначають його як День боротьби за права кримськотатарського народу.

У 2018-2019 рр. відзначається **100 річчя Української революції**: зокрема ювілей **Української держави гетьмана Павла Скоропадського та Директорії**

УНР. У листопаді 1918 р. постала Західно-Українська Народна Республіка, а 22 січня 1919 р. відбувся історичний акт Злуки ЗУНР і УНР.

Український інститут національної пам'яті підготував візуальні матеріали «**100 облич Української революції**» для використання в освітньому просторі у формі карткової гри.

Учням пропонується ознайомитися з біографіями сотень видатних українців тієї доби – політиків-державників, військових діячів, освітян, науковців, митців, меценатів, які в надскладних умовах розбудовували Україну, любіювали її інтереси за кордоном, формували національні збройні сили, українізували школу і сприяли становленню Академії наук, створювали мистецькі шедеври, щедро фінансували українську справу. Завдяки ним Україна з'явилася на карті світу.

Матеріали можна використовувати на уроках історії України в 10 класі, для підготовки до ЗНО, при проведенні тематичних виховних годин, Тижня історії, історичних, краєзнавчих фестивалів тощо.

Завантажити візуальні матеріали «100 облич Української революції» можна за посиланням: <http://www.memory.gov.ua/sites/default/files/verstka-100-oblich.pdf>

Запропоновані матеріали «100 облич Української революції» є пластичними. Учитель вільний модифікувати картки та варіанти проведення гри залежно від вікових та інтелектуальних особливостей учасників, мети й умов заходів.

Також Інститутом Національної пам'яті підготовлені методичні рекомендації «**100 років Українській Державі**» для використання в освітньому процесі, які можна завантажити за покликанням www.memory.gov.ua/metodichni-recomendatsii-dlya-shkil-i-zakladiv-kulturi-do-100-richchya-getmanatu-pa

Правознавство

У 2018-2019 навчальному році чинними є такі програми: для **9-го класу** «Навчальна програма з основ правознавства», для **10-11-х профільних класів** – «Правознавство» (профільний рівень). Програми розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua

Програма курсу з правознавства спрямована на отримання знань, навичок, ставлень і ціннісних орієнтацій, необхідних людині для ефективного соціального функціонування, реалізації її життєвих цілей і завдань, забезпечення умов для формування елементів правової культури, правових орієнтирів та правомірної поведінки учнів.

Під час вивчення правознавства особливу увагу варто звернути на права людини як наскрізному компоненту усіх навчальних дисциплін.

Ураховуючи важливість прав людини як наскрізного компонента усього освітнього процесу, особливу увагу потрібно приділити *ознайомленню учнів/учениць із Міжнародним біллем прав людини, що складається із Загальної декларації прав людини (1948), Міжнародного пакта про громадянські і політичні права (1966) і Міжнародного пакта про соціальні, економічні і культурні права (1966). Також важливо передбачити практичні заняття щодо застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950) та обов'язковості практики Європейського суду з прав людини в Україні. Окремо варто ознайомити учнів/учениць із Конвенцією ООН про права дитини (1989).*

Також слід враховувати законодавчі зміни 2017-2018 років, що стосуються конституційно-правового та галузевого регулювання суспільних відносин в Україні.

Як показує аналіз проведення Всеукраїнської учнівської олімпіади з правознавства у 2017/2018 навчальному році, завдання олімпіади включають законодавчі новели, прийняті Верховною Радою України за останні дві сесії. Завершення чергової сесії парламенту у січні кожного року є рубежем для визначення кінцевої дати прийняття нових законодавчих актів, що можуть входити до змістової частини програми олімпіади. Цьогорічна олімпіада містила достатньо багато питань, спрямованих на розвиток ціннісних уявлень про право в учасників олімпіади: історичний розвиток українського права; порядок організації державної влади; права людини та способи їх захисту; європейські стандарти прав людини; протидія домашньому насильству; особливості утримання батьками своїх дітей; участь неповнолітніх у збройних військових конфліктах; працевлаштування неповнолітніх тощо.

Рекомендуємо використовувати матеріали освітньої платформи «Живемо в демократії» www.living-democracy.com.ua

Громадянська освіта. «Людина і світ»

З 2018/2019 навчального року в закладах загальної середньої освіти до інваріантної складової Типових навчальних планів введено інтегрований курс «Громадянська освіта».

Зміст громадянської освіти охоплює філософські, аксіологічні, політичні, правові, аналітичні, економічні, культурологічні, соціально-психологічні знання та спрямований на формування громадянської компетентності особистості.

Громадянська освіта – це розвиток та соціалізація особистості, формування національної самосвідомості, громадянської позиції, загальної культури, світоглядних орієнтирів, критичному мислення, творчих здібностей, дослідницьких та аналітичних навичок.

Основними поняттями громадянської освіти є: ***людина, особа, громадянин, права людини, верховенство права, інклюзія, громадянська участь, демократія, держава, відповідальність.***

Викладання громадянської освіти має відбуватись на трьох рівнях:

- засвоєння знань;
- розвиток розуміння і ставлень;
- набуття практичного досвіду.

Навчання учнів має включати самоаналіз/аналіз життєвих ситуацій та визначення способів їх регулювання, проектування процесу самовдосконалення, участь у житті школи, громади.

Програма включає орієнтовний перелік тем для практичних занять. Учителі також можуть пропонувати власні теми, орієнтуючись на потреби учнів.

Курс громадянської освіти особливий тим, що головна увага в ньому приділяється не стільки отриманню учнями нової інформації, скільки виробленню навичок, умінь та формуванню ціннісних орієнтирів людини і громадянина, що є головним принципом компетентнісного навчання. За таких умов ефективним способом оцінювання навчальних досягнень учнів є самооцінювання та взаємне колегіальне оцінювання у класі – методи, які дозволяють учням брати відповідальність на себе за власне навчання.

Зміст програми з громадянської освіти не містить уроків узагальнення і тематичного контролю. Тому вчитель на свій розсуд може (за необхідності) планувати такі уроки.

Під час розподілу навантаження варто надавати перевагу вчителям історії та правознавства як учителям курсу «Громадянська освіта».

Чинною залишається програма для учнів 11 класів «Людина і світ. 11 клас».

Як провести компетентнісний урок

Нові характеристики змісту освіти за Державним стандартом 2011 р. і навчальними програмами 2016-2017 рр. зумовлюють істотні особливості організації як самого процесу навчання, так і уроку на засадах **компетентнісного підходу**.

Звертаємо увагу, що під час проектування та проведення компетентнісного уроку навчальні цілі кожного уроку мають бути сформульовані у формі очікуваних результатів за предметними компетентностями. Навчальні цілі мають вмотивовувати всі етапи уроку від початку до кінця уроку (іншими словами, методичні прийоми на всіх етапах уроку мають бути підпорядковані цілям). На завершальному (III етапі) ми перевіряємо (добираємо відповідні прийоми), як досягли навчальних цілей, сформульованих на початку уроку. Тобто, якщо зазначено, що на *уроці учні мають навчитися визначати..., характеризувати..., описувати..., порівнювати...* тощо, то добираємо такі завдання й запитання, які спрямовані на перевірку саме цих умінь. На останньому підетапі уроку «Підбиття підсумків (рефлексія) уроку» **ОБОВ'ЯЗКОВО** наводимо методичні прийоми (ігри, вправи, за умов перевантаження уроку прийомами – просто завдання), з допомогою яких:

1) узагальнюємо (підсумовуємо) основні ідеї уроку, стисло резюмуючи інформацію, опрацьовану на уроці. Тобто те, *що учні дізналися на уроці*, для цього варто передбачити запитання про найяскравіші враження від уроку;

2) співвідносимо реальні результати з очікуваними, тобто повертаємося до навчальних цілей, роблячи акцент на досягнутих результатах (*«Сьогодні на уроці я навчився...»*).

У цьому полягає сутність компетентнісного уроку!

Наводимо орієнтовну структуру компетентнісного уроку.

Структура компетентнісного уроку

ТЕМА:

Учні мають навчитися:

Згідно з програмовими засадами формулюємо навчальні цілі відповідно до компетентнісно орієнтованого підходу у формі очікуваних результатів.

Навчальних цілей не повинно бути дуже багато, адже в такому випадку навряд чи ми зможемо їх досягти протягом уроку й на останньому (III) етапі уроку перевірити.

Тип уроку. Комбінований урок.

Перебіг уроку

I. Підготовчий етап та перевірка вивченого (10 хв.)

1. Перевірка готовності класу до уроку.

2. Активізація пізнавальної діяльності учнів.

На цьому етапі пропонуємо дидактичну гру або пізнавальну вправу, яка сприятиме активізації інтересу до навчання.

3. Перевірка виконання домашнього завдання. Повторення навчального матеріалу. Оцінювання навчальних досягнень учнів.

■ Наводимо цікаві методичні прийоми, за допомогою яких перевіряємо домашнє завдання; повторюємо матеріал, який є базовим для вивчення нового; повторюємо вивчене з метою встановлення логічного взаємозв'язку з новим матеріалом.

II. Основний етап (25-30 хв.)

1. Оголошення теми, визначення навчальних цілей (очікуваних результатів) уроку; мотивація пізнавальної діяльності учнів.

2. Опрацювання нового навчального матеріалу. Формування та вдосконалення вмінь і навичок.

■ Мають бути запропоновані методичні прийоми, за допомогою яких можна забезпечити ефективне опрацювання питань теми уроку на етапі сприйняття та осмислення нового матеріалу на уроці.

III. Завершальний етап (10 хв.)

1. Систематизація, узагальнення вивченого на уроці. Контроль навчальних досягнень.

■ Мають бути запропоновані методичні прийоми, за допомогою яких можна забезпечити ефективну СИСТЕМАТИЗАЦІЮ, УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ.

■ Мають бути запропоновані доцільні ПРИЙОМИ КОНТРОЛЮ, якими перевірятимуться навчальні досягнення учнів на цьому уроці за обов'язкової відповідності цілям уроку (з огляду на компетентнісні складові).

2. Підведення підсумків уроку. Рефлексія.

Наводимо методичні прийоми (ігри, вправи, за умов перевантаження уроку прийомами – просто завдання).

1) узагальнюємо (підсумок) основні ідеї уроку, стисло резюмуючи інформацію, опрацьовану на уроці. **ТУТ ПОТРІБНО СТИСЛО ПРОПИСАТИ ОРІЄНТОВНІ ВИСНОВКИ**, тобто те, що учні дізналися на уроці, передбачити запитання про найяскравіші враження від уроку;

2) співвідносимо реальні результати з очікуваними, тобто повертаємося до навчальних цілей, роблячи акцент на досягнутих результатах («Сьогодні на уроці я навчився...»).

Фізична культура (Сич О.В.)

Початкова школа

Фізична культура як складова загальної культури, закладає основи збереження здоров'я та розвитку всіх його складових, використовує комплексний підхід до формування розумових та фізичних якостей і навичок, удосконалює фізичну та психологічну підготовку до активної життєдіяльності, формує пріоритети оздоровчої спрямованості фізичних вправ та забезпечує загальний культурний розвиток особистості. У контексті Концепції «Нової української школи» школа має навчити дітей використовувати знання і вміння, отримані в процесі навчання, для вирішення повсякденних проблем і життєвих ситуацій, тому заняття фізичною культурою повинні увійти до звички школяра. Рух, змагання, самоствердження – природна суть фізичної культури і спорту.

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти одним із пріоритетних завдань Нової української школи є забезпечення умов для всебічного розвитку дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб.

Особливості організації проведення уроків з фізичної культури у 1 класах за типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом Савченко О.Я. (наказ МОН від 21.03.2018 № 268)

Фізкультурна освітня галузь реалізується за такими змістовими лініями: «Рухова діяльність», «Ігрова та змагальна діяльність».

Змістова лінія «Рухова діяльність» передбачає формування у дітей уявлення про фізичну культуру як сукупність різноманітних фізичних вправ, способів рухової та ігрової діяльності, спрямованих на фізичний розвиток, зміцнення здоров'я та формування умінь і навичок володіння різними способами рухової діяльності, здатності виконання вправ основної гімнастики, організуючих вправ, елементів акробатики, вправ корегувальної спрямованості та тих, що пов'язані з незвичним положенням тіла у просторі, ходьбою, бігом, танцювальними кроками, способами лазіння та перелізання, навичками володіння м'ячем та стрибками, розвиток фізичних якостей, формування постави й профілактики плоскостопості.

Змістова лінія «Ігрова та змагальна діяльність» передбачає виховання в учнів ініціативності, активності та відповідальності у процесі рухливих і спортивних ігор за спрощеними правилами; усвідомлення важливості співпраці під час ігрових ситуацій; умінь боротися, здобувати чесну перемогу та з гідністю приймати поразку, контролювати свої емоції, організовувати свій час і мобілізувати ресурси, оцінювати власні можливості в процесі ігрової та змагальної діяльності, реалізовувати різні ролі в ігрових ситуаціях, відповідати за власні рішення, користуватися власними перевагами і визнавати недоліки у тактичних діях у різних видах спорту, планувати та реалізовувати спортивні проекти (турніри, змагання тощо); формування в молодших школярів умінь і навичок виконання естафет.

Викладання фізичної культури у 1 класах за типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом Шияна Р.Б. (наказ МОН від 21.03.2018 № 268)

Освітня програма фізкультурної освітньої галузі для 1-го класу охоплює такі змістові лінії: «Базова рухова активність», «Ігрова та змагальна діяльність учнів (рухливі ігри та естафети)», «Турбота про стан здоров'я та безпеку».

Змістова лінія «Базова рухова активність» охоплює такі види діяльності, які спрямовані на формування життєво необхідних рухових умінь і навичок.

Змістова лінія «Ігрова та змагальна діяльність учнів (рухливі ігри та естафети)» пов'язана з опануванням рухливих ігор та естафет, що задовольняє потребу в руховій активності та сприяє формуванню комунікативних здібностей.

Змістова лінія «Турбота про стан здоров'я та безпеку» спрямована на формування свідомого ставлення до власного здоров'я та вмінь безпечної поведінки в процесі фізкультурної діяльності.

Предметом навчання у початковій школі в галузі фізичного виховання є рухова активність із загальноосвітньою спрямованістю.

Нові підходи до змісту занять фізичною культурою повинні орієнтувати вчителів не тільки на фізичну підготовленість, а й на розвиток особистості, на індивідуальне сприймання навчального матеріалу. Розв'язання цих завдань допускає відхід від жорсткої регламентації занять, підвищення їхньої емоційної насиченості, максимальної різноманітності форм, методів та засобів фізичного виховання, широкого використання інноваційних технологій фізичного виховання.

У 2018/2019 навчальному році учні 2-4-х класів навчатимуться за навчальною програмою, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 05.08.2016 № 948 «Про затвердження змін до навчальних програм для 1-4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів».

Програма передбачає реалізацію змісту обсягом трьох годин на тиждень. Враховуючи рівень фізичної підготовленості учнів, їх інтереси та здібності, стан матеріально-спортивної бази навчального закладу, кліматичні умови, вчитель самостійно виділяє певну кількість годин на вивчення складових кожного виду рухової діяльності. Зважаючи на регіональні особливості й умови навчання на місцях, в реалізацію змісту базової програми допускається внесення змін і доповнень обсягом не більше 20–30 % від загальної кількості годин.

В навчальній програмі з фізичної культури для початкової школи:

- додатки вчитель використовує за своїм бажанням;
- варіативні модулі (лижна і ковзанярська підготовка, плавання та хореографія) не є обов'язковими, обираються за наявністю матеріально-технічної бази, зважаючи на регіональні спортивні традиції, кадрове забезпечення та бажання учнів;
- прибрано команди «Рівняйсь!», «Струнко!». Спонування до дії повинно носити більш м'яку форму і може виглядати як пояснення подальших дій;
- оцінювання здійснюється вербально, недоліки над якими треба попрацювати обговорюються з учнем індивідуально.

Навчати молодших школярів руховим діям доцільно, застосовуючи переважно ігровий метод. Це сприятиме створенню позитивного емоційного клімату і формуванню стійкого інтересу до занять фізичною культурою. Враховуючи психологічні особливості молодших школярів, уроки фізичної культури повинні викликати в учнів позитивні емоції, з цією метою необхідно творчо використовувати ігрові методи, музичний супровід, сучасні комп'ютерні технології тощо.

Більшість уроків фізичної культури доцільно проводити на відкритому повітрі (узимку в тиху погоду при температурі не нижчій – 12 градусів). У приміщенні, де проводяться уроки фізичної культури, температура повітря має бути не нижча +14 градусів.

Частина навчального навантаження з фізичної культури (до 1 години на

тиждень) може використовуватися на вивчення окремих навчальних предметів, що забезпечують рухову активність учнів (хореографія, ритміка, плавання тощо), за наявності відповідних умов педагогічних кадрів та навчальних програм, які мають гриф Міністерства освіти і науки України. (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

Основна і старша школа

Навчання фізичній культурі спрямоване на досягнення загальної мети базової загальної освіти. Адже метою базової загальної середньої освіти є: розвиток освіченої особистості, яка поєднує в собі творчий потенціал до навчання, ініціативність до саморозвитку та самонавчання в умовах глобальних змін та викликів, здатності ідентифікувати себе як важливу і відповідальну складову українського суспільства, яка готова змінювати і відстоювати національні цінності українського народу.

Основною метою навчального предмета «Фізична культура» є: формування в учнів стійкої мотивації щодо збереження свого здоров'я, фізичного розвитку та фізичної підготовленості; гармонійний розвиток природних здібностей та психічних якостей; використання засобів фізичного виховання в організації здорового способу життя.

Навчальний предмет «Фізична культура» надає змогу:

створити цілісну уяву про вплив занять фізичними вправами на розвиток особистості;

оволодіти технікою рухових дій;

набути навичок організації та методики проведення найпростіших форм занять фізичною культурою;

сприяти профілактиці шкідливих звичок тощо.

Години фізичної культури передбачені усіма варіантами Типових навчальних планів і повинні фінансуватися та використовуватися в повному обсязі. Вони зазначаються в розкладі уроків, ураховуються в педагогічному навантаженні вчителів. Ураховуючи те, що уроки фізичної культури за своїм змістом і специфікою забезпечують рухову активність учнів і не вимагають надмірного розумового напруження, години їх проведення не враховуються при підрахунку гранично допустимого навантаження учнів. Це дає змогу в кожному класі повноцінно використовувати усі навчальні години варіативної складової Типових навчальних планів, не перевищуючи загального обсягу навчального навантаження (сума інваріантної і варіативної складових).

Типовими навчальними планами для закладів загальної середньої освіти у 2018/2019 навчальному році на вивчення предмета «Фізична культура» в інваріантній складовій передбачено:

5-9 класи – 3 години на тиждень;

10-класи – 3 години на тиждень;

10- клас профільний рівень – 6 годин на тиждень;

11-класи – 2 години на тиждень;

11- класи профільний рівень – 5 годин на тиждень.

Заняття з фізичної культури в навчальних закладах проводяться вчителем фізичної культури або особою, яка має спеціальну освіту та кваліфікацію: тренер, керівник гуртка, групи, спортивної секції тощо.

Опанування змісту фізичної культури, як базового навчального предмета здійснюється за навчальними програмами, які мають відповідний гриф Міністерства

освіти і науки України.

Наказом МОН від 23.10.2017 № 1407 затверджені оновлені навчальні програми «Фізична культура» для 5-9 та 10-11 класів закладів загальної середньої освіти класів, у якій імplementовано компетентнісний підхід до вивчення предмета.

У навчальних програмах видокремлено наскрізні змістові лінії. Усього виділено 4 наскрізні змістові лінії (однакові для всіх навчальних предметів):

Екологічна безпека та сталий розвиток

Громадянська відповідальність

Здоров'я і безпека

Підприємливість та фінансова грамотність

Наскрізні змістові лінії відбивають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання і виховання учнів, та є засобом інтеграції навчального змісту, корелюються з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учнів, що визначають їхню поведінку в життєвих ситуаціях.

Очікувані результати навчальної діяльності учнів перенесені у лівий стовпчик програми, вони є необхідними предметними компетентностями, і в той же час, відповідають змістовим наскрізним темам.

Навчальна програма побудована за модульною системою. Вона містить інваріантну (обов'язкову) та варіативну складову. До інваріантної частини належать: теоретико-методичні знання та загальна фізична підготовка, зміст яких реалізовується упродовж кожного уроку. Практично кожен вид спорту може бути представлений у вигляді варіативного модуля. Фахівці фізичної культури можуть розробляти свої варіативні модулі до цієї програми. Програми варіативних модулів мають пройти експертизу, отримати гриф Міністерства освіти і науки України та бути оприлюдненими для загального користування.

Змістове наповнення варіативної складової навчальний заклад формує самостійно із модулів, запропонованих навчальною програмою. У 5–6 класах учні мають опанувати 4–6 варіативних модулів, у 7–8 класах – 3–5, у 9 класі – 3–4 модулі. У 10-11 класах учні мають опанувати 2-3 варіативних модулі. На опанування обраних модулів відводиться приблизно однакова кількість годин, але не менше ніж 18 годин. Однак, не виключається можливість мотивованого збільшення чи зменшення кількості годин на вивчення окремих модулів.

Критеріями відбору варіативних модулів є: наявність матеріально-технічної бази, регіональні спортивні традиції, кадрове забезпечення та бажання учнів. Бажання учнів визначається обов'язковим опитуванням. Результати опитування додаються до протоколу шкільного методичного об'єднання.

За потреби, у межах одного варіативного модуля можна освоїти навчальний матеріал, передбачений на два роки вивчення.

У разі освоєння двох варіативних модулів протягом одного навчального року та у випадку, коли рік вивчення модуля не відповідає класу навчання (наприклад у 10-класі вивчається модуль баскетбол, третій рік вивчення), учитель повинен скоригувати змістове наповнення варіативного модуля та нормативи оцінювання.

Пропонуємо вивчення нових варіативних модулів: «Пляжний волейбол» (лист МОН від 26.12.2017 № 1/11-13648) та «Міні-футбол» (лист МОН від 18.04.2018 № 1/11-4233) для 5-9 класів, складені фахівцями факультету фізичного виховання ПНПУ ім. В.Г. Короленка.

Поділ класу на групи дівчат і юнаків під час вивчення предмета в 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128 (додаток 2), зареєстрованим в Міністерстві юстиції України від 6 березня 2002 року за № 229/6517 (зі змінами). Згідно з рішеннями місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування класи можуть ділитися на групи і при наповнюваності, меншій від нормативної за рахунок зекономлених бюджетних асигнувань та залучення додаткових коштів. При наявності можливостей уроки фізичної культури в 5-9 класах варто проводити для хлопців та дівчат окремо.

Відповідно до Інструкції про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затвердженої наказом МОЗ та МОН від 20.07.2009 № 518/674, учні розподіляються на основну, підготовчу та спеціальну медичні групи.

Медичне обстеження учнів проводиться щорічно в установленому законодавством порядку. Не допускати на уроках фізичної культури навантаження учнів, які не пройшли медичного обстеження.

Для основної медичної групи фізична підготовка проводиться в повному обсязі згідно з навчальними програмами з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини.

Учні, які за станом здоров'я віднесені до підготовчої медичної групи, обов'язково відвідують уроки фізичної культури та опановують навчальний матеріал відповідно до вимог навчальної програми. Участь у змаганнях – за додатковим дозволом лікаря.

Учні, які за станом здоров'я віднесені до спеціальної медичної групи, обов'язково відвідують уроки фізичної культури, але виконують корегувальні вправи і вправи для загального фізичного розвитку, які їм не протипоказані.

Учні, незалежно від рівня фізичного розвитку та медичної групи, а також тимчасово звільнені від фізичних навантажень, повинні бути обов'язково присутніми на уроках фізичної культури. Допустиме навантаження для учнів/учениць, які за станом здоров'я належать до підготовчої та спеціальної медичних груп, установлює вчитель фізичної культури.

Домашні завдання для самостійного виконання фізичних вправ учні/учениці отримують на уроках фізичної культури. Вони мають бути спрямовані на підвищення рухового режиму у вільний час, досягнення рекреаційно-оздоровчого ефекту. У разі відставання учня/учениці у розвитку фізичних якостей учитель складає індивідуальну програму фізкультурно-оздоровчих занять, де вказується завдання занять, фізичні вправи, послідовність їх виконання, кількість повторень, інтервали відпочинку, засоби самоконтролю, відмітки про виконання завдання. Самостійні заняття за індивідуальною програмою надають учневі/учениці додаткові бонуси при оцінюванні навчальних досягнень.

На заняттях з фізичної культури рекомендуємо:

здійснювати особистісно орієнтований підхід до навчання учнів за статевими та індивідуальними особливостями фізичного розвитку, а також з урахуванням їхніх потреб і нахилів,

навчити учнів «слухати» і «оцінювати» свій фізичний стан,

добирати і використовувати різноманітні засоби свого фізичного вдосконалення.

При складанні розкладу навчальних занять не рекомендується здвоювати

уроки фізичної культури або проводити їх два дні поспіль. Більшість уроків фізичної культури доцільно проводити на відкритому повітрі.

Для оцінювання розвитку фізичних якостей використовуються навчальні нормативи, які розроблено для кожного року вивчення модуля. Навчальні нормативи є орієнтовними. Порядок їх проведення визначає вчитель відповідно до календарно-тематичного планування. Учні, які за станом здоров'я віднесені до підготовчої медичної групи, оцінюються за теоретико-методичні знання, техніку виконання вправ, складання відповідних нормативів, які їм не протипоказані.

При складанні навчального нормативу за його показником визначають рівень досягнень (початковий, середній, достатній, високий), а потім за технічними показниками виконання рухової дії та теоретичними знаннями виставляють оцінку в балах.

При оцінюванні навчальних досягнень з фізичної культури також враховуються: особисті досягнення школярів протягом навчального року; ступінь активності учнів на уроках; залучення учнів до занять фізичною культурою в позаурочний час; участь у змаганнях всіх рівнів.

Невиконання нормативів з причин, незалежних від учня/учениці, непропорційний фізичний розвиток, пропуски занять з поважних причин, не є підставою для зниження підсумкової оцінки успішності.

У період з 01.09 до 01.10 кожного навчального року з метою адаптації учнів до навантажень на уроках фізичної культури прийом навчальних нормативів не здійснюється, а також обмежується виконання вправ з максимальною інтенсивністю. Заняття мають рекреаційно-оздоровчий характер з помірними навантаженнями.

Для попередження нещасних випадків слід дотримуватись вимог безпеки під час проведення занять, а особливо, при складанні навчальних нормативів, коли учні виконують вправи з максимальним навантаженням.

Для недопущення перевантаження учнів необхідно враховувати їх навчання в дитячо-юнацьких спортивних школах. Так, у закладах загальної середньої освіти за рішенням педагогічної ради при оцінюванні учнів дозволяється враховувати результати їх навчання з фізичної культури у позашкільних закладах.

При проведенні занять з фізичної культури слід дотримуватись «Правил безпеки життєдіяльності під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах» (Наказ МОН України від 01.06.2010 № 521, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 9 серпня 2010 № 651/17946).

При забезпеченні належного організаційно-методичного проведення уроку, особистісно-зорієнтованого навчання, індивідуально-дозованого навантаження, дотримання дисципліни, стану спортивного обладнання та інвентарю переважна кількість травм може бути попереджена. На уроках фізичної культури, спортивно-масових заходах необхідно систематично здійснювати візуальний контроль за самопочуттям учнів, технічним станом спортивного обладнання та інвентарю. Місця для занять з фізичної культури і спорту обладнуються аптечкою (відкриті спортивні майданчики – переносною аптечкою).

Рекомендуємо використовувати педагогічний досвід роботи переможця та лауреатів обласного туру всеукраїнського конкурсу «Учитель року-2018» у номінації «Фізична культура»: Глібової Наталії Миколаївни (м. Лубни), Біліченка Василя Анатолійовича (м. Горішні Плавні), Білохи Валерія Миколайовича (м. Полтава), Іващенко Миколи Анатолійовича (Засульська ОТГ Лубенський р-н), Філіпова

Євгенія Валерійовича (м. Кременчук).

Календарне та поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя. Встановлення універсальних у межах закладу загальної середньої освіти міста, району чи області стандартів таких документів є неприпустимим.

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua) та веб-сайті Інституту модернізації змісту освіти (www.imzo.gov.ua). Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання, зокрема науково-методичні журнали «Фізичне виховання в школах України» та «Фізичне виховання в рідній школі».

Інформаційні ресурси

1. Офіційний веб-сайт Полтавського обласного відділення НОК України / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nos.poltava.ua/>

2. Офіційна сторінка Полтавського обласного центру фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk-ua.facebook.com/sportpoltava18/>

3. Офіційна сторінка Полтавського обласного відділення комітету з фізичного виховання та спорту МОН України / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.facebook.com/monpoltavaua/>

4. Офіційний веб-сайт Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://poltavatourcenter.pl.ua/>

5. Офіційний веб-сайт Управління у справах сім'ї, молоді та спорту Полтавської облдержадміністрації / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://usms.gov.ua/>

«Захист Вітчизни» (Сич О.В.)

Конституція України визначає захист Вітчизни обов'язком громадян України, найважливішою функцією держави. Безпека людини, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Метою навчального предмета «Захист Вітчизни» є формування в учнівської молоді життєво необхідних знань, умінь і навичок щодо захисту Вітчизни та дій в умовах надзвичайних ситуацій, а також системного уявлення про військово-патріотичне виховання як складову частину національно-патріотичного виховання. Провідним засобом реалізації вказаної мети є запровадження компетентнісного підходу в освітній процес, на основі ключових компетентностей як результату навчання.

Мета реалізовується комплексом навчальних і виховних завдань:

- ознайомлення учнівської молоді з основами нормативно-правового забезпечення захисту Вітчизни, цивільного захисту та охорони життя і здоров'я;
- усвідомлення учнівською молоддю свого обов'язку щодо захисту України у разі виникнення загрози суверенітету та територіальній цілісності держави;
- набуття знань про функції Збройних Сил України та інших військових формувань, їх характерні особливості;
- засвоєння основ захисту Вітчизни, цивільного захисту, домедичної допомоги, здійснення психологічної підготовки учнівської молоді до захисту Вітчизни;
- підготовка учнів до захисту Вітчизни, професійної орієнтації молоді до служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, визначених чинним законодавством, до захисту життя і здоров'я, забезпечення власної безпеки і безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу.

Відповідно до типових освітніх програм закладів загальної середньої освіти, затверджених наказами Міністерства освіти і науки від 20.04.2018 № 406, № 408 у 2018/2019 навчальному році викладання предмету «Захист Вітчизни» здійснюється:

10 клас - 1,5 години на тиждень;

10 клас з профільним рівнем навчанням - 5 годин на тиждень;

11 клас – 1,5 години на тиждень;

11 клас з профільним рівнем навчанням – 2 години на тиждень.

Предмет «Захист Вітчизни» вивчається в 11-х класах за програмою, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 30.07.2015 № 826 «Про внесення змін до навчальної програми «Захист Вітчизни» для 10-11 класу загальноосвітніх навчальних закладах».

З 2018/2019 навчального року для вивчення предмету «Захист Вітчизни» в 10-х класах набирає чинності навчальна програма «Захист Вітчизни» для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН від 23.10.2017 № 1407), в якій імплементовано компетентнісний підхід до вивчення предмета.

У навчальній програмі виокремлено такі наскрізні змістові лінії: *«Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність».*

Наскрізні змістові лінії відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання і виховання учнів, та є засобом інтеграції навчального змісту, корелюються з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і

світоглядних орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях. Також, вагоме місце у зазначеній програмі займають нові поняття щодо захисту України в умовах нових викликів, зокрема під час ведення «гібридної війни». Саме критичне мислення та медіаграмотність є тією «зброєю» громадян, з якою учні мають ознайомитися на уроках навчального предмета «Захист Вітчизни» у закладах середньої освіти.

Предмет «Захист Вітчизни» є обов'язковим навчальним предметом, який вивчається в навчальних закладах системи загальної середньої освіти упродовж 10 і 11 класів та під час навчально-польових занять (зборів) і навчально-тренувальних занять (дівчата). Навчальна програма передбачає вивчення предмету 1,5 та 2 години за умови виділення 0,5 годин з варіативної складової навчального плану.

Відповідно до навчального плану уроки проводяться: 10 клас - по 1,5 години на тиждень протягом навчального року; 11 клас: в першому семестрі (півріччі)- по 1,5 години на тиждень, а в другому семестрі - по 1 годині на тиждень та 18 годин відводиться на проведення навчально-польових занять (зборів) і занять у лікувально-оздоровчому закладі. При потижневому навантаженні по дві години на тиждень: 10 клас та перший семестр 11 класу - по 2 години, другий семестр 11 класу - по 1,5 години на тиждень та 18 годин - на проведення навчально-польових занять (зборів) (програма для юнаків) і навчально-тренувальні заняття (дівчата).

У кожному періоді предмет вивчається юнаками та дівчатами окремо. Дівчата за їх власним бажанням (у разі згоди батьків, опікунів або піклувальників) навчаються за програмою для групи юнаків. Юнаки, які за станом здоров'я, релігійними поглядами (за подачі відповідних документів) не можуть вивчати основи військової справи, навчаються за програмою для групи дівчат. Навчальний предмет при цьому в обох випадках називається «Захист Вітчизни» з уточненням «Основи медичних знань».

Поділ класів на групи юнаків та дівчат здійснюється незалежно від кількості учнів у класі. Проте, якщо у групі є менше 5 осіб, то учні цієї групи навчаються за індивідуальними навчальними планами.

Навчально-польові заняття (збори) і навчально-тренувальні заняття проводяться з метою практичного закріплення рівня знань, умінь та навичок учнів у 11 класі наприкінці навчального року. 3-х денні (18 годин) навчально-польові заняття (збори) та навчально-тренувальні заняття проводяться на базах військових частин, військових комісаріатів, лікувально-оздоровчих установ, базових навчальних закладів та навчальних закладів. До їх організації та проведення залучаються обласні, міські/районні військові комісаріати та органи місцевого самоврядування. З метою більш ефективної організації навчально-польових зборів, пропонуємо визначити навчальні заклади загальної середньої освіти, на базі яких проводити заняття, залучивши до них учнів з інших навчальних закладах загальної середньої освіти, об'єднавши їх у навчальні взводи та відділення. Завершальний етап навчання наприкінці військово-польових занять (зборів) і занять у лікувально-оздоровчому закладі може бути проведено як військово-спортивне свято.

Основною організаційною формою вивчення предмета «Захист Вітчизни» в закладах загальної середньої освіти усіх типів є урок, що проводиться вчителем згідно з календарно-тематичним плануванням та навчальним планом, складеними відповідно до навчальної програми. Важливими умовами успішності занять з предмета є висока дисципліна, організованість, відповідальність учнів.

Урок, як основна організаційна форма предмета «Захист Вітчизни», в усіх загальноосвітніх навчальних закладах починається з шикування, виконання гімну України, перевірки готовності класу до уроку і тренування за тематикою уроку протягом 3-5 хв. На заняттях стосунки між учнями та вчителем, а також учнів між собою підтримуються на зразок взаємовідносин між військовослужбовцями Збройних Сил України.

Рекомендована форма одягу для вчителя під час проведення занять з предмету «Захист Вітчизни» (програма для юнаків) – військова (форма Збройних формувань України).

Уроки предмету «Захист Вітчизни» повинні мати практичну спрямованість. Психологічна підготовка учнівської молоді до захисту Вітчизни здійснюється протягом усього викладання предмета.

Морально-психологічна підготовка здійснюється в ході навчання з метою формування морально-психологічної готовності та спроможності учнів виконувати покладені на них завдання, переборювати труднощі та небезпеку у надзвичайних ситуаціях, витримувати навантаження. Для цього на заняттях та тренуваннях учителями створюються відповідні умови. Вивчення цивільного захисту проводиться окремо у групах юнаків і дівчат.

Стройова підготовка молоді проходить під час уроку, а також у вигляді стройових тренажів на початку уроку тривалістю 3-5 хвилин.

У залежності від матеріально-технічної бази навчального закладу, професійної компетентності вчителя кількість годин програмового матеріалу може бути скореговане на 20 відсотків в межах розділу. Послідовність вивчення розділів та тем в межах вимог навчальної програми вчитель може коригувати самостійно.

Стрільба з автомата проводиться на відповідно обладнаних стрільбищах і в тирах згідно з планами військових комісаріатів на підставі наказів, погоджених з начальником гарнізону (командиром військової частини, начальником вищого військового навчального закладу), органом управління освітою і керівником навчального закладу та дотримання заходів безпеки.

Практичне закріплення теоретичного матеріалу з розділу «Основи цивільного захисту» передбачається під час проведення Дня цивільної оборони (цивільного захисту) в навчальних закладах системи загальної середньої освіти.

Оцінювання рівня засвоєння учнями програмового матеріалу здійснюється відповідно до «Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти». Оцінювання навчальних досягнень учнів на уроках «Захист Вітчизни» може здійснюватися за такими видами діяльності:

1. Засвоєння техніки виконання вправи (може здійснюватися окремо від прийому навчального нормативу).
2. Виконання навчального нормативу (з урахуванням динаміки особистого результату).
3. Виконання навчальних завдань під час проведення уроку.
4. Засвоєння теоретико-методичних знань.

Час виконання нормативів на загальну оцінку не впливає. При цьому оцінка за виконання нормативу не є домінуючою під час здійснення тематичного, семестрового чи річного оцінювання.

Під час складання контрольних вправ з прикладної фізичної підготовки необхідно врахувати деякі особливості, спрямовані на убезпечення учнів від

нешасних випадків:

1. Контрольні вправи складають тільки учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я.
2. Перевірка безпечності місць занять та справності інвентарю.
3. Проведення розминки.

При здачі заліків та нормативів також мають ураховуватися фізіологічні особливості та релігійні погляди учнів.

Важливими умовами успішності занять з предмета є висока дисципліна, організованість, відповідальність учнів.

З метою підвищення протимінної безпеки населення та дітей рекомендуємо у навчальних закладах системи загальної середньої освіти спланувати цикл уроків та виховних заходів, присвячених поведженню учнів з вибухонебезпечними предметами, на які учні можуть наразитися (лист Міністерства освіти і науки України від 19.08.2014 № 1/9-419 «Щодо проведення уроків та виховних заходів з питань протимінної безпеки населення та дітей у загальноосвітніх навчальних закладах»).

Зазначені заходи можуть бути проведені для всіх категорій учнів на уроках з предметів «Основи здоров'я», «Захист Вітчизни» та виховних годинах у навчальних закладах загальної середньої освіти. Для проведення уроків рекомендовано використовувати відеоматеріали з питань протимінної безпеки для загального населення та дітей, що розроблені Державною службою з надзвичайних ситуацій, ОБСЄ, ЮНІСЕФ та отримали статус соціальної реклами від Національної Ради з питань телебачення та радіомовлення.

Вчителям захисту Вітчизни рекомендуємо надавати організаційно-методичну допомогу та брати участь у проведенні зазначених заходів.

Для активізації військово-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах рекомендується вести гурткову роботу відповідного напрямку. Під час проведення відповідної роботи необхідно керуватися Концепцією допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, навчальною програмою «Захист Вітчизни», угодою про співробітництво між обласним управлінням освіти і науки та обласним військовим комісаріатом про спільну діяльність з питань військово-патріотичного виховання учнівської молоді.

Безпека під час проведення навчальних занять із предмета «Захист Вітчизни» забезпечується їх чіткою організацією, суворим дотриманням заходів, що визначаються статутами, курсом стрільб, відповідними керівництвами та настановами.

Керівники навчальних закладів зобов'язані вживати заходів щодо попередження загибелі та травмування учнів, встановлювати необхідні вимоги безпеки під час роботи з озброєнням та військовою технікою, під час здійснення маршу в район занять, проведення занять, стрільб, спеціальних занять і робіт, своєчасно доводити ці вимоги до учнів та добиватися їх суворого виконання.

Перед початком занять керівник навчального закладу зобов'язаний особисто впевнитись, що для цього створені безпечні умови, учні засвоїли вимоги безпеки та мають достатні практичні навички щодо їх виконання.

Відповідальність за дотримання учнями вимог безпеки на заняттях несуть викладачі предмета «Захист Вітчизни».

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до

використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua) та веб-сайті Інституту модернізації змісту освіти (www.imzo.gov.ua).

Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 16.03.2018 № 1/9-155 «Про Типові правила та умови проведення змагань і конкурсів шкільного, I (районного, міського), II (обласного та Київського міського) і III (Всеукраїнського) етапів гри «Сокіл» («Джура») рекомендується проведення в закладах загальної середньої освіти шкільного, I районного (міського) та II обласного етапу гри «Сокіл» («Джура»). Рекомендації розміщені на офіційному веб-сайті Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді: (www.ukjuntur.org.ua).

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання, зокрема, загальнодержавний журнал «Оборонний вісник» – друковане щомісячне видання Центру воєнної політики та політики безпеки (ЦВППБ), що містить широкий спектр інформації з військової сфери, яка може використовуватися вчителями і учнями загальноосвітніх навчальних закладів під час підготовки та проведення уроків з предмета «Захист Вітчизни» (Internet- сторінка сайту ЦВППБ www.defpol.org.ua).

Особливістю видання є поєднання інформаційних, аналітичних матеріалів, новин сектору безпеки і оборони України та військових структур (формувань) провідних країн світу.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>.
2. Офіційний веб-сайт Інститут модернізації змісту освіти/ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://imzo.gov.ua>
3. Офіційний веб-сайт Міністерства оборони України / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua>.
4. Сайт газети «Народна армія» / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.na.mil.gov.ua/>
5. Сайт журналу «Військо України» / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://viysko.com.ua/>
6. Сайт науково-теоретичного та науково-практичного журналу «Наука і оборона» / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.nio.mil.gov.ua>.
7. Сайт Державної служби з надзвичайних ситуацій України / [Електронний ресурс] – <http://www.mns.gov.ua>.
8. Сайт Товариства сприяння обороні України / [Електронний ресурс] – <http://tsou.org.ua>.
9. Сайт Товариства Червоного Хреста України / [Електронний ресурс] – <http://www.redcross.org.ua>.
10. Сайт методично-інформаційного журналу «Основи захисту Вітчизни» / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://Zaxuct.at.ua>.

Предмети художньо-естетичного циклу (Халецька Л.Л.)

Особливістю 2018-2019 навчального року є те, що заклади загальної середньої освіти (ЗЗСО) працюватимуть за такими Державними стандартами:

- 1 клас – 2018 р. (Державний стандарт початкової загальної освіти, *затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 № 87*. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>);

- 2-4 класи – 2011 р. (Державний стандарт початкової загальної освіти, *затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 462*. Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/);

- 5-10 класи – 2011 р. (Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, *затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392*. Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>);

- 11 клас – 2004 р. (Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, *затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 24*. Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/24-2004-%D0%BF>).

Метою мистецької освітньої галузі є формування культурної та інших компетентностей, цінностей у процесі пізнання мистецтва та художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному житті, поваги до національної та світової мистецької спадщини. Здобувач освіти:

- виявляє художньо-образне, асоціативне мислення у процесі художньо-творчої діяльності через образотворче, музичне та інші види мистецтва;

- пізнає мистецтво, інтерпретує художні образи, набуваючи емоційно-чуттєвого досвіду, виявляє ціннісне ставлення до мистецтва;

- пізнає себе через художньо-творчу діяльність та мистецтво.

Типовими освітніми програмами (Під кер. Р.Б. Шияна та під кер. О.Я. Савченко. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>), за якими у 2018-2019 н.р. працюватимуть **1-ші класи ЗЗСО**, на освітню галузь “Мистецтво” відведено 70 год. на рік (2 год. на тиждень). У програмах зазначено: “Мистецька освітня галузь може реалізуватися через інтегровані курси або предмети вивчення за окремими видами мистецтва: наприклад, музичне мистецтво, образотворче мистецтво тощо за умови реалізації упродовж циклу навчання всіх очікуваних результатів галузі”.

Освітню діяльність у **2-4 класах ЗЗСО** у 2018-2019 н.р. унормовано Наказом МОН від 20.04.2018 р. № 407, де зазначено, що:

Визнати таким, що втратив чинність, наказ МОН України від 10 червня 2011 року № 572 “Про типові навчальні плани початкової школи”.

Навчальні плани початкової школи охоплюють інваріантну складову, сформовану на державному рівні, яка є спільною для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування і форм власності, та варіативну складову.

На основі навчальних планів заклади освіти складають на кожен навчальний рік робочий навчальний план з конкретизацією варіативної складової, враховуючи особливості регіону та індивідуальні освітні потреби учнів.

При виконанні гранично допустимого навантаження учнів ураховані санітарно-гігієнічні норми та нормативну тривалість уроків у 2-4 класах – 40 хвилин.

Варіативна складова навчальних планів використовується на:

- посилення предметів інваріантної складової. У такому разі розподіл годин на вивчення тієї чи іншої теми навчальної програми здійснюється вчителем самостійно. Розподіл годин фіксується у календарному плані, який погоджується директором закладу чи його заступником. Учитель зазначає проведені уроки у частині класного журналу, відведеного для предмета, на посилення якого використано зазначені години;

- запровадження факультативів, курсів за вибором;
- індивідуальні заняття та консультації.

Варіативність змісту початкової освіти реалізується також через запровадження в навчальних програмах резервного часу, що створює простір для задоволення освітніх потреб учня, вирівнювання їх досягнень, розвитку наскрізних умінь тощо.

Освітня галузь “Мистецтво” реалізується окремими предметами “Образотворче мистецтво” і “Музичне мистецтво” або інтегрованим курсом “Мистецтво”. Заклад ЗСО може обирати окремі курси музичного та образотворчого мистецтва або інтегрований курс “Мистецтво”.

Освітню діяльність у **5-9 класах ЗЗСО** унормовано Наказом МОН від 20.04.2018 р. № 405 “Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня”, у якому зазначено:

Визнати таким, що втратив чинність, наказ МОН України від 3 квітня 2012 р. № 409 “Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня” (зі змінами).

Навчальні плани початкової школи охоплюють інваріантну складову, сформовану на державному рівні, яка є спільною для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування і форм власності, та варіативну складову.

Варіативна складова навчальних планів використовується на:

- посилення предметів інваріантної складової. У такому разі розподіл годин на вивчення тієї чи іншої теми навчальної програми здійснюється вчителем самостійно. Розподіл годин фіксується у календарному плані, який погоджується директором закладу чи його заступником. Учитель зазначає проведені уроки у частині класного журналу, відведеного для предмета, на посилення якого використано зазначені години;

- запровадження факультативів, курсів за вибором;
- індивідуальні заняття та консультації.

Для недопущення перевантаження учнів необхідно враховувати їх навчання в закладах освіти іншого типу (художніх, музичних, спортивних школах тощо). Так, у закладах загальної середньої освіти за рішенням педагогічної ради при оцінюванні учнів дозволяється враховувати результати їх навчання з відповідних предметів (музика, фізична культура та ін.) у позашкільних закладах.

Навчальна програма “Мистецтво. 5-9 класи” ОНОВЛЕНА (авт. Л. Масол, О. Коваленко, Г. Сотська, Г. Кузьменко, Ж. Марчук, О. Константинова, Л. Паньків, І. Гринчук, Н. Новикова, Н. Овіннікова) включає три блоки: “Музичне мистецтво”,

“Образотворче мистецтво” або інтегрований курс “Мистецтво”. Цілісна структура програми передбачає наскрізний тематизм та логіку побудови змісту за роками навчання від 5 до 9 класу. У 5–му класі учні засвоюють особливості мови різних видів мистецтва, у 6–му класі – палітру жанрів музичного та образотворчого мистецтв, у 7–му класі – новітні явища в мистецтві в єдності традицій і новаторства. У 8 – 9 класах учні знайомляться зі стилями і напрями мистецтва.

У програмі “Мистецтво. 5-9 кл.” окреслено сутність предметних мистецьких (музична, образотворча, хореографічна, театральна, екранна) та міжпредметних естетичних компетентностей, які щонайперше формуються під час опанування учнями різних видів мистецтва. Визначено компоненти компетенцій – знаннєвий, діяльнісний, ціннісний, – відповідно до яких згруповано розділ програми “Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів”.

У Пояснювальній записці оновленої програми розкрито можливості мистецтва щодо формування ключових компетентностей, які подано як система умінь (здатності людини реалізувати на практиці набуті знання і навички) і ставлень (якостей, що виявляються у поведінці особистості у певній ситуації чи її вчинках на засадах ціннісних переконань, поглядів, інтересів тощо). Ключові компетентності подаються у відповідності до Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європи. Важливість формування ключових компетентностей є незаперечною, і тому педагог має системно приділяти увагу їх формуванню, але застосовувати свій методичний інструментарій педагогічно доцільно і тільки у контексті реалізації завдань предмета “Мистецтво”.

З метою інтеграції навчальних предметів і предметних циклів, формування ключових та міжпредметних компетентностей у зміст оновленої навчальної програми введено наскрізні змістові лінії – соціально значущі надпредметні теми, які сприятимуть формуванню в учнів уявлення про суспільство в цілому, розвиватимуть здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях.

Наскрізні змістові лінії: екологічна безпека та сталий розвиток, громадянська відповідальність, здоров'я і безпека, підприємливість та фінансова грамотність.

Освітню діяльність у **10 класах ЗЗСО на 2018-2019 н.р.** унормовано Наказом МОН від 20.04.2018 р. № 408, у якому зазначено:

Ввести Типову освітню програму в дію поетапно:

У 10-х класах ЗЗСО – з 2018/2019 н.р.

В 11-х класах ЗЗСО – з 2019/2020 н.р.

Визнати таким, що втратив чинність, наказ МОН України від 11 липня 2017 р. № 995 “Про типові навчальні плани для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів” (зі змінами).

Зкладам ЗСО для складання власного навчального плану закладу освіти пропонується два варіанти організації освітнього процесу:

- I в. містить перелік базових предметів з експериментальними інтегрованими курсами (Історія: Україна і світ, Природничі науки).

- II в. Базові предмети з вивченням окремих предметів.

Реалізація змісту освіти, визначеного Державним стандартом, також забезпечується вибірково-обов'язковими предметами (“Інформатика”, “Технології”, “Мистецтво”), що вивчаються на рівні стандарту. Із запропонованого переліку учень має обрати два предмети – один в 10 класі, інший – в 11-му, або одночасно два

предмети в 10 і 11 класах (у такому разі години, передбачені на вибірково-обов'язкові предмети діляться між двома обраними предметами).

Зміст профілю навчання реалізується системою окремих предметів і курсів:

- базові та вибірково-обов'язкові предмети, що вивчаються на рівні стандарту;
- профільні предмети, що вивчаються на профільному рівні;
- курси за вибором, до яких належать спеціальні і факультативні курси.

Заклади освіти при складанні своїх навчальних планів можуть збільшувати кількість годин на вивчення базових або профільних предметів за рахунок додаткових годин.

З метою уникнення одногодинного тижневого вивчення певного предмета або курсу заклад освіти може планувати його вивчення концентровано (впродовж чверті, семестру, навчального року).

Для недопущення перевантаження учнів необхідно враховувати їх навчання в закладах освіти іншого типу (художніх, музичних, спортивних школах тощо). Так, у закладах загальної середньої освіти за рішенням педагогічної ради при оцінюванні учнів дозволяється враховувати результати їх навчання з відповідних предметів (музика, фізична культура та ін.) у позашкільних закладах.

Основними формами організації освітнього процесу є різні типи уроку:

- формування компетентностей;
- розвитку компетентностей;
- перевірки та/або оцінювання досягнення компетентностей;
- корекції основних компетентностей;
- комбінований урок.

Також формами організації освітнього процесу можуть бути екскурсії, віртуальні подорожі, уроки-семінари, конференції, форуми, спектаклі, брифінги, квести, інтерактивні уроки (уроки-“суди”, урок-дискусійна група, уроки з навчанням одних учнів іншими), інтегровані уроки, проблемний урок, відео-уроки, прес-конференції, ділові ігри тощо.

Засвоєння нового матеріалу можна проводити на лекції, конференції, екскурсії і т. д. Для конференції, дискусії вчителем або учнями визначаються теми доповідей учнів, основні напрями самостійної роботи. На навчальній екскурсії учні отримують знання, знайомлячись із експонатами в музеї, з роботою механізмів на підприємстві, спостерігаючи за різноманітними процесами, що відбуваються у природі. Консультації проводяться з учнями, які не були присутні на попередніх уроках або не зрозуміли, не засвоїли зміст окремих предметів. Розвиток і корекцію основних компетентностей можна, крім уроку відповідного типу, проводити на семінарі, заключній конференції, екскурсії тощо. Семінар як форма організації об'єднує бесіду та дискусію учнів. Заключна конференція може будуватися як у формі дискусії, так і у формі диспуту, на якому обговорюються полярні точки зору. Учитель або учні підбивають підсумки обговорення і формулюють висновки.

З метою засвоєння нового матеріалу та розвитку компетентностей крім уроку проводяться навчально-практичні заняття. Ця форма організації поєднує виконання різних практичних вправ, експериментальних робіт відповідно до змісту окремих предметів, менш регламентована й має акцент на більшій самостійності учнів в експериментальній та практичній діяльності. Досягнуті компетентності учні можуть застосовувати на практичних заняттях і заняттях практикуму. Практичне заняття – це така форма організації, в якій учням надається можливість застосовувати отримані

ними знання у практичній діяльності. Експериментальні завдання, передбачені змістом окремих предметів, виконуються на заняттях із практикуму (виконання експериментально-практичних робіт). Оглядова конференція (для 8-11 класів) повинна передбачати обговорення ключових положень вивченого матеріалу, учнем розкриваються нові узагальнюючі підходи до його аналізу.

Оглядова конференція може бути комплексною, тобто реалізувати міжпредметні зв'язки в узагальненні й систематизації навчального матеріалу.

Оглядова екскурсія припускає цілеспрямоване ознайомлення учнів з об'єктами та спостереження процесів з метою відновити та систематизувати раніше отримані знання.

Учням, які готуються здавати заліки або іспити можливе проведення оглядових консультацій, які виконують коригувальну функцію, допомагаючи учням орієнтуватися у змісті окремих предметів.

Консультація будується за принципом питань і відповідей.

Перевірка та/або оцінювання досягнення компетентностей крім уроку може здійснюватися у формі заліку, співбесіди, контрольного навчально-практичного заняття.

Залік як форма організації проводиться для перевірки якості засвоєння учнями змісту предметів, досягнення компетентностей. Ця форма організації як правило застосовується у класах з вечірньою формою здобуття освіти або для інших здобувачів профільної середньої освіти.

Співбесіда, як і залік, тільки у формі індивідуальної бесіди, проводиться з метою з'ясувати рівень досягнення компетентностей.

Функцію перевірки та/або оцінювання досягнення компетентностей виконує навчально-практичне заняття. Учні одержують конкретні завдання, з виконання яких звітують перед вчителем.

Практичні заняття та заняття практикуму також можуть будуватися з метою реалізації контрольних функцій освітнього процесу. На цих заняттях учні самостійно виготовляють вироби, проводять виміри та звітують за виконану роботу.

Можливо проводити заняття в малих групах, бригадах і ланках (у тому числі робота учнів у парах змінного складу) за умови, що окремі учні виконують роботу бригадирів, консультантів, тобто тих, хто навчає малу групу.

Екскурсії в першу чергу покликані показати учням практичне застосування знань, отриманих при вивченні змісту окремих предметів (можливо поєднувати зі збором учнями по ходу екскурсії матеріалу для виконання визначених завдань).

Учні можуть самостійно знімати та монтувати відеофільми (під час відео-уроку) за умови самостійного розроблення сюжету фільму, підбору матеріалу, виконують самостійно розподілені ролі та аналізують виконану роботу.

Форми організації освітнього процесу можуть уточнюватись та розширюватись у змісті окремих предметів за умови виконання державних вимог Державного стандарту та окремих предметів протягом навчального року.

Вибір форм і методів навчання вчитель визначає самостійно, враховуючи конкретні умови роботи, забезпечуючи водночас досягнення конкретних очікуваних результатів, зазначених у навчальних програмах окремих предметів.

Освітня програма закладу базової середньої освіти має передбачати досягнення учнями результатів навчання (компетентностей), визначених Державним стандартом.

Навчальні програми **“Мистецтво. 10-11 класи”** рівень стандарту, профільний рівень затверджено наказом МОН від 23.10.2017 № 1407 “Про надання грифу навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти”.

Тематична структура програми:

10 клас:

- Мистецтво африканського культурного регіону.
- Мистецтво американського культурного регіону.
- Мистецтво далекосхідного культурного регіону.
- Мистецтво індійського культурного регіону.
- Мистецтво арабо-мусульманського культурного регіону.

11 клас:

- Мистецтво європейського культурного регіону.
- Мистецтво європейського культурного регіону. Україна.

Опанування учнями мистецтва у школі (відповідно до концепції Л.М. Масол) відбувається за логічною послідовністю:

Рівень освіти	Провідні домінанти
Початкова школа	Мова мистецтва
Основна школа	Жанри мистецтва
	Стилі мистецтва
Старша школа	Мистецтво культурних регіонів світу

Основними видами діяльності на уроках мистецтва в 10 класі є:

- сприймання, інтерпретація й оцінювання художніх творів;
- художньо-творче самовираження, які мають бути збалансованими між собою.

Формування ключових компетентностей та реалізація змісту наскрізних змістових ліній має бути педагогічно коректним і доцільним та втілюватися через відповідні мистецькі трактування, приклади і методи навчання.

Програма “Мистецтво. 10-11 кл.”. Профільний рівень має складові:

- Пізнавальна складова (2 години) – обов’язкова для опанування усіма учнями,

- Художньо-практична складова (3 години) – варіативні модулі, спрямовані на формування умінь з обраного (-их) виду(-ів) мистецької діяльності.

Навчальний заклад обирає модуль (або модулі) відповідно до потреб і побажань учнів, умов та матеріально-технічного забезпечення:

- Спів (сольний, ансамблевий, хоровий)
- Музичний інструмент (бандура, гітара, баян тощо/ ансамбль, оркестр)
- Графіка
- Живопис
- Скульптура
- Декоративно-прикладне мистецтво
- Основи дизайну
- Хореографія
- Театральне мистецтво
- Фотомистецтво

- Мистецтво кіно
- Мистецтво театру
- Мистецтво рідного краю

Зміст модуля (-ів) може бути не синхронізовано зі змістом пізнавальної складової, а спрямовано безпосередньо на опанування учнями певних мистецьких умінь і навичок.

Учитель самостійно:

- визначає тривалість реалізації модуля (1, 2, 3, 4 семестри), його художньо-змістове і практичне наповнення;
- складає календарно-тематичний план з урахуванням вимог навчальної програми (модуля);
- обирає найбільш ефективні форми організації навчального процесу, технології та методики для формування умінь з обраного виду мистецької діяльності.

Освітня діяльність в **11 кл. ЗЗСО в 2018-2019 н.р.** здійснюється відповідно до Наказу МОН від 20.04.2018 р. № 406 “Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня”, у якій, зокрема, зазначено ввести Типову освітню програму в дію:

для 11-х класів закладів ЗСО на 2018-2019 н.р.

для вечірньої форми навчання на 2018-2019 та 2019-2020 н.р.

Назва освітньої галузі, до якої належить предмет “Художня культура” – “Естетична культура”.

Кількість годин, відведених на вивчення художньої культури за оівнем стандарту, академічним та універсальним – 0,5 год., профільним – 4 год. На тиждень. У класах суспільно-гуманітарного та філологічного напрямів за рахунок варіативної частини можна збільшувати кількість годин на вивчення предмету.

У класах художньо-естетичного профілю передбачено 1 год. на вивчення предмета “Естетика”.

! Заклад загальної середньої освіти може обирати інтегрований курс або окремі курси (музичне мистецтво та образотворче мистецтво) з 1 по 7 кл. У 8-10 кл. освітня галузь “Мистецтво” реалізується інтегрованим курсом “Мистецтво”.

Реалізація змісту мистецької освіти у ЗЗСО здійснюється шляхом використання художньо-педагогічних технологій, серед яких:

- інтегративні;
- ігрові;
- арт-терапевтичні (сугестивні);
- інтерактивні;
- проблемно-евристичні;
- компаративні,

про сутність яких та приклади використання на мистецьких уроках можна дізнатися у збірці “Методика навчання мистецтва в основній школі : Методичний посібник для вчителів / Людмила Масол. – К. : Шк. світ, 2012. – 128 с. – (Бібліотека “Шкільного світу”).

Нагадуємо, що при підготовці уроків учитель звертається до першоджерел, обережно використовує Інтернет-ресурси, не спирається на неперевірену інформацію. Фаховим виданням з мистецько-педагогічної освіти є журнал “Мистецтво та освіта”.

Упроваджуючи ІКТ-технології, не перевантажує учнів зайвою інформацією, пам'ятаючи про мету уроків мистецтва їх особливості та відмінності від інших навчальних предметів.

На допомогу учителю мистецьких дисциплін у ПОІППО ім. М.В. Остроградського (Халецька Л. Л., ауд. 3.4; E-mail: khaletska@meta.ua; khaletska@poippo.pl.ua) зібрано методичні кейси “Мистецтво. 2,3,4,5,6,7,8,9 кл.” До 1 вересня 2018-2019 н.р. заплановано створення кейсів “Мистецтво. 1 клас” та “Мистецтво. 10 клас” відповідно до нормативних документів, перелічених у даному тексті. Продовжує свою роботу сайт “Віват, ART!”, з якого за посиланнями можна вийти на персональні сайти вчителів мистецьких дисциплін: Афанас'єва А. В., учителя художньої культури (<http://hudozhnya.at.ua/>), Лашиної О. М., учителя музичного мистецтва (<http://lashinaolga.at.ua/>), Ясько Я. П., учителя музичного мистецтва (<http://yaroslava-yasko.edu.poltava.ua/>), Кривенко Н. М., учителя образотворчого мистецтва (<http://krivenko.pl.ua/index.php?view=index>).

Учителем музичного мистецтва О.М. Лашиною створено мультимедійні посібники для курсу “Мистецтво. 8 клас”, “Мистецтво. 9 клас”, з музичного мистецтва з першого по сьомий клас, готуються (звертатись на сайт розробника).

Предмети духовно-морального спрямування (Деряга Л.М.)

У 2018-2019 н.р. триватиме вивчення курсів духовно-морального спрямування за програмами, рекомендованими міністерством: «Християнська етика в українській культурі» (1–4 класи) (*Ігумен Лонгин (Чернуха), Белкіна Е. В.*), «Біблійна історія та християнська етика» (1–11 класи) (*архиєпископ Филип, Євнух М. Б., І. Ковровський та ін.*), «Основи християнської етики» (5–8 класи) (*Жуковський В. М. та ін.*), "Етика: духовні засади" (для учнів 5–11 класів) (*авторський колектив учителів Українського коледжу ім. В.О. Сухомлинського під керівництвом В.М. Хайруліної*).

Актуальність вивчення цих предметів обумовлена не тільки істотними змінами в ціннісних орієнтирах українського суспільства, що спостерігаються нині, а й загальним зростанням ролі моралі в житті людства в інформаційному суспільстві часів глобалізації.

Курси духовно-морального спрямування є дисциплінами передусім світоглядного, культурного та освітньо-виховного спрямування, які вибудовуються як фундамент буттєвих цінностей сучасної людини. Вони не є вченням віри, не передбачають вивчення релігійних обрядів, і не повинні ставити за мету залучення до певної конфесії.

У своїй роботі вчителі, які викладають курси духовно-морального спрямування, повинні керуватися наступними нормативно-правовими документами:

- Конституцією України (28.06.1996 року);
- Законом України "Про свободу совісті та релігійні організації" (23.04.1991 року);
- Указом Президента України "Про невідкладні заходи щодо остаточного подолання негативних наслідків тоталітарної політики колишнього Союзу РСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій"(21.03.2002 року);
- Дорученням Президента України за № 1-1\ 657 від 8 липня 2005 року, яке стало підґрунтям до наказу Міністерства освіти і науки України № 437 від 26.08.2005р. "Про вивчення у навчальних закладах факультативних курсів з етики віри та релігієзнавства";
- Рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України № 8/1-2 від 29.06.2006 року "Про концептуальні засади вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно-морального спрямування";
- Наказом обласного управління освіти і науки Полтавської обласної державної адміністрації № 425 від 16.06.2006 р. «Про впровадження в дошкільні, загальноосвітні та позашкільні навчальні заклади області курсу «Основи православної культури».

Викладання предметів духовно-морального спрямування в закладах загальної середньої освіти можливе лише за умови письмової згоди батьків та за наявності підготовленого вчителя. При цьому просимо враховувати ситуацію, коли не всі діти відвідують зазначені курси. В такому випадку ці заняття повинні бути в розкладі першим або останнім уроком.

Названі предмети слід викладати в тісній співпраці з батьками, інформувати батьківську громадськість про особливості християнської етики, давати їм можливість відвідувати уроки і позакласні заходи з предмета.

Зміст предметів духовно-морального спрямування не може нести катехізацію, неприпустимим є також нав'язування учителем дітям власних поглядів у ставленні

до тих чи інших церков, примусу дітей до молитви під час уроків, відвідування церковних служб тощо.

Курси духовно-морального спрямування можуть викладатися в 1–11 класах за рахунок варіативної частини; як курс за вибором; на факультативних заняттях; в 5 – 6 класах ще і як предмет за рахунок годин, передбачених для вивчення предмета «Етика». В останньому випадку знання дітей обов'язково перевіряються та оцінюються. В інших випадках – оцінювання за бажанням учителя. Але, як показує досвід, оцінки стимулюють роботу учнів на уроці.

Відповідно до Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України № 8/1-2 від 29.06.2006 року "Про концептуальні засади вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно-морального спрямування" для проведення факультативних занять із зазначених предметів необхідно 8 дітей з міської місцевості, 4 – із сільської. Оцінки учням на факультативних заняттях не ставляться.

Звертаємо увагу вчителів на суттєву відмінність християнської етики від світської етики. Це дисципліна про християнську мораль, про правила життя згідно Біблії. Метою курсів духовно-морального спрямування є формування в учнів християнських моральних чеснот.

У процесі досягнення мети передбачається реалізація таких завдань:

- ознайомлення учнів з основами християнської моралі як фундаменту загальнолюдських цінностей;
- ознайомлення учнів із християнськими моральними цінностями: істини, благочестя, добра, любові, краси, гідності, обов'язку, совісті, честі;
- формування свідомої та відповідальної особистості учня на основі християнських духовних, моральних та культурних цінностей.
- створення належних морально-етичних умов для самопізнання і самореалізації.

Нагадаємо найголовніші сучасні дидактичні вимоги до уроків духовно-морального спрямування. Урок розпочинається вступною організаційною частиною, мета якої – створення духовної атмосфери християнського спілкування. Етап актуалізації особистісного досвіду учнів передбачає врахування їхніх життєвих пріоритетів, емоційного налаштування та читацьких інтересів. На цьому етапі доцільне використання яскравої наочності, інтерактивних вправ, індивідуальних повідомлень, цікавих життєвих історій, уривків з літературних творів. Етап актуалізації опорних знань може реалізовуватись через перевірку домашнього завдання, повторювальну бесіду, індивідуальні відповіді, міні-самостійну роботу з розгорнутою відповіддю на запитання або тестами. Етап мотивації навчальної діяльності передбачає можливу участь учнів у формулюванні теми і мети уроку, первинне ознайомлення з ключовим Біблійним віршем, формування плану уроку, пам'яток щодо певних видів навчальної діяльності, створення проблемних ситуацій. На етапі засвоєння нових знань, формування опорних умінь і навичок необхідно забезпечити активну взаємодію учителя та учнів, поєднання індуктивного та дедуктивного способів засвоєння нових знань, врахування вимог вікової психології щодо дозування нової інформації для сприймання на слух, підвищення ролі евристичної бесіди у засвоєнні нових знань та формуванні опорних умінь і навичок, ефективну роботу зі Святим Письмом, зокрема опорною Біблійною історією, керовано-самостійне опрацювання матеріалу підручника. На етапі закріплення навчальних досягнень ефективними є читання, обговорення та аналіз повчальних

оповідань, інтелектуальні, рольові та ділові ігри, робота з образотворчою наочністю, матеріалами хрестоматії, прослуховування та виконання пісень духовного змісту, інтерактивні вправи, етичні практикуми, міні-проекти, закріплення змісту ключового Біблійного вірша. Характерними особливостями етапу узагальнення та систематизації набутих компетентностей є підсумкова бесіда, складання узагальнювальних таблиць та схем, самостійна робота за завданнями в робочому зошиті. Під час підсумкової частини уроку слід використовувати питання типу: «Найбільше на уроці мене вразило...», «Після уроку я хотів би в собі змінити...», «Після уроку я зрозумів...».

У програми курсів духовно-морального спрямування введено категоріальний апарат етичних понять («совість», «чесноти», «гріх», «милосердя», «добročинність», «відповідальність» та ін.), розкриття яких повинно здійснюватися відповідно до вікових психологічних особливостей учнів з урахуванням поступового розкриття основ релігійного життя. Наголошуємо, вчитель повинен пояснювати етичні поняття з християнської точки зору, користуючись словниками релігійних понять.

При проведенні уроків християнської етики слід дотримуватися принципу доступності, посиленості, що вимагає ретельного визначення обсягу навчального матеріалу і його характеру з урахуванням віку і рівня підготовки учнів, щоб завдання, які ставляться перед школярами, були їм зрозумілими.

Так, згідно з дослідженням психологів, для учнів молодшого віку не рекомендується давати більше трьох віршів з Біблії, оскільки вони їх не можуть сприйняти.

При поясненні навчального матеріалу для учнів початкових класів вчитель може використати форму бесіди, запропоновану білоруським православним педагогом, письменником Борисом Ганаго, ознайомившись з його книгою «Будемо як діти». Слід пам'ятати, що для школярів 1–4 класів велике значення має ігрова діяльність, тому на уроках християнської етики потрібно використовувати навчально-розвивальні ігри: кросворди, ребуси, головоломки, загадки, акровірші. Доцільною буде на уроці предметно-ремеслова діяльність: малювання, розфарбовування, аплікації, ліплення. На допомогу вчителю можна порекомендувати дитячі православні журнали з названими завданнями.

Ефективність навчальних занять значно зростає, якщо вчитель, розкриваючи тему того чи іншого заняття, звертатиметься до життєвого досвіду своїх вихованців, якомога частіше апелюватиме і розширюватиме їх морально-етичний та життєвий досвід. Заняття з учнями мають бути різноманітними за формами та змістом: уроки-роздуми, уроки-бесіди, уроки-лекції, ігри-мандрівки, уроки-подорожі, уроки-диспути, уроки з елементами дискусії, уроки-екскурсії тощо.

Ефективними можуть бути форми і методи, які залучають дітей до художньо-музичного мистецького світу християнських цінностей, а саме: метод діяльності самих дітей, живопис, ліплення, аплікація, заняття музикою, драматизація, театралізація, художня творчість тощо, що відповідають таким вимогам, як діалогічний, діяльнісно-творчий характер, спрямованість на підтримку індивідуального розвитку особистості.

Саме тому в процесі виховання дітей на основі українських релігійних традицій важливим є застосування інтегративного підходу – ознайомлення дітей з художньо-музичним, мистецьким світом духовних цінностей слід обов'язково підкріплювати відповідними релігійно-моральними нормами, принципами,

ідеалами.

У зв'язку з цим рекомендуємо педагогам використовувати на уроках християнської етики твори на біблійну тематику художників Рафаеля, Мікеланджело, Рембранта, С. Далі, Леонардо да Вінчі, ілюстрації до Старого та Нового Заповітів Юліуса Шнора фон Карольсфельда, релігійні сюжети творів німецького художника Альтдорфера Альбрехта, полотна з біблійними сюжетами І. Рєпіна, Г. Чернецова, О. Іванова, І. Айвазовського; духовну музику Баха, Моцарта, Ліста, Чайковського, С. Рахманінова, Чеснокова, М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя, твори на біблійні теми композиторів Л. Дичко, М. Леонтовича, М. Верховинця, пісні християнського спрямування на слова В. Крищенко, С. Кисельова, пісні-притчі С. Копилової, О. Корольової, дитячі пісні Л. Херувимської.

При проведенні занять рекомендуємо використовувати краєзнавчий матеріал, що дасть змогу школярам детальніше познайомитися зі своїм рідним краєм. Адже Полтавщина – один із духовних центрів України. Тут збереглося понад 40 високохудожніх зразків православної архітектури різних епох і стилів; ікони XII-XIX століть, серед яких особливо шановані Козельщанська, Каплунівська, Горбанівська ікони Божої Матері, а також «гадяцьке чудо» – образ Миколая Чудотворця. З особливим почуттям маємо згадувати православних святих нашого регіону: Іосафа Белгородського, Афанасія Лубенського чудотворця, Даниїла Ачинського, Єфрема Печерського, Іони Київського, Афанасія Полтавського (нетлінні мощі якого знаходяться у Хрестовоздвиженському монастирі), а також новомучеників 20 століття, імена яких зазначені в мартирологу Полтавщини. Думаємо, учням цікаво буде дізнатися, що доктор мистецтвознавства, професор, полтавка О.С. Цалай-Якименко відкрила для широкого загалу музику нашого земляка преподобного Паїсія Величковського – святого, відомого перекладача «Добротолюбія», з вивчення життя і творчості якого в Європі проходять щорічні науково-практичні конференції. При підготовці вчитель може використати і туристичний довідник «Православна Полтавщина», Полтава: ТОВ «АСМІ», 2008.

У роботі з дітьми доцільно використовувати індивідуальні, мікрогрупові, групові (колективні) і масові форми роботи. Ефективними є індивідуальні форми роботи, оскільки вони дозволяють педагогу краще розкрити індивідуальність, сутнісні сили, здібності і нахили учня, спрямовувати його моральний і духовний розвиток. А сам учень має можливість отримати кваліфіковану консультацію, конфіденційну пораду педагога з морально-етичних проблем.

Робота у мікрогрупах є найбільш ефективною у практичній частині занять, при виконанні творчої і пошукової роботи активізує процеси самоосвіти і самовиховання учнів. Робота у мікрогрупах привчає дітей до роботи в команді, сприяє формуванню товарищескості і дружби в учнівському колективі.

У процесі викладання курсів вчителю доцільно використовувати такі методи проведення занять: розвивального переконання; пояснення; роз'яснення; бесіди; метод прикладу; обговорення прикладів морально-етичного змісту як зі Святого Письма, так і української світової історії, літератури, життєвих прикладів; розв'язання задач та ситуацій морально-духовного спрямування; написання творчих робіт; екскурсій до храмів, музеїв; використання аудіо- та відео-матеріалів; використання репродукцій, картин на біблійну тематику; етичний тренінг, застосування рольових ігор, інсценування, ігор-драматизації; навчально-розвивальні

ігри (кресворди, ребуси, головоломки, загадки, акровірші).

Провідним методом у вивченні курсів є метод розвивального переконання. Це метод впливу на свідомість, що сприяє формуванню відповідних поглядів, світогляду школярів, залученню їх до загальнолюдських, християнських цінностей на противагу бездуховності та аморальності. Метод переконання передбачає обґрунтування певної морально-етичної категорії, відстоювання морально-духовної позиції особистості, оцінки вчинків та дій інших людей, своїх власних. Переконання – вміння довести дитині істинність християнських цінностей, необхідність формування тих чи інших духовних якостей, розвиток потреб у пізнанні і самопізнанні. Ефективність його використання залежить від аргументованості, впевненості, емоційності і доброзичливості педагога. Метод переконання найдоцільніше використовувати в духовних бесідах, бесідах-роздумах, сократівських бесідах з учнями.

Бесіди морально-етичного спрямування мають будуватись у вигляді діалогу з дітьми і передбачають поетапне знайомство дітей з морально-духовними, як ментальними, так і загальнолюдськими характеристиками людини. Цикли бесід можна присвятити обговоренню таких важливих морально-етичних проблем, як: цінності людини; цінності життя; сенс людського життя; значення віри, надії, любові в житті людини; шлях до самовдосконалення; життєва програма людини; дитяче дозвілля; конфлікти, шляхи їх подолання тощо.

Важливе місце на уроках християнської етики повинно займати розв'язання ситуативних завдань, що є ефективним засобом формування християнської поведінки дитини. Спеціально створювані педагогом задачі морально-духовного спрямування можуть використовуватись при засвоєнні та закріпленні матеріалу з метою активізації знань дітей у висловленні власної позиції щодо обговорюваної проблеми, обміну думками і досвідом. Такі задачі сприятимуть розгляду проблеми з різних точок зору, аналізу можливих варіантів рішення і промахів, проектуванню шляхів з їх уникнення, а також корекції небажаної поведінки. Застосування задач морально-етичного змісту вимагає інструкції вчителя, знайомства з проблемою, організації пошуку правильного рішення та аналізу запропонованих варіантів.

Матеріалом для створення задач морально-духовного спрямування для дітей можуть бути ситуації, взяті вчителем не лише з релігійних джерел, але із фольклору (казки, притчі, легенди) та авторських творів морально-етичного спрямування. Часто під час їх використання можна скористатися методикою незакінченого оповідання, коли вчитель перериває читання твору у найдраматичніший для героїв момент події, з метою колективного вибору можливого закінчення твору. Лише потім озвучується закінчення оповідання, аналізуються, порівнюються дитячі варіанти з оригінальним закінченням твору, обирається найдоцільніший вихід у даній ситуації. На допомогу педагогам рекомендуємо збірку вибраних творів «Таємниця твоєї душі» (Упор. В. Семчук. – Нововолинськ: Мінотавр, 2004), «Дидактичні матеріали» християнсько-просвітницького часопису «Слово Вчителю».

Творчим різновидом ситуативних завдань можуть бути ситуації в малюнках, так звані проєктивні методики. Найскладнішим видом ситуацій морально-духовного вибору є конфліктні ситуації, у змісті яких вміщено конфлікт, розв'язання якого потребує певних моральних зусиль від виконавців (вияву альтруїзму, готовності прийти на допомогу людям, діяти на благо інших в противагу егоїстичним устремлінням).

Етичний тренінг – ефективний метод морально-духовного розвитку школярів, що дозволяє формувати морально-духовні цінності та норми поведінки, коригувати ставлення учнів до оточуючих.

Етичний тренінг – це форма моделювання ситуацій взаємин людей (на основі рольової гри), що відтворюються в даний момент і аналізуються з позицій відповідних морально-етичних норм (ставлення до людей похилого віку, до старших членів родини, до молодших, до однолітків). Усі ситуації тренінгів складаються з урахуванням важливості формування емпатії, поступливості, такту, милосердя, поваги, доброзичливого ставлення до людей, співчуття однієї людини іншій, уміння прийняти позицію іншої людини.

У вивченні християнської етики ефективним є також метод інсценування, гра-драматизація. Гра-драматизація є засобом осмислення аналізу, відчуття та бачення дитиною зв'язку між еталонами моральної поведінки та власною поведінкою. У процесі гри-драматизації, беручи на себе позитивну чи негативну роль, дитина вчиться робити власний моральний вибір на користь добра, переконується у правильності моральної поведінки. Учитель, який буде проводити заняття з даного людинознавчого курсу, повинен викликати інтерес у школярів до занять, бажання їх відвідувати на засадах добровільності, гуманного особистісно орієнтованого підходу до кожної дитини, встановлюючи рівноправні суб'єкт-суб'єктні взаємини між всіма учасниками навчально-виховного процесу (вчителями, дітьми, батьками).

Важливого значення слід надавати використанню наочності на уроці. Використовуючи наочність, учитель християнської етики не повинен занадто деталізувати біблійний матеріал, перебираючи на себе функцію Творця (наприклад, зображення створення світу). Наочність, яка використовується на уроці, повинна бути високохудожньою.

Не допускається наочність, яка може показати Творця у непривабливому чи карикатурному вигляді. Не слід під час інсценізації виконувати роль Бога. Його голос має звучати за кадром, за сценою.

При навчанні християнської етики та оцінюванні знань учнів бажано уникати фанатизму, інфантилізму (впадання в дитинство), сентименталізму (надмірних почуттів), раціоналізму (намагання все пояснити з допомогою розуму), вербалізму (багатомовства) та фальшивого активізму.

Календарне планування навчального матеріалу вчителі можуть робити безпосередньо в навчальних програмах. Можна користуватися також окремими брошурами, зробленими на основі навчальних програм. На основі календарних планів учителі розробляють поурочні плани, структуру і форму яких визначають самі. Поурочними планами для вчителів можуть слугувати також методичні посібники, що мають гриф Міністерства освіти і науки України. Під час розроблення календарних планів учитель може на власний розсуд використовувати резервні години – планувати проведення контрольних робіт, лабораторних, практичних, семінарів, засідань «круглих столів», здійснення акцій милосердя, пізнавальних екскурсій, зустрічей, поїздок, поглиблення, узагальнення і розширення знань з основ християнської етики, тощо.

Учніські зошити учителі перевіряють один раз на семестр, виставляючи або не виставляючи (на власний розсуд) бал за ведення зошита в журнал. Виставляючи тематичні оцінки, учитель не враховує оцінку за ведення зошита.

Для викладання «Християнської етики в українській культурі» у 1-4 класах творчим колективом Київського міського педагогічного університету ім. Б.Д.Грінченка розроблено відповідні навчально-методичні матеріали. Це – програма «Християнська етика в українській культурі» для учнів 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів (2007 р.), методичний посібник для вчителів 1, 2, 3, 4 кл. (2009 р.), підручник та робочий зошит для 1 класу - «Дорога Добра», підручник та робочий зошит для 2 класу - «Дорога Милосердя», підручник та робочий зошит для 3 класу - «Дорога Доброчинності», підручник та робочий зошит для 4 класу – «Дорога Мудрості» (2009 р.); методичні рекомендації для вчителів 2 класу - А.Мовчун «Міжпредметні зв'язки курсу «Християнська етика в українській культурі» (2007 р.); сценарії святкових заходів до курсу «Християнська етика в українській культурі» (2007 р.), розроблені вчителями, які викладають даний курс, а також CD-диски з музичним супроводом для 1-4 класів (2009 р.).

Для молодших школярів можна використовувати також посібник для початкових класів загальноосвітніх шкіл «Основи християнської культури. Божий світ і я» (автор: свящ. Б. Огульчанський), виданий за підтримки Православного Педагогічного товариства у 2003 р.

Цінним доповненням до уроків християнської етики в початковій школі є журнали та книги українського дитячого письменника Ю. Лігуна – дипломанта та переможця багатьох всеукраїнських та міжнародних конкурсів дитячої книги. Його твори – «Король Головешка», «Залізний Булкін», «Карасенки-поросенки», «Підводна казка», «Країна без правил», «Король Попелюшко», «В банку – як в танку», «Ілля Муромець і Сила Небесна» та багато ін., написані з любов'ю до дітей, зі щирим бажанням допомогти їм розібратися у світі моральних цінностей, пробудити в них добре ставлення до людей, природи, своєї Батьківщини. Його казки озвучуються і транслюються по радіо, ставляться в театрах.

Для викладання «Основ християнської етики» у 5-му та 6-му класі розроблено відповідний навчально-методичний комплект, який включає підручник, хрестоматію для читання та робочий зошит (видавництво "Літера ЛТД" 2008 рік").

У підручнику з основ християнської етики для учня (автори Жуковський В.М., Ніколін М.М., Саннікова Т.В., Лахман Н.М., Филипчук С.В., Гаврисюк О.Я.) міститься методично організований матеріал, подано ключові вірші, словничок нових слів, біблійні історії, оповідання та вірші повчального характеру, завдання для перевірки отриманих знань та їх застосування на практиці для формування відповідної поведінки.

Хрестоматія з основ християнської етики для 5 класу (Жуковський В.М., Мазур І.Є.) включає матеріал для читання, укладений відповідно до тематики підручника.

Зошит для учня (Жуковський В.М., Кучма Л.Є., Гаврилюк О.Я.) призначений для закріплення навчального матеріалу, отриманого на уроці.

У шостому класі предмет "Основи християнської етики" викладається за підручником "Основи християнської етики. 6 клас" (автори Жуковський В.М., Ніколін М.М., Филипчук С.В.).

Для програми «Біблійна історія та християнська етика» розроблено таке навчально-методичне забезпечення: «Методичні рекомендації для вчителя» (конспекти уроків для 1, 2 класів), робочі зошити для учнів 1, 2 класів (автори: Ковровський І. Г., Мартиненко О. А.), підручники для 5, 6 класів (Дроздовський О.М.,

Шемшук Т.А., Любченко Л.С. та ін.). Окрім того журнал видавничої групи «Основа» «Педагогічна майстерня» (№№ 8, 9, 11, 2011 р., № 2, 5, 2012 р.) друкує методичні розробки для 1, 5 класів, написані членами обласної спеціальної дослідницької групи ПОППО імені М. В. Острогадського.

При підготовці до уроків необхідно користуватися літературою, що має гриф МОН або ж рекомендована методистом ПОППО. Слід уникати літератури окултного та теософського спрямування.

На допомогу вчителям у викладанні християнської етики рекомендуємо наступні джерела:

1. А.І. Лахно, В.М. Варенко. Християнська етика (в поняттях і категоріях). Навч. Посібник. Київ: Видавництво європейського університету, 2002. – С.212.

2. А. Калашник. Загальні методи вивчення предмета «Християнська етика». Навчально-методичний посібник (Львів, 2003).

3. А. Калашник. Педагогічно-методичні підходи та дидактичний матеріал до уроків християнської етики. Навчально-методичний посібник. – Тернопіль, 2007.

4. Александра М., Крижанівська В. Біблійні сюжети у творчості майстрів італійського відродження //Історія в школі. – 2001. – №7. – С.41-44.

5. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії к. ХІХ – поч. ХХ століть // Українська мова і література в школі. – 1991. № 10. С. 64 – 70.

6. Біблія в переказі для дітей. Старий і новий завіт. – 3-є вид., перегл. і удоскон. – К.: Українське біблійне товариство, 2003.

7. Білоусова Н. Біблійні сюжети у світовій художній культурі // Зарубіжна література – 2003. – №1. – С 7–11.

8. Демченко С, Демченко О. Жизнь Иисуса Христа и искусство //Імідж сучасного педагога. – 2002 - №10. – С.68–72.

9. Васкевич О.В. Уроки християнської етики: Методичні розробки уроків для учнів 3-4 класів / О.В. Васкевич – Вінниця: Глобус-Прес, 2006. – 106 с.

10. Вивчаємо біблійну історію та християнську етику в 5 класі. Плани-конспекти занять. І, ІІ семестр. – Краматорськ: «Тіраж-51». – 2013. – 206 с.

11. Виховання Істини, Добра і Краси. Імідж сучасного педагога – 2012. – №3 – 68с.

12. Каліберда Г. А., Лобач О.О. «Християнська етика в українській культурі» /науково-методичний посібник/ – Полтава, 2011. – 323 с.

13. Кузик Б. М., Литвин Л.І. Джерело вічності. Основи православної культури. – Вид.3-тє, випр.й допов. – Дніпропетровськ, 2009.

14. Л.А.Лисяк. Вивчаємо біблійну історію та християнську етику в 1 класі. Плани-конспекти занять. І семестр. – Краматорськ: «Тіраж-51». – 2012. – 110 с.

15. Мовчун А. Міжпредметні зв'язки курсу "Християнська етика в українській культурі" /А. Мовчун //Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2008. – N 9. – С. 51– 56.

16. Мороз А., Берсенева Т. Уроки добротолюбия: Учебное пособие для среднего школьного возраста – СПб САТИСЬ-ДЕРЖАВА, 2005. – 220 с

17. О. Обеднікова, О. Новікова. Уроки християнської етики для підлітків (Остріг, 2002).

18. Дроздовський О. Біблійна історія та християнська етика. Довідник в опорних схемах та конспектах. [Електронний ресурс] Режим доступу: www.rokim.org.ua

19. Огірко О. В. Християнська етика – могутній засіб педагогіки // Слово вчителя. – 2008. – № 4. – С. 26–28.

20. О.А.Басова, О.А.Бельма, В.А.Сорокіна. Вивчаємо християнську етику в українській культурі. Методичний посібник. – Донецьк, 2011. – 418 с.

21. Саннікова Тетяна. Християнська етика: Розробки уроків для учнів 5-6 класів. Розділ 2 (6 кл.) Світогляд – основа бачення життя // Шкільний світ. – 2007. – №29–32. – С. 60–71

22. Чередник Л. Біблійні герої у витворах видатних художників і скульпторів // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України – 2000. – №9. – С. 44–45.

23. Формування духовно-моральних цінностей засобами курсу «Біблійна історія та християнська етика». Навчально-методичний посібник за редакцією І.Г.Ковровського. – Біла Церква, 2010. – 110 с.

24. Хвилинка святості: Збірка легенд, притч, переказів на основі творів Високопреосвященнішого Митрополита Полтавського і Кременчуцького Феодосія (Дикуна-Ваколюка Митрофана Никоновича) для позакласного читання учнів молодших класів / Підготувала Л.А. Лисяк. – Полтава: АСМІ, 2006. – 64 с.

Додатково до запропонованих матеріалів вчителі можуть використовувати християнський духовно-просвітницький часопис «Слово вчителю», який містить матеріали наукового та методичного характеру щодо викладання християнської етики, відповіді на актуальні теми, що стосуються сім'ї, здоров'я, релігії та інших важливих проблем, а також журнал «Отрок» для підлітків та молоді.

Заслуговує уваги вперше створений в Україні мультимедійний підручник для загальноосвітніх шкіл «Християнська етика: сходинки духовності» для 5 класів, який містить зміст уроку, інтерактивні завдання, які можна виконувати на уроці, вірші та твори морального змісту, відео фрагменти до уроків, життя святих, поради дорослих, словничок, тести для самоперевірки.

Також можна використовувати передачі, мультфільми, фільми для дітей і дорослих духовно-морального змісту телерадіокомпанії «Глас».

Виховна робота (Романенко А.М.)

Організація виховної роботи в закладах загальної середньої освіти у 2018/2019 навчальному році здійснюється відповідно до Законів України "Про освіту", Основних орієнтирів виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів, Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Концепції підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні, обласної Концепції виховної діяльності навчальних закладів Полтавської області на 2015-2020 роки, інших нормативно-правових актів.

Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 07.08.2018 №1/9-486 «Про деякі питання організації в закладах освіти виховної роботи щодо безпеки і благополуччя дитини у 2018-2019 навчальному році» заклади повинні організувати освітній процес так, щоб кожній дитині гарантувалося право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості та виключають приниження честі і гідності дитини. Діти повинні бути захищені від насильства, відсутності піклування, брутального поводження та експлуатації. Це найголовніші виховні завдання кожного закладу освіти.

Відповідно до Концепції підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні, що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 281-р., протягом останнього десятиліття в Україні виникла принципово нова ситуація у дитячому громадському русі, що потребує перш за все внесення змін до нормативно-правової бази для забезпечення розвитку дитячого громадського руху та ефективного функціонування дитячих громадських організацій на всіх рівнях, надання науково-методичної, інформаційної, організаційної підтримки дитячим громадським організаціям. Необхідно налагодити систему підготовки (навчання) кадрів: дітей, дорослих координаторів, волонтерів, керівників дитячих громадських організацій всіх рівнів.

У Полтавській області з 2018-2019 навчального року вперше запрацює проект «Полтавська обласна школа лідерів учнівського самоврядування».

Його головна мета: створення соціально-педагогічних умов для розвитку лідерських здібностей старшокласників закладів освіти Полтавської області, формування їх життєвих компетентностей, затребуваних сьогоденням: комунікація, кооперація, креативність та критичне мислення; виховання у молоді відповідальності та самостійності у прийнятті рішень, шляхом активного залучення до участі в суспільно-корисній та проектній діяльності.

Учасниками проекту є учні 8-11 класів, лідери учнівського самоврядування, активна та талановита молодь. Участь у проекті є добровільною та безкоштовною. Завершивши курс учасники отримують сертифікати.

Проект «Полтавська обласна школа лідерів учнівського самоврядування» включає кілька етапів реалізації:

- організаційно-установчий (онлайн-реєстрація учасників, об'єднання в групи, установчі заняття);
- дистанційний (самостійне опрацювання матеріалу учасниками з

використанням навчальної платформи Moodle);

– очно-підсумковий (розвиток лідерських компетентностей за допомогою інтерактивних форм і методів проведення занять (тренінги, диспути, дискусії, рольові та ділові ігри тощо), розробка та реалізація власних проектів учасниками, запровадження нових молодіжних ініціатив.

В кожному закладі освіти необхідно створити умови для широкого залучення дітей до дитячого громадського руху та діяльності дитячих громадських організацій, розширення масштабу їх участі у розв'язанні соціально значущих проблем всеукраїнського, регіонального та місцевого рівня. Треба забезпечити можливості для кожної дитини як суб'єкта права та соціальної діяльності здійснити вільний вибір і реалізувати запити на свій вільний час, наповнений життєвими цінностями та орієнтирами для кожного суб'єкта, що сприятиме збільшенню кількості дітей, охоплених змістовним дозвіллям.

В 2018/2019 навчальному році пріоритетним напрямом є реалізація нових підходів виховання у процесі становлення Нової української школи. З цього погляду звертаємо увагу, що виховання не зводиться до окремих виховних занять, а має стати невід'ємною складовою всього освітнього процесу, проходячи наскрізно як через навчальні предмети, так і систему позакласної та позашкільної роботи. А результатом навчання на основі компетентностей, є не лише знання, уміння, навички, а й спосіб мислення, погляди, цінності, інші особисті якості дитини, що набуті у процесі освітньої діяльності. Тож важливий акцент новозмін, пов'язаний з тим, що реалізація змісту навчальних предметів сприяє формуванню ключових компетентностей учнів, їх ціннісних ставлень і переконань. Цей потенціал має бути реалізований наскрізно у процесі навчання кожного предмета або курсу через ціннісно спрямований зміст уроку (заняття), що достатньо ґрунтовно визначений у навчальних програмах.

Рекомендуємо впроваджувати в освітній процес програми спецкурсів та факультативів, які сприяють формуванню життєвих компетентностей школярів.

З метою формування ціннісного ставлення до свого здоров'я та здорового способу життя, відповідального ставлення до збереження сімейних цінностей, основ відповідального батьківства рекомендуємо програму «Дорослішай на здоров'я» для учнів 9-11 класів (відповідно до листа ІМЗО МОНУ від 16.08.2017 № 21.1/12-Г-579). *Методичне забезпечення: посібник "Дорослішай на здоров'я" [навч.-метод. посібн.] / Н.О. Лещук, Ж.В. Савич, О.А. Голоцван. - К., 2012. - 214 с.*

З метою навчання дітей і підлітків здорового способу життя та започаткування в ранньому віці моделей поведінки, що сприяють збереженню здоров'ю та запобігають ризику, рекомендуємо програми факультативних курсів «Сприяння просвітницькій роботі «рівний - рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя» для 7-11 класів закладів загальної середньої освіти (авт. Лещук Н.О., Савич Ж.В.) (відповідно до листа ІМЗО МОНУ від 16.08.2017 № 21.1/12-Г-579) та «Я – моє здоров'я – моє життя» для учнів 5-6 класів загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Лещук Н.О.) (відповідно до листа ІМЗО МОНУ від 16.08.2017 № 21.1/12-Г-579).

З питань протидії торгівлі людьми, пропонуємо тренінгову програму виховної роботи з учнями 7-11 класів загальноосвітніх та професійно-технічних закладів освіти «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція», (наказ МОНУ від 08.04.16 № 405 на виконання постанови Кабінету Міністрів України від

24.02.2016 р. № 111 «Про затвердження Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року»).

З метою підвищення стійкості до переживання наслідків стресу дошкільнятами і школярами після психотравматичних подій рекомендуємо корекційно-розвиткову програму формування стійкості до стресу у дітей дошкільного віку та школярів «Безпечний простір», схвалена вченою радою НаУКМА від 25.05.2017, рекомендована Інститутом модернізації змісту освіти МОНУ (лист №21.1/12-Г-300 від 27.06.2017), а також програми «Культура добросусідства» для учнів 1-4, 5-9 класів; «Кроки до порозуміння» для учнів 10-11 класів; «Вчимося керувати емоціями» та «Вибір для змін» для підлітків; «Діти і війна: навчання технік зцілення».

З метою профілактики та корекції егоцентричної, агресивної, насильницької поведінки, створення атмосфери уваги, співчуття і співпраці у підлітковому та юнацькому колективах рекомендуємо програму тренінгових занять «Не смійся з мене» : [навч.-метод.посібник для соціальних педагогів, практичних психологів та вихователів] / за ред. Т.Л. Лях. - К., 2015. - 96 с. (схвалено Міністерством освіти і науки України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах, лист № 14.1/12-Г-744, протокол № 3 від 03.12.2013 р.).

З метою формування здорового способу життя та профілактики девіантної поведінки школярів рекомендуємо впровадження інформаційно-освітньої протиалкогольної програми «Сімейна розмова» для учнів 7-8 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Про те, як вчителям і батькам цікаво й зрозуміло донести підліткам інформацію про здоровий спосіб життя і безпечну поведінку - на порталі профілактичної освіти www.autta.org.ua.

З метою навчання дітей і підлітків життєвих навичок (психосоціальним компетентностям), які сприяють соціальній злагодженості, полегшенню адаптації до нових життєвих обставин, відновленню психологічної рівноваги, розбудові здорових стосунків рекомендовано використовувати в освітньому процесі навчально-методичний посібник «Розбудова миру, профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект» (лист Міністерства освіти і науки України від 28.12.2016 № 1/9-981) та спецкурс курсів підвищення фахової кваліфікації педагогічних працівників «Базові навички медіатора в навчальному закладі. Забезпечення участі жінок і дітей у вирішенні конфліктів та миробудуванні» (схвалено для використання Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді МОН пр. № 3 від 04.10.2016). Електронна версія зазначених матеріалів знаходиться за посиланням: http://www.la-strada.org.ua/ucp_mod_library_showcategory_65.html.

При проведенні просвітницької роботи з питань запобігання торгівлі людьми доцільно використовувати посібник «Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей», який включає курс за вибором/факультатив «Запобігання торгівлі людьми» для учнів 9-11(12) класів навчальних закладів, учнів професійно-технічних навчальних закладів та курс за вибором/факультатив «Знай та захищай свої права» для учнів 7-9 класів навчальних закладів). Матеріали схвалені для використання у закладах загальної середньої освіти Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Міністерства освіти і науки України протокол № 3 від 4.10.2016. Матеріали

можна знайти у вільному доступі на сайті ГО «Ла Страда-Україна» www.la-strada.org.ua, або на сторінці в Фейсбук <https://www.facebook.com/lastradaukraine>.

З метою запобігання втягненню дітей у небезпечні квести, підвищенню рівня педагогічної майстерності та компетентності у роботі з дітьми та батьками, в розмовах на такі непрості теми, як цінність людського життя і суїцидальна поведінка, повага до себе та до інших, розуміння та вміння говорити про власні проблеми рекомендуємо скористатися методичними рекомендаціями: «Небезпечні квести для дітей: профілактика залучення» (схвалені для використання в закладах загальної середньої освіти Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Міністерства освіти і науки України (протокол №3 від 16.06.2017)). Матеріали можна знайти у вільному доступі на сайті ГО «Ла Страда-Україна» www.la-strada.org.ua, або на сторінці в Фейсбук www.facebook.com/lastradaukraine.

Кожному закладу освіти рекомендовано продовжити впровадження демократичної культури через вироблення відповідних процедур для захисту прав дитини і формування демократичних цінностей: захищати права дитини, стати місцем, безпечним для дитини, і йдеться не лише про фізичну безпеку, а й про атмосферу довіри і взаємоповаги, де немає насильства та дискримінації.

Спеціальна освіта (Тимошенко Н.П.)

Сьогодні особливої актуальності набуває проблема підготовки педагогічних кадрів, які повинні забезпечити ефективний освітній процес дітей з особливими потребами в середовищі закладів загальної середньої освіти. Сучасні корекційні педагоги мають бути готовими до змін та нових суспільних відносин, відповідати вимогам часу та бути здатними до саморозвитку, що є можливим лише за умови їх постійного професійного розвитку. На часі реалізація ключової мети – підготувати учня з особливими потребами до самостійного життя в суспільстві. Ця мета, відображаючи відношення, зацікавленість і вимоги суспільства у напрямках процесу формування особистості молодого людини, багато в чому визначає якісну сторону освітнього процесу.

Актуальним питанням сьогодення є розроблення інноваційних стратегій навчання школярів з інтелектуальними порушеннями, підготовка їх до самостійної життєдіяльності та формування життєвої компетентності для успішної подальшої соціальної адаптації. В умовах запровадження концепції Нової української школи виникає потреба в зміні освітніх пріоритетів щодо корекційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями. Важливе місце в навчальному процесі займає корекційно-розвиткова модель навчання, яка забезпечує школярів необхідними комплексними знаннями, уміннями та навичками. Провідним підходом у концепції Нової української школи є компетентнісний підхід, спрямований на оновлення змісту освіти, заснованого на формування необхідних життєвих компетентностей. Компетентнісний підхід визначає спрямованість освітнього процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані компетентності учнів, як ключові, предметні та життєва. Життєва компетентність, як здатність дитини з інтелектуальними порушеннями у процесі інтегрування у соціальне оточення цілісно реалізовувати на практиці знання, досвід і цінності, набуті у процесі корекційного навчання, набуває інтегративного значення в реалізації оновленого змісту освіти дітей з особливостями психофізичних порушень. Метою початкової освіти дітей з інтелектуальними порушеннями є особистісне становлення учнів, розвиток їхніх пізнавальних здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей та розвиток самостійності, творчості, пізнавальної активності, що забезпечують їхню готовність до життя в демократичному суспільстві, продовження навчання в основній ланці школи.

З 1 вересня 2018 року навчання учнів початкової школи спеціальних закладів починається з першого класу за програмами дванадцятирічної повної загальної середньої освіти, розробленими відповідно до Державного стандарту початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 (наказ Міністерства освіти і науки від 26.07.2018 № 814)

2-4 класи спеціальних закладів загальної середньої освіти Полтавської обласної ради у 2018/2019 н.р. будуть працювати відповідно Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2013 р. № 607.

З огляду на особливості навчально-пізнавальної діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями, наказом Міністерства освіти і науки України від 26.07. 2018р № 816, затверджено типову освітню програму для учнів 1 класу для організації освітнього процесу у 2018/2019 навчальному році.

Учні спеціальних закладів освіти після підготовчого класу у 2018/2019 навчальному році продовжують навчання у першому класі за типовою освітньою програмою початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 1 класів з інтелектуальними порушеннями (наказ Міністерства освіти і науки від 26.07.2018 р. № 814).

У разі наявних можливостей (відповідний рівень навчальних досягнень, стан здоров'я), з урахуванням рекомендації шкільної психолого-педагогічної комісії та за згодою батьків (осіб, які їх змінюють) учні після підготовчого класу можуть продовжувати навчання у другому класі за оновленими типовими навчальними програмами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 25.06.2018 № 693 «Про затвердження типової освітньої програми спеціальних закладів загальної середньої освіти I ступеня для дітей з особливими освітніми потребами».

Типова освітня програма спеціальних закладів загальної середньої освіти I ступеня для дітей з особливими освітніми потребами набуває чинності у 2018-2019 навчальному році для 2-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 25.06.2018 № 693)

Перелік корекційно-розвиткових програм для початкової освіти, які мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» та розміщені на офіційному веб-сайті МОН. Посилання <https://mon.gov.ua/ua/tag/dityam-z-osoblivimi-potrebami>.

На виконання абзацу двадцять другою частини першої статті 64 Закону України «Про освіту», з метою впровадження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2013 р. № 607, у спеціальних закладах загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами. При складанні робочих навчальних планів СЗЗСО II-III ступенів вводяться: Типова освітня програма спеціальних закладів загальної середньої освіти II ступеня для дітей з особливими освітніми потребами (наказ Міністерства освіти і науки України від 26.07.2018 року № 813); Типова освітня програма спеціальних закладів загальної середньої освіти III ступеня для дітей з особливими освітніми потребами (наказ Міністерства освіти і науки України від 21.06.2018 № 668); Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 12.06.2018 №627 (наказ МОН України від 26.07.2018 № 815)

У листі Міністерства освіти і науки України від 06.08.2018 № 1/9-485 «Організаційно-методичні засади освітнього процесу у спеціальних закладах освіти в 2018/2019 році» визначено основні підходи щодо організації освітнього процесу у спеціальних закладах загальної середньої освіти (СЗЗСО) для дітей з особливими освітніми потребами, навчально-реабілітаційних центрів для дітей з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку .

Зміст освіти у спеціальних ЗЗСО має відповідати таким вимогам: корекційна спрямованість матеріалу; концентричність розташування матеріалу; реалізація міжпредметних зв'язків; диференціація змісту; науковість; доступність. Зміст освіти відображено в основних документах, зокрема: навчальний план, навчальні програми, шкільні підручники.

Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання

в загальноосвітніх навчальних закладах для навчання дітей з особливими освітніми потребами розміщено на сайті: <https://mon.gov.ua/ua/tag/dityam-z-osoblivimi-potrebam> .

У листі Міністерства освіти і науки України від 03.08.2017 року № 21.1/10-1625 Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти» інформує про те, що видані навчальний посібник шрифтом Брайля «Хрестоматія сучасної української дитячої літератури» (укладач Стус Т.В.) та навчальний посібник шрифтом Брайля «Хрестоматія сучасної української дитячої літератури для читання в 3, 4 класах серії «Шкільна бібліотека» (укладач Стус Т.В.). Навчальні посібники розіслані по спеціальним школам та публічним бібліотекам України (Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І Котляревського).

Особливості освітнього процесу в спеціальному закладі освіти

Процес навчання – це спільна діяльність вчителя і учнів, спрямована на засвоєння під керівництвом вчителя знань, вмінь і навичок; формування в учнів соціально-цінних моральних якостей і рис характеру, необхідних для успішного самостійного життя. Головною особливістю процесу навчання у спеціальній школі є його чітка корекційна спрямованість. Корекція порушення розумового розвитку дітей з особливими освітніми потребами здійснюється у процесі всієї роботи школи. Окремої програми корекції не існує, вона проводиться на матеріалі всіх навчальних предметів, тому у освітньому процесі використовуються спеціальні засоби корекції. Педагогічні прийоми корекційної роботи стимулюють компенсаторні процеси розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями і дозволяють формувати у них нові позитивні якості.

З огляду на це, навчання у спеціальному закладі реалізує подвійну мету:

- формування певного обсягу знань, вмінь і навичок учнів з інтелектуальним порушеннями;
- корекція психофізичних порушень у дітей, їх всебічний особистісний розвиток.

Особливістю Нової української школи є зміна акцентів у меті навчання, де головним має стати учень, який навчається, а не предмет, якому його навчають; застосовуються спеціальні засоби корекції інтелектуальної діяльності учнів; оптимізуються процеси перетворення чуттєвих образів у поняття; здійснюється стимулювання учнів до пошукової діяльності, подолання їхньої пасивності; різне співвідношення між самостійною діяльністю учнів і діяльністю під керівництвом вчителя; уповільненість процесу навчання; багаторазовість повторення; поглиблений індивідуальний і диференційований підхід до учнів; опора на більш розвинені здібності дитини; розширюються можливості оволодіння професіями учнями з психофізичними порушеннями на базі професійних навчальних закладів, спеціальних класів із професійною підготовкою тощо.

Структура навчальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями

Структура навчальної діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями порушенням:

- сприймання навчального матеріалу;
- осмислення навчального матеріалу;
- закріплення знань, вмінь учнів;
- застосування знань, вмінь і навичок на практиці.

Кожен із цих структурних компонентів є корекційно спрямованим з огляду на особливості пізнавальної діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з інтелектуальними порушеннями здійснюється за «Критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з порушень інтелектуального розвитку», Чеботарьова О.В., Блеч Г.О.

В разі, якщо протягом тривалого часу, позитивних досягнень немає, це слугує підставою для якісного обстеження дитини, аналізу змісту й методів навчання.

Надзвичайно актуальним є питання фахової компетентності педагогічних працівників спеціальної освіти.

Важливим є постійне оновлення фахових знань керівників та педагогічних працівників спеціальних навчальних закладів та навчально-реабілітаційних центрів про інноваційні шляхи розвитку освіти у сучасний період, про форми і методи роботи з дітьми з особливими освітніми потребами .

Практичні працівники, які не набули свого часу спеціальної освіти, отримують її шляхом заочного навчання в педагогічних інститутах та університетах. В Полтавському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти ім. М.В.Остроградського організовуються систематично заходи всеукраїнського та обласного рівнів з метою підвищення кваліфікації вчителів, збагачення їх знаннями з питань корекційної освіти.

Інклюзивне навчання (Горбаньова С.В.)

В умовах освітньої реформи «Нова українська школа» на період до 2029 року проголошена побудова освіти усіх рівнів з максимальним урахуванням індивідуальних фізичних, психологічних, інтелектуальних особливостей усіх дітей, у тому числі з особливими освітніми потребами. У Законі України «Про освіту» зазначено, що кожна школа за своєю філософією повинна бути інклюзивною. Це означає готовність у будь-який час прийняти дитину, прагнучи створити максимально сприятливе середовище для розвитку її потенціалу. Тобто, інклюзивне навчання, як форма освіти може бути організована у закладах загальної середньої та дошкільної освіти протягом усього навчального року.

На кінець першого півріччя 2018 року в області функціонувало 159 закладів загальної середньої освіти, що мали 309 класи з інклюзивним навчанням, у яких навчалися 405 учнів, що перевищує показники 2016-2017 та 2015-2016 н.р. упродовж яких функціонувало відповідно 107 (268 учнів) та 80 (200 учнів) закладів загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням та 12 спеціальних класів (135 дітей). Також на кінець першого півріччя 2018 року в області діють 29 інклюзивних закладів дошкільної освіти (36 інклюзивні групи) у яких перебуває 44 дитини із порушеннями психофізичного розвитку. Упродовж 2016-2017 н.р. було відповідно – 15 закладів дошкільної освіти (19 інклюзивних груп), у яких перебувало 19 дітей. Статистика свідчить, що кількість дітей з особливими освітніми потребами, які здобувають освіту у класах та групах з інклюзивним навчанням, у Полтавській області постійно збільшується. Найбільше дітей охоплено інклюзивною формою навчання у м.м. Полтава, Кременчук, Горішні Плавні, Гадяч та Карлівському, Новосанжарському, Гадяцькому районах, Глобинській, Шишацькій ОТГ.

З метою забезпечення соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у школах області працює 247 асистента вчителя інклюзивного класу (149 ставок), (76 ставок у 2017-2018 н.р.) та 30 асистентів вихователя закладів дошкільної освіти (2016-2017н.р. – 7 ставок).

З прийняттям нового Закону України «Про освіту» чітко визначено поняття особи з особливими освітніми потребами. Це “особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту”. У законі містяться такі прогресивні для нашої країни поняття як “інклюзивне освітнє середовище”, “універсальний дизайн у сфері освіти”, “розумне пристосування”, “індивідуальна програма розвитку” і вони прямо пов’язані із забезпеченням якості освіти.

Поширеною є думка, що інклюзивне навчання – це лише навчання дітей із певними діагнозами, захворюваннями, в тому числі із інвалідністю, у класах загальноосвітніх шкіл. Проте Законом України “Про освіту” визначено, що до категорії таких осіб можуть підпадати не тільки учні з інвалідністю, а й внутрішньо переміщені особи, діти-біженці та діти, які потребують додаткового та тимчасового захисту, особи, які здобувають спеціалізовану освіту та/або можуть прискорено опанувати зміст навчальних предметів, учні з особливими мовними освітніми потребами (наприклад, ті, які здобувають загальну середню освіту мовами, що не належать до слов’янської групи мов) тощо.

Щороку Міністерство освіти і науки України удосконалює нормативно-правові акти з метою розвитку інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти

України., зокрема наказ МОН № 609 від 08.06.2018 року «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» визначає:

- основні принципи, завдання та функції, а також порядок організації діяльності команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, які здобувають освіту в умовах інклюзивного навчання в закладах загальної середньої та дошкільної освіти;

- персональний склад команди супроводу з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП (затверджується наказом керівника закладу освіти, в якому здобувають освіту діти з ООП);

- надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дитині з особливими освітніми потребами.

Команда супроводу дитини з ООП співпрацює з інклюзивно-ресурсними центрами з питань надання корекційно-розвиткових послуг та методичного забезпечення її діяльності.

Заклад освіти на підставі Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти розробляє власне положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами.

Інклюзивно-ресурсні центри, які діють відповідно до Положення про інклюзивно-ресурсний центр, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 545, повинні надати психолого-педагогічну допомогу дітям з особливими освітніми потребами, які навчаються у закладах; консультувати та взаємодіяти з педагогічними працівниками закладів з питань організації інклюзивного навчання; надавати методичну допомогу педагогічним працівникам закладів, батькам (одному з батьків) або законним представникам дітей з особливими освітніми потребами щодо особливостей організації надання психолого-педагогічної допомоги таким дітям.

Міністерство освіти і науки України наказом від 01.02.2018 №90 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 06 грудня 2010 року №1205» визначило, що у школах, в яких навчання дітей з особливими освітніми потребами організоване у спеціальних класах, для здійснення освітнього процесу та проведення корекційно-розвиткових занять, що визначені робочим навчальним планом, вводяться посади вчителів-дефектологів (вчителя-логопеда, сурдопедагога, тифлопедагога, олігофренопедагога), інших спеціалістів з відповідною підготовкою.

У школах, де запроваджене інклюзивне навчання, для роботи з учнями з особливими освітніми потребами вводиться ставка асистента учителя з розрахунку 1 ставка на клас, у якому навчаються такі діти. Для проведення корекційно-розвиткових занять, що визначені індивідуальною програмою розвитку, можуть вводиться посади вчителів-дефектологів (вчителя-логопеда, сурдопедагога, тифлопедагога, олігофренопедагога) за наявності навантаження не менше ніж 9 навчальних годин на тиждень, виходячи з норми на ставку 18 навчальних годин на тиждень. Роз'яснення стосовно тривалості уроків в інклюзивних класах та щодо функціональних обов'язків асистента вчителя викладено в листі МОН від 15.02.2018 р. № 2.5.-281 Керівники загальноосвітніх навчальних закладів, у яких навчаються

діти із складними порушеннями розвитку, у тому числі з розладами аутичного спектра, синдромом Дауна, тяжкими порушеннями опорно-рухового апарату тощо, зобов'язані забезпечити доступ до навчально-виховного процесу асистента дитини з числа батьків, або осіб, які їх замінюють, з урахуванням вимог санітарного законодавства.

Питання використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам та надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами у 2018 році визначені у постанові Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 88.

Кабінет Міністрів України 14 лютого 2018 р. затвердив постановою № 72 «Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1096» доплату за роботу в інклюзивних класах (групах) у закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти - у граничному розмірі 20 відсотків. Зазначена доплата встановлюється педагогічним працівникам та помічникам вихователів тільки за години роботи у цих класах, групах.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами здійснюється за критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти. Оцінювання навчальних досягнень учнів з інтелектуальними порушеннями, які навчаються за індивідуальним навчальним планом і програмою, здійснюється за обсягом матеріалу, визначеним індивідуальною навчальною програмою.

Система оцінювання навчальних досягнень учнів повинна бути стимулюючою. З метою оцінювання індивідуальних досягнень учнів може бути використаний метод оцінювання портфоліо.

З метою підготовки педагогічних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти та підтримки талановитих учителів інклюзивних шкіл наказом МОН № 603 від 07.06.2018 року у 2018/2019 навчальному році визначено у всеукраїнському конкурсі «Учитель року – 2019» номінацію «Вчитель інклюзивного класу».

Додатком до листа МОН України від 19.04.2018 № 1/9-24 визначені «Інструктивно-методичні рекомендації щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти», які варто враховувати при організації інклюзивного навчання. Тенденції розвитку дошкільної та початкової освіти в умовах реформування загальної середньої освіти на засадах Концепції Нової української школи мають багато спільного. Зокрема, гуманізм як норма поваги до особистості, доброзичливе, бережне ставлення до дитини без спонукання і насилля; визнання самоцінності кожного вікового періоду та орієнтація на вікові особливості; урахування індивідуальних інтересів, здібностей, темпу розвитку дитини; опора на досягнення попереднього етапу розвитку; створення сприятливих умов для формування і розвитку у дитини пізнавальних, психічних процесів, належної спрямованості на активність у соціумі, конструктивних мотивів поведінки, самосвідомості, позитивної самооцінки, самоповаги та шанобливого ставлення до тих, хто її оточує; забезпечення реалізації можливостей дитини тощо.

Заклади дошкільної освіти відповідно до «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про освіту» можуть створювати інклюзивні групи. Перш ніж відкрити інклюзивну групу керівник закладу має вивчити освітні запити дітей, батьків; проаналізувати матеріально-технічну та методичну бази; фаховий рівень педагогів; відповідність приміщень закладу освіти санітарно-гігієнічним вимогам.

Засновник (засновники) та відповідний орган управління освітою мають виділити кошти для забезпечення безперешкодного доступу до будівлі та приміщень закладу, створення відповідної матеріально-технічної та методичної баз. Необхідно забезпечити підвищення кваліфікації педагогічних працівників з питань надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами, а також забезпечити відповідними кадрами. Організація освітньої діяльності в закладах дошкільної освіти у 2018/2019 навчальному році здійснюється з врахуванням інструктивно-методичних рекомендацій МОН України «Про особливості організації діяльності закладів дошкільної освіти в 2018/2019 навчальному році».

Педагогічні колективи закладів повноважні самостійно визначати, за якими чинними комплексними і парціальними програмами працювати. Керівники і вихователі-методисти закладів мають інформувати педагогічні колективи про чинні програми та обговорювати вибір програм на засіданнях педагогічних рад перед початком кожного навчального року. Під час вибору програм особливу увагу необхідно звертати на терміни дії грифів Міністерства освіти і науки України, які унормовують чинність документів. Заклади можуть використовувати чинні програми, рекомендовані Міністерством освіти і науки України для використання у 2018/2019 навчальному році. За бажанням заклади мають право самостійно розробляти власні освітні програми. Основою для розроблення освітньої програми є Базовий компонент дошкільної освіти. Освітня програма має містити: вимоги до осіб, які можуть розпочати навчання за програмою; перелік освітніх компонентів та їх логічну послідовність; загальний обсяг навчального навантаження та очікувані результати навчання здобувачів освіти. Освітні об'єднання та заклади освіти, що здійснюють освітню діяльність на різних рівнях освіти (дошкільна освіта — початкова освіта тощо), можуть використовувати або розробляти власні наскрізні освітні програми, які охоплюють відповідні рівні освіти. Такі освітні програми розробляють як єдиний комплекс освітніх компонентів (предметів вивчення, дисциплін, індивідуальних завдань, контрольних заходів тощо), спланованих і організованих для досягнення визначених результатів навчання. Їх затверджують відповідно до законодавства. Освітні програми можуть мати також корекційно-розвитковий складник для дітей з особливими освітніми потребами. За потребою заклад може розробляти та затверджувати локальну спеціальну програму для груп компенсуючого типу, діяльність яких організовують з урахуванням відповідної нозології та специфіки освітнього процесу з дітьми. Такі програми розробляють на основі програм рекомендованих МОН загальноукраїнського рівня впровадження. Вибір програм на навчальний рік схвалює і затверджує педагогічна рада закладу.

Прийняття нового Закону України «Про освіту» та затвердження його прикінцевими положеннями змін до Закону України «Про дошкільну освіту» врегулювало питання діяльності інклюзивних груп, а саме :наповнюваності, педагогічного навантаження вихователів та асистентів вихователів, умов зарахування дітей з особливими потребами до інклюзивних груп. Встановлено педагогічне навантаження вихователю інклюзивної групи – 25 годин, асистенту вихователя інклюзивної групи – 36 годин, практичному психологу закладу дошкільної освіти загального розвитку з інклюзивними групами – 20 годин, керівнику гуртка – 18 годин. Передбачено вільний вибір стратегії розвитку закладу, формування освітньої програми, яка конкретизує організацію освітнього процесу і на основі якої складається план роботи, що його затверджує директор.

Звертаємо увагу, що Міністерство освіти і науки України розробляє проект постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти”.

Закладам дошкільної освіти у 2018-2019н.р. необхідно продовжити роботу щодо організації сучасного освітнього середовища сприятливого для формування гармонійно розвиненої особистості та реалізації індивідуальних творчих потреб кожної дитини.

Сучасний заклад дошкільної освіти має бути позитивним, динамічним простором, що оптимізує розвивальний потенціал дітей. Такі важливі складові інклюзивної форми навчання як задоволення освітніх та соціальних потреб дошкільників, співпраця з батьками, робота у команді, посилення психолого-педагогічного супроводу та створення безбар'єрного освітньо-розвивального середовища залишаються актуальними

Демократія не виникне сама по собі, а демократизація суспільства не відбудеться без участі кожного. Школа - модель суспільства і, говорячи про права людини, рівність і свободу, дитячу особистість треба поставити в центрі всієї діяльності, щоб вона була посередником у взаємодії суб'єктів навчання.